

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Bevaringsguide

FOR BEDRE BYGGESKIK-HUSE

BYGNINGSKULTUR DANMARK

BYGNINGSKULTUR DANMARK

Bygningskultur Danmark er paraplyorganisation for 26 foreninger, brancher, fonde og institutioner, der arbejder med bevaring og udvikling af den danske bygningskultur.

Bygningskultur Danmark er interesseorganisationen, der er tæt på sine medlemmer med ny viden, rådgivning og de seneste nyheder, der alle har bygningskulturen som omdrejningspunkt.

I kraft af en stærk medlemsorganisation, engageret deltagelse i den offentlige og politiske debat, samt *bygningskulturportalen* på www.bygningskultur.dk er det Bygningskultur Danmarks ambition »at gøre bygningskultur til en folkesag«.

Bygningskultur Danmarks medlemmer

Akademisk Arkitektforening
Bestsellerfonden
Boligselskabernes Landsforening
Bygherreforeningen
Bygnings Frednings Foreningen BYFO
Danske Godser og Herregårde DGH
Danske Slotte og Herregårde
Dansk Byggeri
DI Byggematerialer
Ejendomsforeningen Danmark
Foreningen Bevaringsværdige Bygninger
Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse
Foreningen Straatag
Forsvarets Bygnings- og Etablissementstjeneste
Grundejernes Investeringsfond
Håndværksrådet
Københavns Erhvervsakademi
Landbrug og Fødevarer
Landsforeningen for Bygnings- og Landskabskultur
Lejernes landsorganisation
Ny Carlsberg-fondet
Organisationen Danske Museer
Rektorkollegiet – Danske Universiteter
Selskabet for Arkitekturhistorie
Syddansk Erhvervsskole
Trælasthandlerunionen TUN

Bevaringsguide

FOR BEDRE BYGGESKIK-HUSE

Bevaringsguide for bedre byggeskik-huse

© Bygningskultur Danmark, 2011

Forfatter: Jeanne Brüel

Grafisk tilrettelæggelse: Sille Jensen Elso

Fotos: Jeanne Brüel

Torben Lindegaard Jensen har leveret følgende fotos:

side 7 ø. th., 10, 11, 13, 14, 16, 17, 19 n., 20 n., 21 n., 23, 24, 25 n., 31 ø. tv. og th., 33 ø. th., 38, 39 n., 40 margin n. tv., 41 ø. tv. og n. tv., 42 n. tv., 50, 51 ø. th., 52, 55, 56 ø. og m., 58 n. tv., 59 n. tv., 77, ø. th., 104

Illustrationer: Jeanne Brüel side 27, 36 og 92

Øvrige fotos/illustrationer:

side 6 : Optryk af forsiden til *Bedre Byggeskiks Årsberetning 1925*

side 34 : Udsnit af illustrationsblad, *Den 2den Bygmesterbog*, 1941

side 50 : Hoveddør, Tønder

side 79 : Interiør, Søgaard Skovridergård, Lolland

side 97 : Køkkeninteriør, Søgaard Skovridergård, Lolland

side 102 : *Kaptajnshus*, Bakkekammen, Holbæk, tegnet af Ivar Bentsen

side 104 : Villa, Hunderupvej, Odense

side 110 : Søgaard Skovridergård, Lolland, tegnet af Viggo Dahl

Trykt i Danmark 2011

ISBN: 978-87-90915-26-1

Alle rettigheder forbeholdes. Der kan dog frit citeres fra publikationen, forudsat at kilden tydeligt anføres. Enhver anden udnyttelse er uden Bygningskultur Danmarks skriftlige godkendelse forbudt ifølge dansk lov om ophavsret.

Indholdsfortegnelse

5	Forord
7	1 · Foreningen Bedre Byggeskik
13	2 · Arkitekturen og indretningen
23	3 · Facaderne
35	4 · Taget
45	5 · Vinduer, døre og kviste
61	6 · Uvendige detaljer og de nære omgivelser
71	7 · Indvendige overflader
81	8 · Snedkerdetaljer
91	9 · Køkken og bad
99	10 · Tekniske installationer
103	Efterskrift
105	Ordforklaringer
111	Supplerende litteratur og henvisninger

Forord

Det er snart 100 år siden, Bedre Byggeskik-bevægelsen gik i gang med at arbejde »for en højnelse og udvikling af vor almindelige danske bygningskultur«. Det blev til ca. 50.000 huse i bevægelsens levetid, og hvis man medregner de senere muremestervillaer, der var direkte inspireret af Bedre Byggeskik-bevægelsen, snarere 125.000 huse i alt. Alle sammen huse, som i deres arkitektur nyfortolkede den danske byggetradition med vægt på enkelhed, harmoni og gedigne materialer. En solid muremestervilla er i dag en af de mest eftertragtede hustyper og opfattes som indbegrebet af et ægte dansk hus, hvori det gode liv leves.

Desværre har tabt almen viden og det gigantiske udbud af nye materialer medført en forfladigelse af mange af disse smukke huse, der i dag vedligeholdes og istandsættes uden skyldigt hensyn til den fornemme bygningskultur, de repræsenterer. Husene er gemt under overdimensionerede tage, uheldige om- og tilbygninger og ikke mindst nye, utilpassede vinduer. Husene ligger der dog heldigvis stadig og venter kun på, at nogen skal finde frem til deres oprindelige skønhed igen!

Bygningskultur Danmark har derfor, i tråd med Bedre byggeskik-bevægelsens idealer, udgivet denne guide for at øge fokus på det generelle arkitektoniske kulturniveau. Guiden kan anvendes ved vedligeholdelse og istandsættelse af Bedre Byggeskik-huse og, mere generelt, af fredede og bevaringsværdige huse i øvrigt. Inspireret af Bedre Byggeskiks Årshæfter, der udkom i årene 1918-47, fører guiden på en enkel og pædagogisk måde, blandt andet ved hjælp af gode og dårlige eksempler, læseren gennem de korrekte arkitektoniske og håndværksmæssige løsninger for Bedre Byggeskik-huse. Disse løsninger gælder i vid udstrækning også for det fine, murede byggeri fra perioden ca. 1850-1950, som præger mange af vore byer.

Vi håber, at denne guide må blive flittigt brugt af ejere, rådgivere, håndværkere, undervisningsinstitutioner, kommuner, museer og mange andre, der interesserer sig for og arbejder med bevaring og udvikling af vores danske bygningskultur.

Birthe Iuel

Formand for Bygningskultur Danmark

1 • Foreningen Bedre Byggeskik

Landsforeningen Bedre Byggeskiks overordnede formål var »Et arbejde for en højnelse og udvikling af vor almindelige danske bygningskultur«. Foreningen blev stiftet i 1915 og ophørte med at være aktiv i 1947.

Landsforeningen blev grundlagt som reaktion på den blandingsarkitektur, kaldet historicisme, der var moderne fra 1850'erne og frem til ca. 1925. Historicismen var en stilart, hvor man frit brugte og blandede elementer fra de tidligere historiske arkitekturperioder. Der kunne både være dekorationer fra barok, rokoko og hollandsk renæssance på den samme bygning. Mange arkitekter mente derfor, at arkitekturen var blevet udansk og uklar i sit formsprog – og at de danske byer var på vej mod en ødelæggende stilforvirring.

Med de stadigt voksende provinsbyer og stationsbyer var der et klart behov for at styrke den typiske danske arkitektur og gennem landsforeningen forsøge at sætte sit præg på de nye byområder. Foreningen fokuserede på det almindelige og enkle byggeri. Især det lave byggeri som villaer, skoler og mindre gårde på landet skulle opføres med en særlig dansk Bedre Byggeskik-arkitektur. Foreningen ville gennem typehuse og bygningsdetaljer inspirere bygmestre og bygherrer til let at tilpasse og ændre disse typehuse til de bestemte forhold. Med fokus på det enkle, danske og gode håndværk skulle Bedre Byggeskik præge landet med en ny, smuk, tidssvarende og veltilpasset arkitektur.

Allerede inden foreningens grundlæggelse havde fremtrædende arkitekter som P.V. Jensen-Klint og Ivar Bentsen arbejdet for en ændring af undervisningen på landets håndværkerskoler. Målet var at videreføre den almindelige danske bygningskunst og håndværkstradition. Selv Emma Gad (*Takt og tone*) var en af de tidlige fortalere for en tilbagevenden til en rigtig dansk arkitektur. Tidens malerkunst, med motiver af ældre danske by- og landhuse, var også medvirkende til at åbne arkitekternes øjne for de værdier, som den traditionelle byggeskik repræsenterede.

Mange af tidens førende arkitekter var med til at skabe foreningen. Blandt hovedkræfterne kan nævnes arkitekt Martin Nyrop (Københavns Rådhus), P.V. Jensen-Klint (Grundtvigskirken), Hack Kampmann (Århus Teater, Københavns Politigård), Ivar Bentsen (Bakkehusene sammen med Thorkild Henningsen), Carl Brummer, Poul Baumann og Poul Holsøe (Akademisk Arkitektforenings Tegnehjælp). Det blev dog arkitekten Harald Nielsen, der kom til at stå for foreningens daglige arbejde – han skrev, tegnede, underviste, og organiserede hele det praktiske arbejde.

I 1907 var forgængeren for Bedre Byggeskik-foreningen, *Tegnehjælpen*, blevet oprettet af Akademisk Arkitektforening. Tegnehjælpen tilbød at assistere bygmestre og ubemidlede bygherrer, der ønskede hjælp til den en-

De mange forskellige udsmykninger og bygningsdele på en villa fra den historici-stiske periode kan til tider føre til en urolig arkitektur. Kronprinsensgade, Odense.

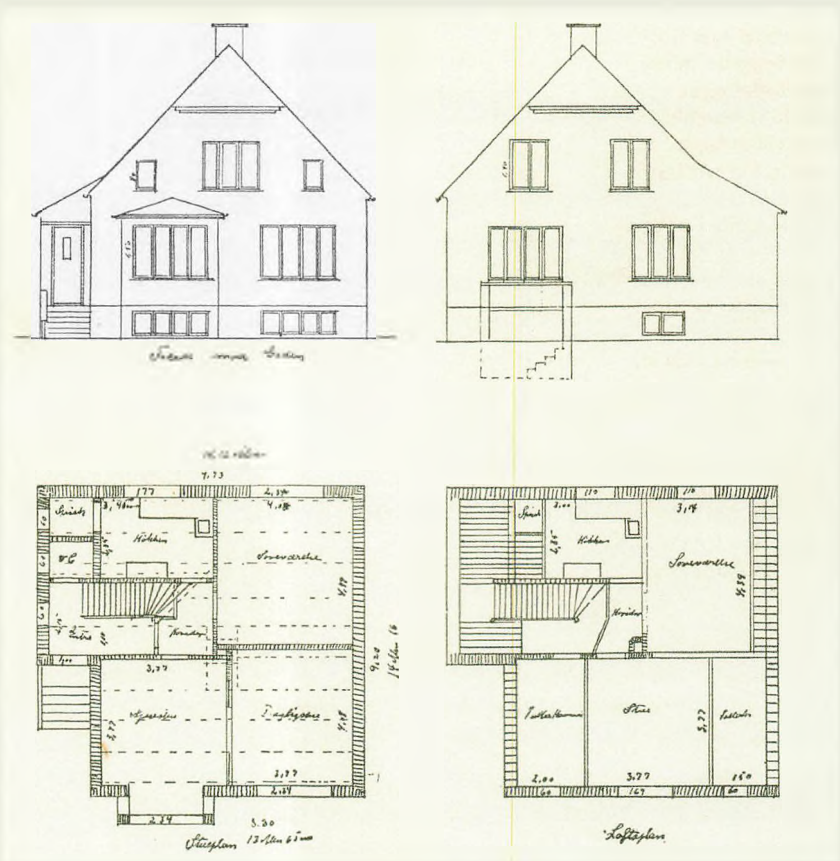
Grundtvigskirken af P.V. Jensen-Klint, et af dansk arkitekturs mest prominente og monumentale værker, opført i perioden 1921-1940.

Et eksempel på en af foreningens korrekturskitser.

Øverst: En håndværker fra provinsen har indsendt tegninger til et projekt, og foreningens tegnehjælp har derefter rettet projektet til. Harald Nielsen skriver om projektet i Den 2den Bygmesterbog:

»Trapper og entréforhold er meget dårlige og husets ydre holdningsløst. Projektet er i sin helhed meget ufuldkomment, der bygges alt for mange huse efter en sådan projektering...«

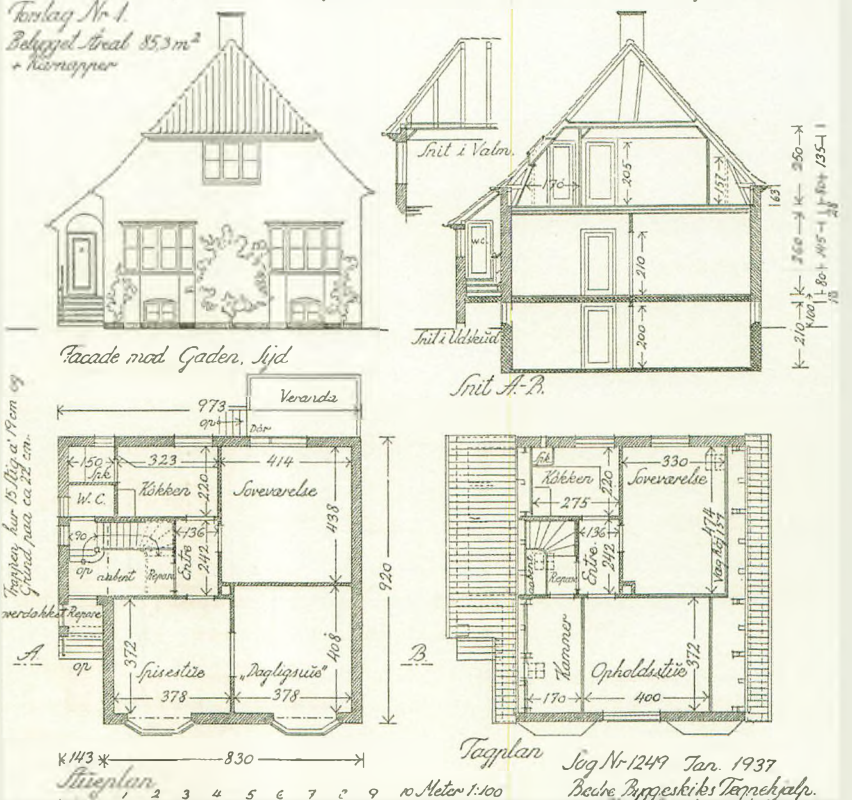
Nederst: Korrekturen er udført med stor respekt for bygherrens ønsker, og planer og facader er efter tilretningen blevet rolige og forenklede. Man har forbedret entré- og trappeforholdene og i tagetagen nedlagt to ubrugelige pulterrum. To nye glaskarnapper på facaden vil give et bedre lysindfald.

Korrekturskitse af Brønderarbejder E. H. Rasmüssens Hus i Slagelse. 1:100.

Tegning Nr. 1.
Behøvet areal 85,3 m²
+ Kæmmer

Muremestervillaen i provinsen er indgrebet af lødig og beskeden arkitektur. Nygaardsvej, Vordingborg.

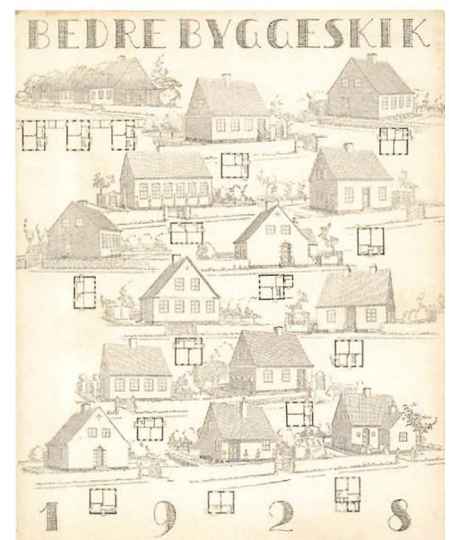
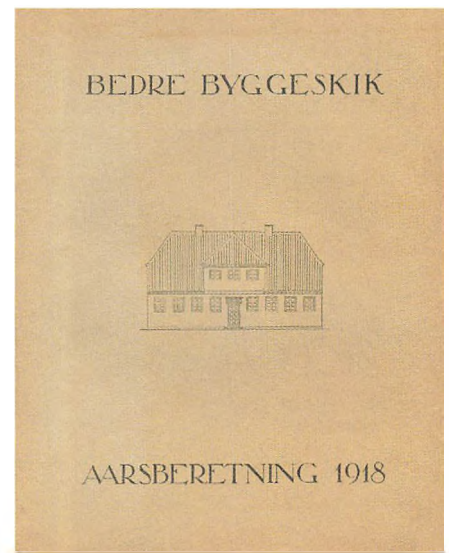
delige udformning af mindre byggerier. Landsforeningen overtog i 1916 Tegnehjælpens arbejde, der hurtigt blev et vigtigt omdrejningspunkt i foreningens praktiske arbejde.

En meget stor del af foreningens arbejde gik ud på at efteruddanne bygmestre og håndværkere. Enhver håndværker eller selvbygger kunne tage et bygmesterkursus hos foreningen, hvor der blev undervist i arkitekturforståelse. Her kunne man få arkitektbistand og tegnehjælp til projektering af en reel opgave og derefter rent faktisk opføre huset efter ens egne tegninger. Håndværkere kunne desuden hele året igennem personligt opsøge foreningens tegnestue og få gratis hjælp til udformning eller korrektur af et hvilket som helst byggeprojekt. Bygmesterkurserne foregik om vinteren, og kurser i opmåling blev gennemført om sommeren. Rundt omkring i landet blev der endvidere oprettet en del håndværkerskoler, hvor kommende bygningshåndværkere blev uddannet i Bedre Byggeskik og de dertil hørende fine håndværkstraditioner.

Gennem disse kurser og ikke mindst gennem tegnehjælpen for håndværkere lykkedes det med stor succes at fremme interessen for dansk bygningskultur. Når der i dag endnu findes så mange fine eksempler på Bedre Byggeskik huse, skyldes det netop, at håndværkerne rundt omkring i landet fik en slags arkitektonisk grunduddannelse, som fint gjorde dem i stand til at tegne og opføre meget lødige byggerier uden yderligere assistance fra professionelle arkitekter.

BEDRE BYGGESKIK

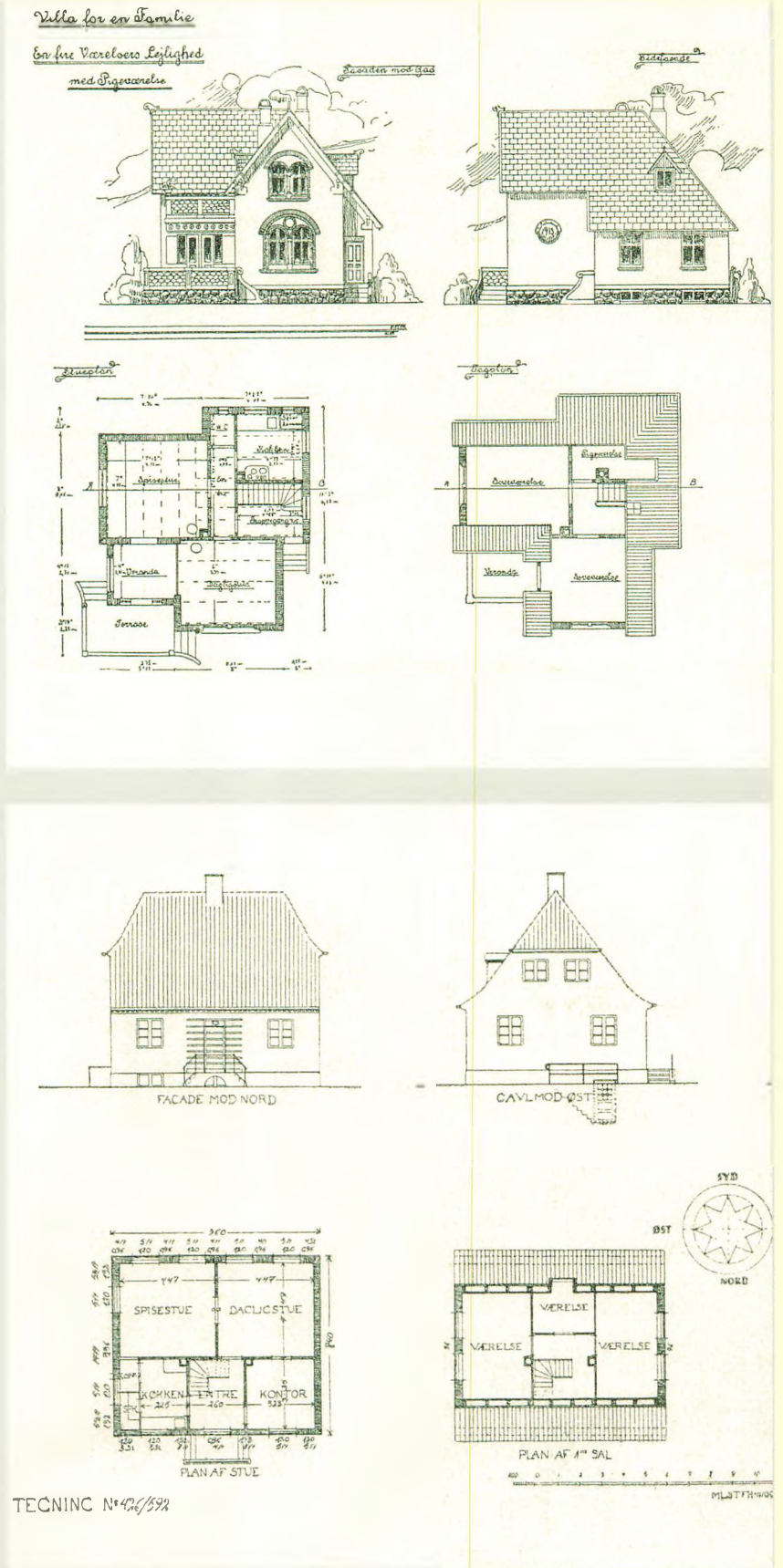
Et par af foreningens årsberetninger fra henholdsvis 1918 og 1928. Den sidste årsberetning udkom i 1947.

Rækkehusbebyggelsen Bakkehusene i København, projekteret af Ivar Bentsen og Thorkild Henningsen, er et af de første og fineste eksempler på rækkehusarkitektur i Danmark, opført 1921-23.

↑ En typisk historicistisk villa med skifertag, udhæng, gesimsbånd på facaden og forskellige vinduesstørrelser. Kronprinsensgade, Odense.

→ I Årsberetningen 1922 omtales det indsendte projekt og korrekturen dertil således: »Det lykkedes Tegnehjælpen i stedet for denne dyre og meget grimme »villa« at få opført omstående hus, der på en langt billigere og smukkere måde imødekommer alle de stillede brugskrav.« Det stærkt historicistisk inspirerede hus (øverst) er på korrekturtegningen (nederst) nærmest ændret til ukendelighed, og husets formsprog er nu foreneligt med Bedre Byggeskik-arkitekturen. Planløsningen er enkel og symmetrisk, huskroppen sluttet, og facader og gavle er ligeledes symmetriske og stilfærdige med ensartede vinduer og døråbninger.

Udover kursusvirksomhed spændte foreningens arbejde vidt. Man udarbejdede typetegninger til villaer, husmandssteder og bygningsdetaljer, afholdt foredrag og udstillinger og udgav bøger og en lang række årshæfter med eksempler på arkitektur og byggeri.

Med funktionalismens nye moderne udtryk og stil blev Bedre Byggeskik-arkitekturen forældet, og foreningens aktiviteter ophørte 1947. Harald Nielsen slutter en af de sidste udgivelser, *Den 2den Bygmesterbog* fra 1941, med en lille opsang til de nye tiders bygmestre og arkitekter: »Byg efter vor tids tarv, men byg danske huse i Danmark«. Foreningen blev formelt nedlagt i 1965.

Foreningens virke var en landssag, og der er ingen tvivl om, at foreningen har efterladt sig mange og varige spor. Enhver dansk provinsby kan fremvise fine eksempler på Bedre Byggeskik-arkitektur, der findes endda hele Bedre Byggeskik-kvarterer i flere større byer, og mange steder ligger gårde, skoler, mejerier og boligblokke bygget efter Bedre Byggeskik-principperne. Disse huse er den dag i dag meget eftertragtede. En murermestervilla med en praktisk og funktionel indretning er stort set ensbetydende med god kvalitet.

*Funktionalismens nye arkitektur havde et helt andet arkitektonisk regelsæt, der vanskeligt kunne forenes med Bedre Byggeskik-arkitekturen.
Bernstorffsvej, Odense.*

2 · Arkitekturen og indretningen

Bedre Byggeskik-husene skulle være »enkle, hjemlige og smukke som de gamle huse«, dvs. at de skulle følge den danske byggetradition. Man ville bygge fornuftigt og i god kvalitet uden unødige fordyrelser og pynt og med forståelse for solide materialer og det gode håndværk.

Selvom bevægelsen var opstået som reaktion mod den foregående periodes blandingsarkitektur, kan der i nogle af husene ikke desto mindre spores historicistiske træk med elementer fra nybarok, nationalromantik og skønvirke. Skønvirke er den danske betegnelse for den fremherskende mode i europæisk arkitektur omkring århundredeskiftet, der internationalt kaldes jugend eller art nouveau.

Bedre Byggeskik-arkitekturen anses dog i dag ikke desto mindre for at være en særlig dansk stilart.

Bygningstyper

Bedre Byggeskik-arkitekturen er kendetegnet ved præcist proportionerede, enkle og sluttede grundformer og udviser samtidig en klar sammenhæng mellem indretning, udseende og materialevalg. Der findes eksempler på stort set alle de almindelige bygningstyper fra tiden, men Bedre Byggeskik er især kendt for de mange villabyggerier. Befolkningen i byerne voksede hastigt i disse år, og mange steder skød nye villakvarterer op.

En nationalromantisk villa opført i bindingsværk og med mange forskudte tagformer. Askov, Syddjylland.

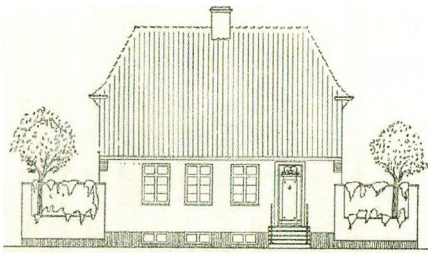

Detaljer fra en jugendvilla, hvor havelågens dekoration er tydeligt inspireret af vikingetidens motiver. Hjerpested, Sønderjylland.

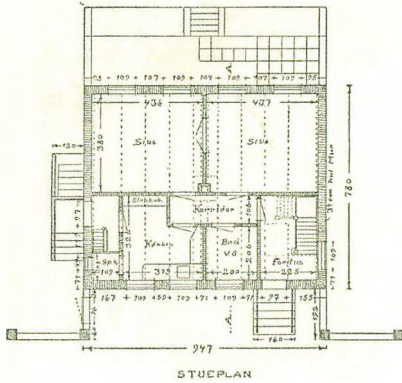
← Havebyer og haveboligforeninger skød op rundt omkring i landet, hvor sunde og billige boliger med adgang til frisk luft og egen have skulle være tilgængelige for bl.a. funktionærer og arbejdere. Dæhnfeldts Villaby i Odense, etableret allerede i 1908 med Anton Rosen som arkitekt.

Modstående side:

Grøndalsvængekvarteret i København er en gennemført Bedre Byggeskik-haveboligforening, opført 1914-20 med Jesper Tvede og Poul Holsøe som arkitekter. Lejerne kunne vælge mellem 15 boligtyper, alle bygget efter foreningens idealer. Kvarterets byplan er stærkt inspireret af engelske forbilleder med snoede gadeforløb, hvide stakitter og romantisk beplantning.

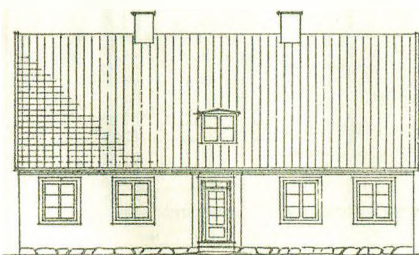

MOD NORD.

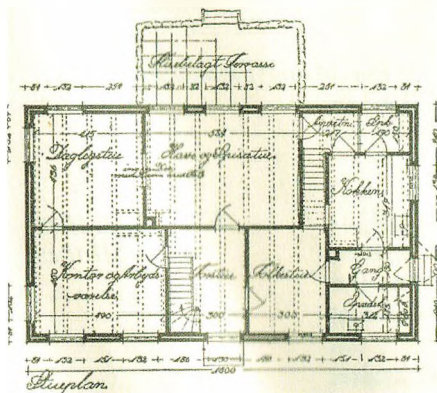

STUEPLAN

Eksempel på en typisk murerestervilla med en meget sluttet, næsten kubisk form.

Sids mod Syd (Gaarden).

Eksempel på et helt enkelt, rektangulært stuehus.

Professionel byplanlægning blev her i landet grundlagt af foreningen. Inspirationen til de nye villakvarterer kom fra de nye havebyer, »garden cities«, som var blevet etableret omkring de store engelske byer allerede fra slutningen af 1800-tallet. Man planlagde for mennesket snarere end for udseendet. Det sociale element lå foreningens arkitekter meget på sinde.

Villaer

En Bedre Byggeskik-villa er som oftest bygget som en sluttet arkitektonisk form, kvadratisk eller rektangulær. Dette skyldtes både et ønske om arkitektonisk enkelthed og et ønske om at minimere overfladerne og dermed også prisen på byggeriet. Der kan fra begyndelsen være bygget en mindre længe til på husets bagside. Sidelængden har typisk været indrettet med fx bryggers og baggang og har underordnet sig husets hovedform.

Facadeudtrykket er som regel taktfast og enkelt, med gennemgående vandrette og lodrette linier og kun få, præcist tegnede dekorative elementer som gesimsbånd og måske en særlig markering af hoveddøren. På trods af foreningens grundtanke om den sluttede form var det, især på længehusene, meget almindeligt med »ekstra« bygningsdele som en frontkvist, en mindre karnap eller mere sjældent en vinterstue.

En af måderne at reducere byggeomkostningerne på var at udnytte husets volumen bedst muligt. Derfor var tagetagerne i villaerne altid udnyttet fra begyndelsen.

Et stort set intakt Bedre Byggeskik-hus, bygget til en håndværker. Husets sluttede form brydes af et lille udskud på havefacaden. Martofte, Fyn.

Etage- og rækkehusbyggeri

Der blev også bygget etageboligbyggeri, typisk dog ikke i mere end to etager. Etageboligernes arkitektur var præget af nyklassicismens rene linier og taktfaste vinduesrytme. Nogle af etageboligerne var udformet som store villaer, fx med fire lejligheder pr. bygning. Også her går den knappe, sluttede hovedform og de taktfaste facadeinddelinger igen.

Der findes desuden mange rækkehusbyggerier efter engelsk forbillede, med Ivar Bentsens og Thorkild Henningsens »Bakkehusene« ved Bellahøj i København som det mest berømte og banebrydende eksempel. Det sociale element var en vigtig del af grundtanken bag rækkehusene. Tanken var, at relativt ubemidlede beboere skulle have adgang til en egen lille have. Man forsøgte derfor at reducere byggeomkostningerne, så rækkehusene kunne være konkurrencedygtige med lejligheder. Imidlertid var det vanskeligt at få disse ubemidlede til at flytte ind i husene, som ved første øjekast kunne minde for meget om fortidens spartanske og uskønne lejekaserner. I stedet blev de overtaget af funktionærer o.l. fra middelklassen. I dag er Bakkehusene et af de mest populære boligområder i København og står som en milepæl i dansk arkitektur og boligbyggeri.

↑ Bakkehusene i København, opført 1921-23, var en af de første rækkehusbebyggelser, hvis arkitektur bl.a. var inspireret af det lille traditionelle gadehus i gamle danske købstæder. Bebyggelsen er i dag fredet.

← Almennyttigt boligbyggeri i to etager med nyklassicistiske træk. Hvidkildevej, København.

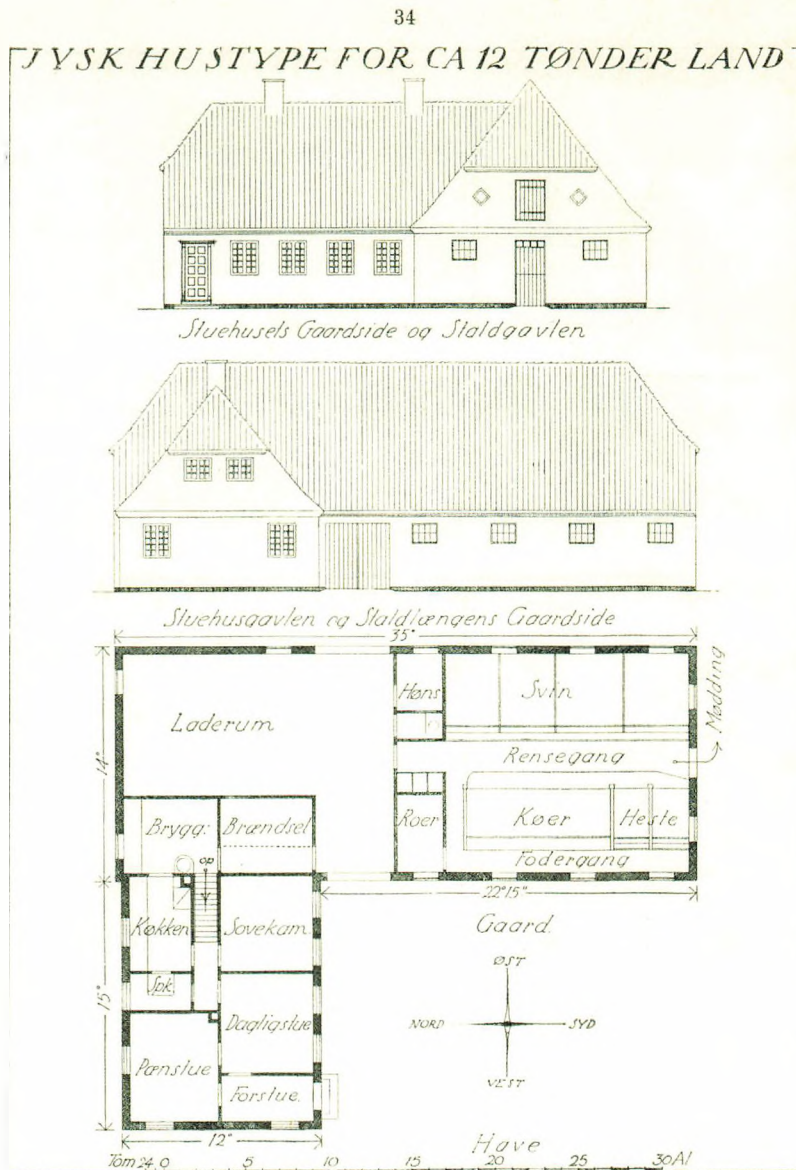
Bedre Byggeskik stod for projekteringen af rigtig mange landbrug. Her er et fint eksempel på en arkitekttegnet gård, smukt placeret i det åbne og let skrånende terræn. Gården er opført 1919 efter tegninger af den lokale arkitekt Bertel Hansen. Degnbol, Lem.

Den samme gård set fra luften – stuehuset er fritliggende og udlængerne er placeret i en såkaldt T-form.

Andet byggeri

Et andet vigtigt område, som Bedre Byggeskik fik indflydelse på, var landbrugets bygninger. Et af foreningens hovedformål var netop at styrke og forbedre landbrugsbyggeriet. Man udviklede forskellige grundtyper, der med små ændringer kunne tilpasses den enkelte gårdejers behov, især til de mindre gårde og husmandssteder. Med de nye gårdanlæg forsøgte man at gøre op med den klassiske tre- eller firelængede gård, hvis smalle længer ud fra et produktionssynspunkt ikke var synderligt velegnede. Længerne blev gjort dybere, og de mindre gårdanlæg blev typisk anlagt i en L-form, der bedre end den klassiske firelængede gård kunne tilgodese adgangs- og transportveje. På de lidt større gårde adopterede man traditionen fra herregårdene og placerede stuehuset som en fritliggende bygning.

↓ Også større bygningsanlæg som præstegårde, skoler, forsamlingshuse, mejerier, industrialanlæg og stationsbygninger blev bygget efter Bedre Byggeskiks principper. Fælles for disse bygninger er, at de, selvom de er større i skala end villaerne, overholder de samme grundlæggende principper om sluttede grundformer og enkel proportionering.

Østrup Forsamlingshus

Allinge Station

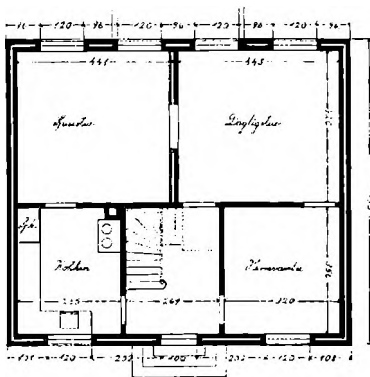
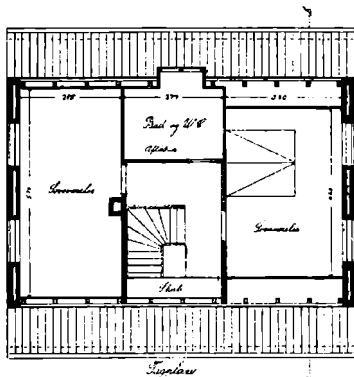
Dybbøl Præstegård

Stadil Skole

← Typetegning til et L-formet landbrug på ca. 12 tønder land, fra Bedre Byggeskiks Årsberetning 1921.

Plantegninger af en typisk stueetage og tagetage – de private soveværelser og badeværelset er placeret i tagetagen. Bedre Byggeskiks Årsberetning 1926.

Grundplaner

Bedre Byggeskik-husene stammer fra en tid, hvor hvert rum havde en klart defineret funktion (køkken, spisestue, opholdsstue, soveværelse osv.), og hvor hvert rum var klart afgrænset af fire vægge. Rummene var ydermere hierarkisk placeret: Jo mere »privat« rummets funktion var, jo længere væk var det placeret fra hoveddøren. Grundplanerne afspejlede på den måde samtidens familiemønstre og sociale liv: Gæster blev modtaget i opholds- eller studestuen og måske i spisestuen, mens de øvrige rum var forbeholdt husets beboere.

Om- og tilbygning

Hvis huset ikke er særlig stort, kan det være vanskeligt at tilpasse det til en nutidig livsform. Det oprindelige, skarpe skel mellem de enkelte funktioner passer sjældent sammen med et moderne familieliv, hvor der ikke længere er et entydigt hierarki i den måde, et hus bruges på. Samtidig kan især de mindre huse have svært ved at opfylde nutidens større krav til plads og komfort.

Ved en om- eller tilbygning er det vigtigt at forblive tro imod husets ofte sluttede hovedform og typisk velproportionerede rum, hvis bevaringsværdierne ikke skal forringes. Hvis huset ligger i et sammenhængende kvarter med mange huse fra tiden, er det endvidere vigtigt, at den samlede helhed ikke bliver forstyrret af uheldige ombygninger på det enkelte hus. Større tilbygninger må generelt frarådes, da husets grundproportionering vil lide skade. Mindre tilbygninger som fx karnapper og havestuer, der harmonerer med Bedre Byggeskiks formsprog, kan med en vis arkitektonisk forsigtighed og omtanke tilføjes. Inden man går i gang med en om- eller tilbygning, vil det *altid* være en fordel at spørge en restaureringsarkitekt til råds.

I første omgang gælder det om at se, om huset ikke kan komme til at fungere med en mindre omrokering af rumfunktionerne, evt. ved en sammenlægning af et par af rummene. Det er dog meget vigtigt, at de nye rum, der opstår, stadig er klart afgrænset af fire vægge. Moderne, åbne rumformer er fremmede for et Bedre Byggeskik-hus.

De samme, sluttede rumformer gjorde sig gældende i tagetagen. For at reducere det opvarmede volumen mest muligt, og for samtidig at sikre adgang til den altid sårbare tagflade indefra, gik rummene aldrig helt op i kippen, som det blev moderne siden hen. Dette princip skal man ikke lave om på, selvom nutidige, isolerede tagkonstruktioner med fx ventileret undertag gør, at spidsloftet rent teknisk godt kan inddrages i det opvarmede volumen. De høje rum med synlige hanebånd, der opstår, når man fører loftet til kip, harmonerer arkitektonisk ikke med Bedre Byggeskiks holdning til rolige rum.

Karnappen blev bevidst anvendt som et dekorativt facadeelement.

GODE OG DÅRLIGE EKSEMPLER

Det kan være meget svært, for ikke at sige næsten umuligt, at lave en arkitektonisk fornuftig tilbygning til et Bedre Byggeskik-hus, som typisk var meget bevidst formgivet. Harald Nielsen skriver i Den 2den Bygmesterbog fra 1941: »Det traditionelle hus er en »færdig« arkitektur, der ikke tillader villaboligens tilkomne led – verandaer, altaner m.m. – uden skade for bygningens arkitektoniske helhed«.

Der er harmoni og balance mellem nyt og gammelt. Det lille eksisterende »udskud« er forlænget, og en ny hoveddør og to runde vinduer er tilføjet. Tilbygningen er tydeligt inspireret af Bedre Byggeskik-formsproget, og man skal se godt efter for at opdage ombygningen.

Den lille tilbygning passer godt til det store hus. Den lille fløj er projekteret til Bedre Byggeskik-huset fra begyndelsen med de samme materialer og formsprog. Tilbygningen underordner sig både i størrelse og proportioner.

Helheden er spoleret, og huset har mistet en stor del af sin bevaringsværdi. Et kompakt hus med en sluttet form er meget svær at bygge til, uden at tilbygningen kommer til at virke overdimensioneret.

Dette eksempel ligger omtrent så langt fra Bedre Byggeskiks arkitekturopfattelse som muligt! Tilbygningen er opført i et helt moderne formsprog med fladt tag. Sammenstødet mellem bygningerne er ufølsomt både i form og materialevalg.

Havestuen er på smukkeste vis tilpasset husets størrelse og proportioner fra begyndelsen. Den originale detaljering og udformning gør havestuen til et naturligt, funktionelt og dekorativt element på facaden.

Havestuen er kolossal og detaljeringen klodset, hvilket gør, at hele huset er ved at vælte! Denne nyere havestue er bygget til en murermestervilla uden nogen fornemmelse for stilartens kendetegn, endelige husets proportionering.

Her er der balance mellem det nye og det gamle. Tilbygningen er næsten lige så stor som det oprindelige hus, men respekterer det gamle hus' proportionering. Kun lidt mere omhu med detaljerne ville have sat prikken over i'et.

En utilpasset nyere tilbygning harmonerer ikke godt med den beskedne murermestervilla. Tilbygningen er opført i et unanceret formsprog og desuden ret ufølsomt placeret på murermestervillaens gavl.

Et Bedre Byggeskik-hus er altid omhyggeligt detaljeret, og sammenstødet mellem to bygningskroppe blev udført med den største omhu. Bemærk, at skotrenden på traditionel vis er lagt i tagsten.

Før ombygning: Bedre Byggeskik-huset står intakt med de oprindelige detaljer og småsprossede vinduer. Huset har bevaret det originale, knappe røde tegltag uden udhæng, og frontkvisten indgår som et naturligt element på facaden og taget. Huset er en klar repræsentant for sin tid.

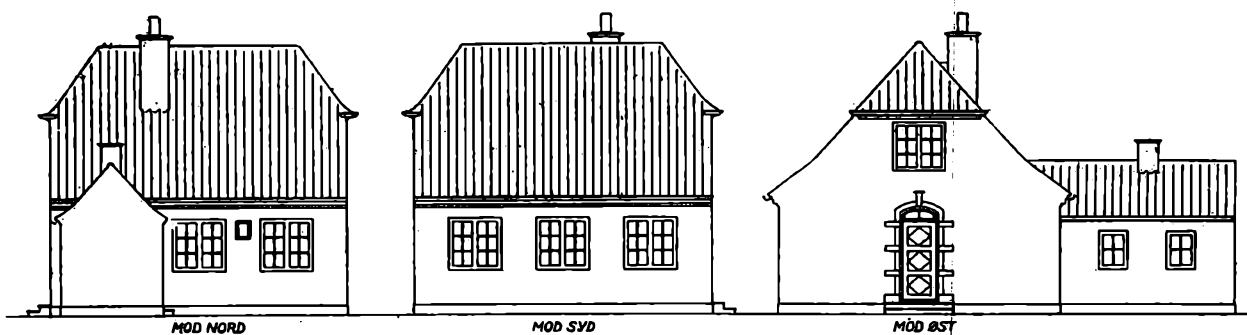
Ved en ny tilbygning er det vigtigt, at der tages hensyn til det oprindelige hus' detaljer. Her har man på alle måder set stort på det fine murværk omkring det ovale vindue.

Efter ombygning: Hvor er Bedre Byggeskik-huset blevet af? Enhver arkitektonisk kvalitet er forsvundet! Huset har fået udskiftet taget med nye sortglaserede tegl, og frontkvisten har fået en ny tagform, der er helt uden sans for proportioner. Vinduerne er nye og med store ruder.

*From Olsen
1880
Revised 1900*

3 • Facaderne

Bedre Byggeskik-huse har næsten altid en taktfast facadeinddeling. Facaderne er ofte symmetrisk opbygget, men også placeringen af de forskellige vindues- og dørhuller i asymmetriske facader er altid udført med en fin indbyrdes balance.

Man gik meget op i forholdet mellem vinduernes størrelse og facadens højde og bredde, og placeringen af vinduer og døre fulgte normalt et strengt præcist regelsæt. Både facadens lodrette og vandrette linier (fx overkanten på døre og vinduer) var som regel gennemgående, uden forstyrrende brud. På husenes langsider sad vinduer i forskellige etager næsten altid over hinanden, taktfast placeret omkring en dør eller en centralt placeret frontkvist. På facaderne var vinduesformatet typisk ens hele vejen rundt, i hvert fald etagevis.

Gavlene var gerne mere asymmetriske end selve facaden. En evt. yderdør sad ofte til den ene side, sommetider afbalanceret af et vindue i den anden side. Gavlens vinduer i tagetagen var ikke nødvendigvis placeret lige over stueetagens vinduer, men kunne sidde forskudt for disse.

På huse med en mere kubisk form kunne frontkvisten også være placeret i den ene side, men altid i balance med resten af huskroppen. Ryslinge, Fyn.

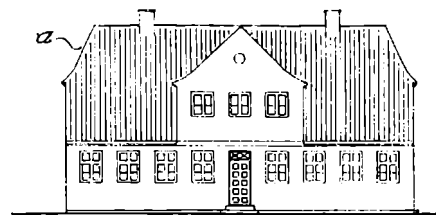

Fig. I

Fig. II

Bedre Byggeskik mente, at de arkitektoniske kvaliteter ved det ældre byggeri, som man søgte at genoplive, var bestemt af tre faktorer:

- »1. En fast og kraftig hovedform, der giver bygningen ro og vægt i sit hele.
2. En jævn og taktfast inddeling af dens flader, dvs.: Vinduers og døres regelmæssige anbringelse i vægfladerne og rette størrelse i forhold til disse.
3. Stof og farvevirkningers rette iagttagelse.«

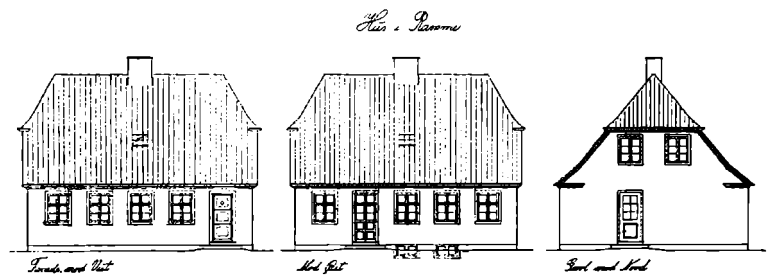
Illustrationen viser to stuehuse, hvor det øverste er det »rigtige« Bedre Byggeskik-hus. Huskroppen er »fast og bestemt i sin form«. Det »forkerte« hus har fx »slappe« valme og frontkvisten er »ranglet«. Det fremgår tydeligt, at den øverste facade er ensartet og rolig med vinduer, der i stueetagen er af samme størrelse og sidder med lige stor indbyrdes afstand. Alle ruder på facaderne er lige store, hvilket skaber ro og orden. Bedre Byggeskiks Årsberetning 1920.

Modstående side:

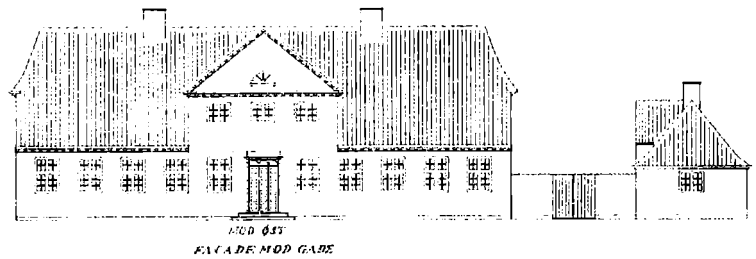
Facader og gavle på en mindre murermeister-villa med en lille tilbygget fløj samt detalje af murværk og skiftegange. Bedre Byggeskiks Årsberetning 1926.

Øverst: Et eksempel på asymmetriske, men alligevel taktfaste facader og gavle med ens vinduer. Bedre Byggeskikks Årsberetning 1928.

Nederst: Et eksempel på en meget symmetrisk facade og gavle på et forslag til en præstegård. Bedre Byggeskikks Årsberetning 1921.

FORSLAG TIL EN PRÆSTEGAARD

Frontkviste i et eller flere fag var et ret almindeligt motiv. Stenløse Præstegård.

Facadedetaljer

Bedre Byggeskik-husene er enkle i deres opbygning og detaljering, uden svulstige gesimser eller detaljerede fordakninger – til beskedne huse i den danske byggetradition anvendtes få, enkle virkemidler, hvor overdrivelse netop ikke »fremmer forståelsen«.

Mange af husene er bygget med en frontkvist, en muret kvist med sad-deltag, der ligger i plan med ydervæggen. Frontkvistens størrelse varierer fra et enkelt fag (antal vinduer) i bredden til helt op til fem fag på meget store byggerier som fx proprietærgårde. Kvisten har næsten altid murede flunker (de små trekantet på siden af kvisten). En smal frontkvist kan nogle gange have en døråbning med en fransk altan foran.

Gesimsen er det led, der danner overgang mellem facade og tag. På Bedre Byggeskik-husene har gesimsen kun få, simple profilled. Gesimsen kan stå i blank mur (synligt murværk), hvis resten af facaden gør det, men den er lige så ofte berappet, pudset og kalket. På de pudsede huse er gesimser og gesimsbånd ofte fremhævede og hvidkalkede, især hvis facaden står i en farve.

Især på de huse, der står i blank mur, er der ofte mange fine murede detaljer på gavle og rundt om vinduer. Husene i blank mur er tit opmuret i smukke forbandter (den rækkefølge stenene er lagt på, både i længden og højden) og smukt udførte stik over vindues- og døråbninger. Nogle af de dekorative led kan være udført i en anden farve mursten end resten af facaden, typisk røde sten, hvis facaden er i gule sten. I den sidste del af perioden begynder stikkene over vinduerne at forsvinde til fordel for en betonoverligger over den inderste mur og ståltegl (en række stålforstærkede mursten) yderst.

Ombygning

Man kan let ødelægge en ellers taktfast vinduesrytme med fx en stor og vilkårligt placeret ny vindues- eller døråbning. Prøv hellere, om det ikke kan lade sig gøre at bevare harmonien og få huset til at fungere uden de store, voldsomme indgreb. Selv hvis husets facade er asymmetrisk opdelt, skal man være yderst påpasselig med at placere nye åbninger i facaden. En Bedre Byggeskik-facade er tegnet med en indbygget balance, som det er let at komme til at forstyrre.

Det er altid en god idé at holde sig til de oprindelige vindues- eller dørformater ved en evt. ændring af facaderne. Facadeudtrykket bør fremstå roligt med en gentagelse af vinduesformaterne. På samme måde er det afgørende, at murværksdetaljer ikke ødelægges i forbindelse med en ombygning. Er der fx fine stik over vinduerne, skal dette træk selvfølgelig gentages ved et evt. nyt vindue. Ved at respektere husets oprindelige arkitektur og ved at bevare husets bygningsdetaljer, bevares husets særkende.

Et særligt problem er efterisolering. De fleste huse vil typisk kunne hulmursisoleres – men udvendig efterisolering vil fratage ethvert Bedre Byggeskik-hus dets bevaringsværdi. Proportioner ændres til ukendelighed, og facadedetaljerne forsvinder fuldstændigt. Varmeregningen må søges reduceret på anden vis.

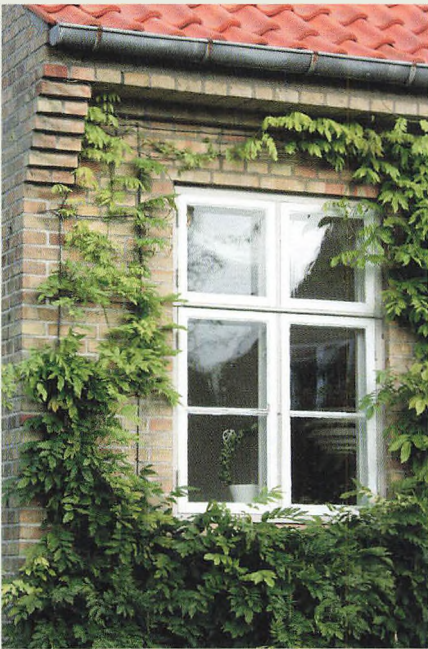
En valmet frontkvist i et enkelt fag.

En muret gavl med såkaldte strømskifter langs med tagkanten – en fin håndværksmæssig detalje og en stor skam, hvis denne detalje blev sløret af en indfarvet facadepuds.

En typisk Bedre Byggeskik-gesims, en såkaldt sparrenkopgesims, der på denne gavl står hvidkalket.

På en del af bevægelsens huse ses en ud-kragning af gavlmurene – på denne måde kunne man opnå et beskyttende udhæng på facaderne uden at skulle bruge vedligeholdelsestunge vindskeder på gavlene.

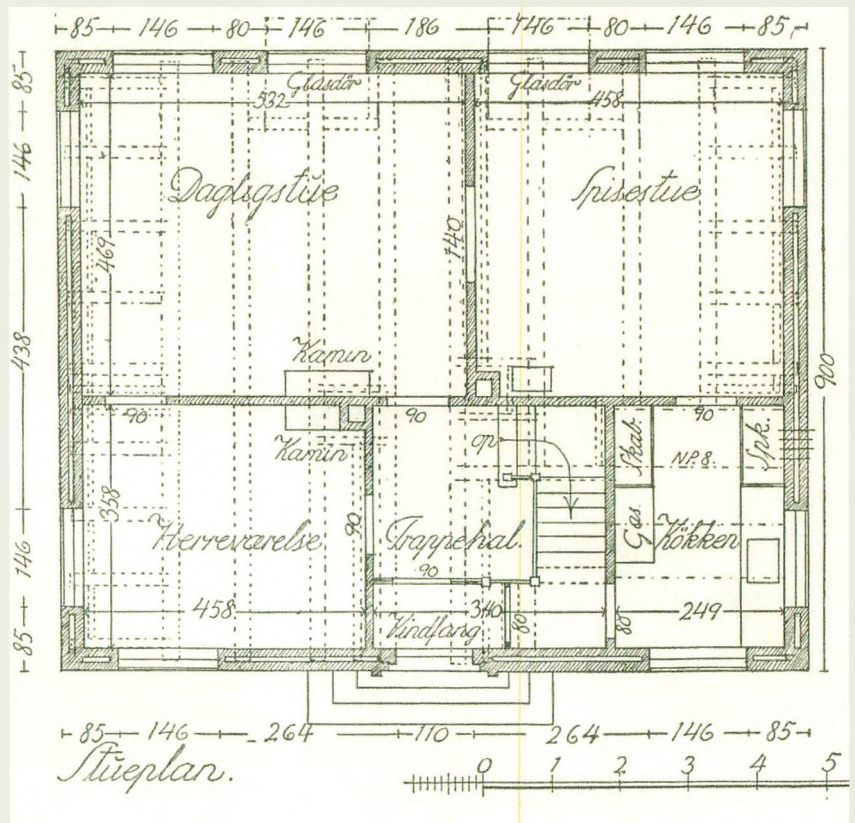

Hoveddøren var det første man så, og den skulle derfor fremhæves som noget særligt. En måde kunne være at give huset et overdækket indgangsparti, der blev markeret med en smukt detaljeret søjle.

Hoveddøren kunne også fremhæves med et ekstra muret led omkring døren som her.

Generelt er Bedre Byggeskik-husene projekteret med et godt lysindfald – endnu en grund til ikke at tilføje nye vindueshuller. Bemærk, at mange af rummene er belyst fra to sider. Hus i Virum projekteret af en murermester på et bygmesterkursus i 1936. Den 2den Bygmesterbog, 1941.

Blankt murværk med skræbefuge.
Skræbefuger bruges mest til murværk af
blødstrøgne sten.

Facadematerialer

Blank mur

De fleste huse er opført i blankt murværk. Man mente, at det blanke murværk gav bygningerne soliditet, samtidig med at det fulgte den gamle danske tradition, helt i tråd med foreningens grundtanke. Mange af villerne var i øvrigt beregnet til murermesteren selv, deraf betegnelsen »murermestervilla«.

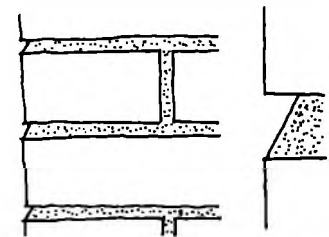
På facader i blank mur er selve fugningen lige så vigtig som murstenene. Der findes mange varianter, fx »vandfaldsfuger«, tilbageliggende fuger, eller glatte fuger (i plan med murstenene). Fugens farve er betinget af tilslagsmaterialet og af mængden af evt. cementindhold.

Vedligeholdelse

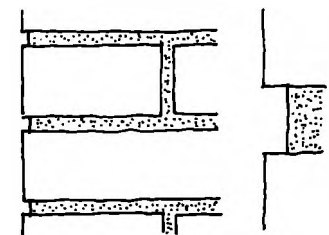
Det blanke murværk bevares bedst ved løbende vedligehold. Sætningsrevner i murværk og stik skal udskrædes og omfuges, så fordyrende frostskafer undgås. Er murværket først frostskaftet eller fugtigt, kan de skadede partier dog let udskiftes og ommures med enten genbrugssten eller nye sten, der er så tæt på de eksisterende i farve og overflade som muligt. Moderne maskinsten med en helt glat og lukket overflade (»ildhud«) fandtes endnu ikke, da de fleste Bedre Byggeskik-huse blev opført. Som regel vil en såkaldt »blødstrøgen« eller »håndbearbejdet« sten kunne løse opgaven, da den er mere levende i overfladen. Også ved reparation af fugerne er det vigtigt at anvende den samme fuge- og mørteltype som den oprindelige.

Man bør ikke overpudsse eller male facader i blank mur. En overfladebehandling medfører stor risiko for ophobning af fugt bag pudsen eller malingen til skade for murværket. Samtidig forsvinder de mange, gennemtænkte detaljer, der typisk er på en facade i blank mur, til uoprettelig skade for bevaringsværdierne.

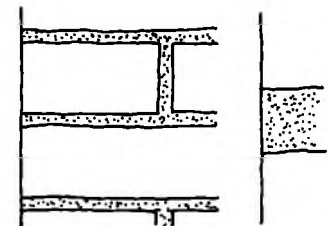
Varianter af fuger:

vandfaldsfuge

tilbageliggende fuge

skræbefuge

Murstykket er revnet som følge af en sætning i facademuren: Hvis vinduet blev taget ud, ville stikket falde ned. I dette tilfælde bør stikket mures helt om, helst under genanvendelse af de gamle mursten.

Hvis murværket er blevet så snavset, at man ikke længere kan tale om patina, kan man forsøge sig med en skånsom vandafrensning. Sandblæsning eller højtryksspuling bør ikke anvendes, da murstenenes overflade som regel vil blive ødelagt. Murstenene vil blive endnu mere modtagelige for vand og snavs – og altså endnu hurtigere nedbrudt.

Pudsede og kalkede facader

Pudsede facader var også ret almindelige. Det var en billigere løsning end facader i blank mur, fordi man kunne bruge billigere mursten. Kalkede eller malede, pudsede facader giver bygningerne en ensartet overflade, hvor det er skyggevirksomheden eller kontrastfarven på facadefremspring som gesimser og dekorationsbånd, der giver den arkitektoniske effekt.

Den pudsede facade kan være udført på flere måder. Facaden kan være berappet eller skuret, hvor der er påført et meget tyndt lag puds. Ved berapning udjævnes de mest fremspringende punkter på murstenene med en hvidtekost, men stenene er stadig tydelige under pudslaget. Ved skuring anvendes enten helt traditionelt en mursten eller en sæk (sækkeskuring) som redskab til at fylde fuger og ujævnheder ud med. Facaden kan også være svummet, pudset med en tynd blanding af sand, kalk og vand, der er påført med kost til fuld dækning af overfladen. Facaden kan endelig være fuldpud-

En svummet facade med tilslag af en mørk okkergul kalk. Kalkede overflader giver altid et smukt resultat – kalken indeholder kalkkrystaller, der bryder lyset og giver bløde overgange mellem lys og skygge.

set, først med en grovpuds og bagefter med en finpuds til en helt glat og jævn overflade.

Hvis pudsen er en kalkmørtel, kan overfladen være kalket. Det var fra begyndelsen det mest almindelige. Hvis pudsen er en mørtel med højt cementindhold, er overfladen sandsynligvis malet. De berappede eller pudsede facader har fortrinsvist været hvidkalkede, men også farvet kalk har været brugt, fx kalk tilsat rødt eller okkerfarvet pigment.

Vedligeholdelse

Hvis underlaget (pudsen) vil tage imod kalk, er en kalket overflade smukkest pga. kalkens levende, dybe karakter. Samtidig ældes kalk langt smukkere end nogen anden overfladebehandling. Kalkning er let og billig at vedligeholde. Kalkning hvert eneste år til pinse er ganske unødvendigt – en kalket facade bør let kunne holde fem – seks år, afhængigt af påvirkningen fra vind og vejr, dog under forudsætning af, at kalkningen afsluttes med overstrygning med kalkvand.

Kalk kan som regel ikke hæfte på en meget cementholdig mørtel. Hvis pudsen er en bastardmørtel (en blanding af kalk og cement), kan man eksperimentere med at opstrøge et lag sandkalk på et lille prøvefelt, inden der kalkes, da det i nogle tilfælde vil få kalken til at sidde bedre fast. Virker dette ikke, er silikatmaling et udmærket alternativ, da den hæfter rigtigt godt på cementholdig puds.

Hvis huset i nyere tid er blevet malet med plastmaling, skal denne afrenses, næste gang huset skal males eller kalkes. Plastmalinger er meget tætte, hvilket kan give følgeskader som fugtophobning i muren og afstødning af malingen. Hverken kalk eller silikatmaling kan hæfte ordentligt ovenpå en plastmaling.

Afrensning af facaden kan ske ved vandafrensning, alternativt kan en højtrykksspuling med blød børste forsøges. Pudsens overflade må dog ikke ødelægges. Sandblæsning slider alt for meget på pudslaget og kan som nævnt ovenfor medføre skader på stenenes overflade. Der findes endvidere kemiske afrensningsmetoder, som opløser malingen. Mekanisk afrensning, hvor malingen skræbes af med et skrabejern el.lign., er naturligvis også en mulighed, dog især for selvbyggeren, da det er meget tidskrævende og dermed kostbart, hvis det skal gøres med lønnet arbejdskraft.

Sokler

Soklen er for det meste af overpudset beton – de allerfleste sokler blev tjæret sorte, men der er også eksempler på, at soklen bare står i den grå puds. Særligt på landbygninger kunne soklen dog også være bygget i kløvede marksten.

Vedligeholdelse

Stenkulstjære må i dag ikke længere bruges og har i øvrigt den kedelige egenskab, at den holder fugten inde med risiko for fugtoptrængning i facademurværket til følge. I stedet kan anvendes sandkalk eller silikatmaling.

En vandskuret og kalket facade, hvor kalkens overflade står levende og varieret.

Overpudset betonsokkel.

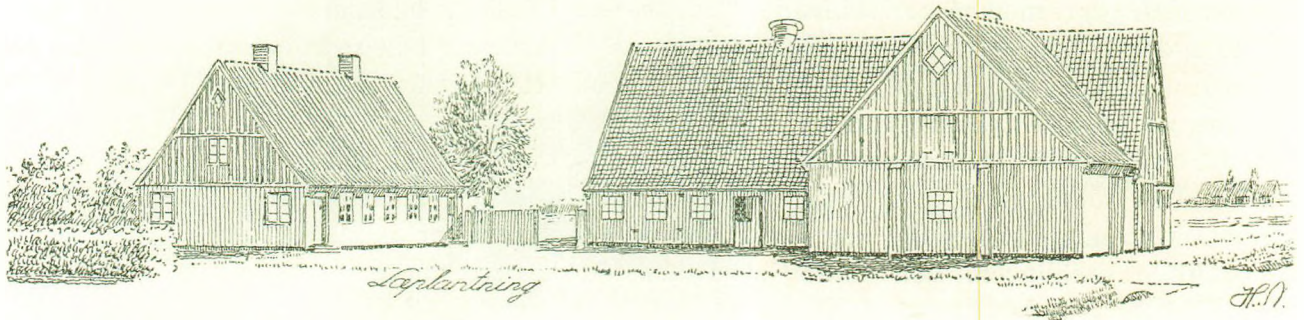

Ydervægge af træ

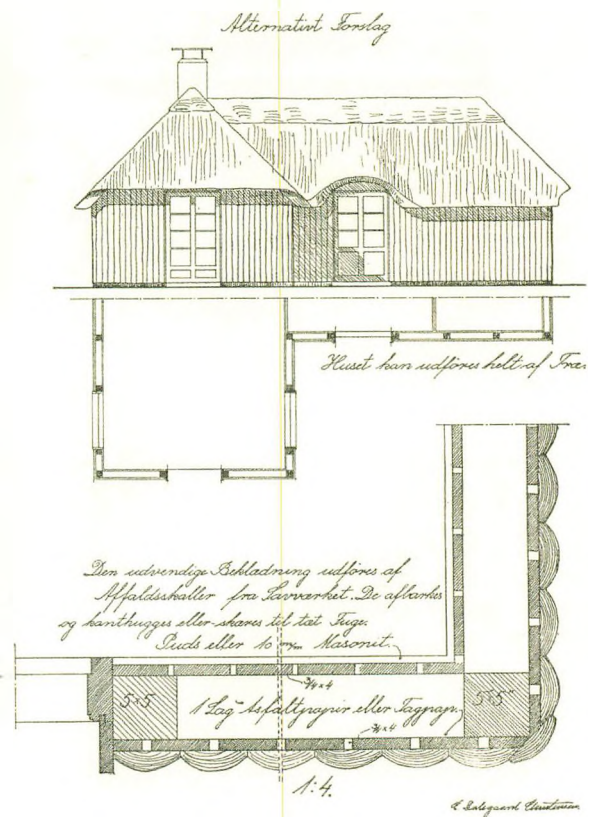
På Sjælland, hvor man ikke har så stor tradition for afvalmede tage som i resten af landet, var træbeklædte gavltrekanter almindelige. Skitsen viser gavl og facader af et stuehus og en udlænge, tegnet i 1931, Den 2den Bygmesterbog, 1941.

Træ som facademateriale blev mest brugt på landbrugsbygningernes gavltrekanter. Sådanne gavle er ofte udført med en beklædning af »én-på-to«, tjæret eller malet i mørke farver, således at de store gavlfelter ikke virker for iøjnefaldende. Sommerhuse og kolonihavehuse samt udhuse og skure var også tit opført i træ. Beklædningen var her ofte profilerede brædder med fjer og not, opsat enten vandret eller lodret.

Situationskitse af Gaard med vrnkelformede Avelsbygninger. (Plantypen 1A.)

Listedækket bræddebeklædning.

Et sommerhus med træbeklædte facader samt detalje af ydervæg udført af såkaldte affaldsskaller.

GODE OG DÅRLIGE EKSEMPLER

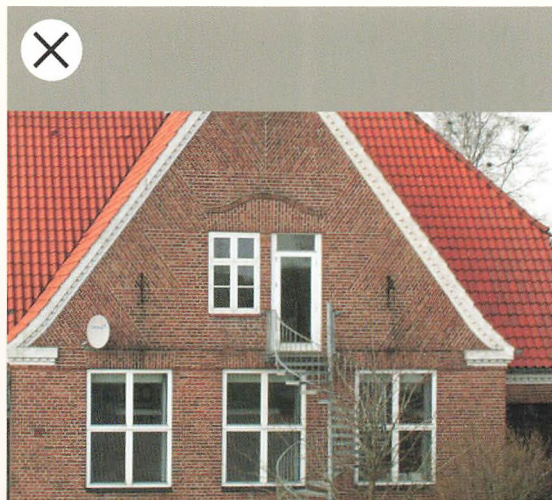
Der er mange detaljer på facaderne, som måske ikke syner af meget ved første øjekast, men som hver for sig er med til at give huset karakter:

De murede detaljer udtrykker stor håndværksmæssig kunnen og på de fleste Bedre Byggeskik-huse er åbningerne hensigtsmæssigt placeret fra begyndelsen.

På facader i blank mur er den ensartede flade samt fugningen og fugens farve af stor betydning for det samlede indtryk af kvalitet og soliditet. Det er derfor vigtigt at vedligeholde og bevare det blanke murværk, der er et af husets afgørende særkender.

Husets helhedsindtryk forfladiges og bevaringsværdierne forringes, hvis de murede detaljer og facadeåbningernes placering ikke stemmer overens.

Man er ikke i tvivl om, at her engang har siddet en dør! Vælger man at blænde en åbning, er det vigtigt at finde en mørteltype, der ligger så tæt på den eksisterende som muligt og desuden fjerne murstikket – ellers vil man altid kunne se sporene på facaden.

En pudset og kalket facade har en smuk, jævn og glat overflade, hvor gesimsens enkle detaljering giver en fin skyggevirkning.

Pudsede, kalkede facader har et smukt og levende farvespil. Samtidig har kalk den fordel, at det er hurtigt og billigt at friske den op med jævne mellemrum.

Facaden har fået en forkert behandling med en såkaldt »sprutpuds«, en alt for grov og rustik facadebehandling, der aldrig blev brugt af Bedre Byggeskik. Desuden hæfter denne overfladebehandling ikke ordentligt, som det ses!

Maling med plastmaling skal til enhver tid undgås. Malingen er påført ovenpå en ældre kalket overflade, og det ses tydeligt, hvor store skader en sådan forkert overfladebehandling kan forårsage.

Farvesætningen afhænger af de egnbestemte traditioner, men hvis man holder sig til de naturlige farvepigmenter som jordfarver kan det aldrig gå helt galt. Facaderne står i en mørk rødokker, der hører til den klassiske farveskala, brugt af Bedre Byggeskik.

Soklen danner overgang til terrænet og skal have en vis tyngde. Hvis soklen har været malet, var farven næsten altid sort eller meget mørk.

Der er en klar disharmoni mellem tagets og facadens farvesætning – en meget klar blå, som på huset herover, har aldrig været brugt af Bedre Byggeskik. Farven skal passe til husets stil og byggeperiode. Bemærk endvidere det uheldige tagmateriale!

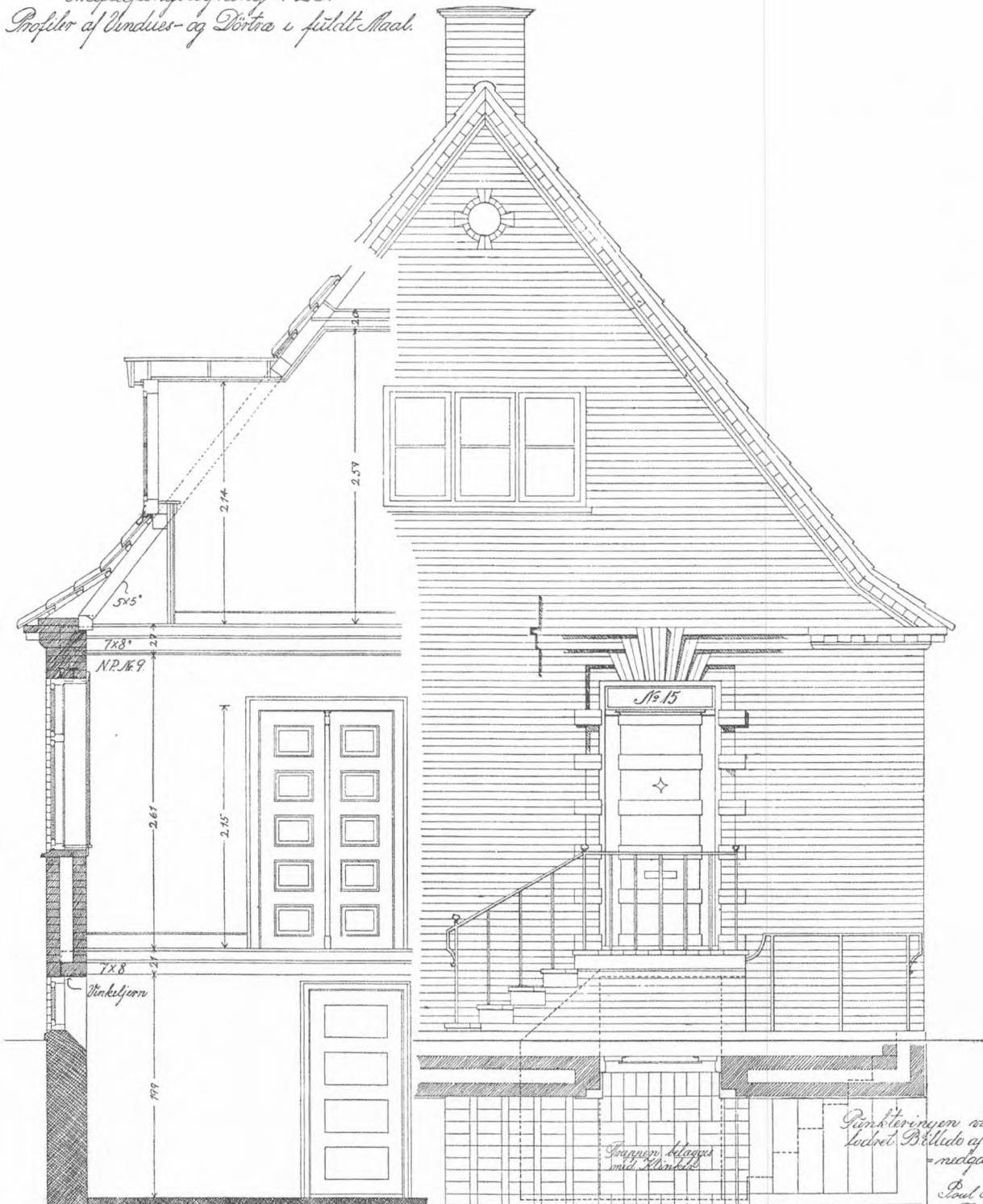

Lyse farver angiver en lethed, der ikke er egnet til sokler, også selv om facadedekorationer og gesimsbånd er hvide eller lyse.

Tømmer-Poib Hansens Hus paa Sct. Jørgensbjerg ved Roskilde.

Blad 3.

*Skiftegangstegning 1:20.
 Profil af Vindues- og Dørra i faldt Maal.*

Ydermere af vide Sten med dybe, mørke Tuger, Gesimser, Brænd og Stenpartie af gule Sten og hvide Tuger.

*Parkeringen viser
 lodret Billedet af Hælden
 medgangen.*

*Poul Hansen
 Tømmer
 Roskilde*

100mm 0 1 2 Meter 1:20

24 0 1 2 3 4 M. 1:20

J.P.

4 · Taget

Taget kaldes også for en bygnings »5. facade«. Bedre Byggeskik-bevægelsen anså taget for afgørende for en bygnings håndværksmæssige og arkitektoniske helhed.

Selve tagformen på Bedre Byggeskik-husene varierer, da foreningen lagde stor vægt på de egnsbestemte traditioner. I Jylland, hvor det blæser meget, har mange huse halvvalm, hvor toppen af gavlen er »skåret af« og dækket af taget. På Sjælland, derimod, har mange huse saddeltag og helgavle. Der findes også enkelte eksempler på mansardtag, et todelt tag, hvor hældningen er stejlere forneden end foroven. Da denne tagform virker ret »tung«, så Bedre Byggeskik-bevægelsen den helst anvendt på lidt større bygninger som fx etageboligbyggeri.

De fleste tage har kun ganske lidt udhæng. Den nederste tagsten var simpelthen muret direkte ovenpå gesimsen. Havde husene et egentligt udhæng, var dette typisk underklædt med brædder, der var malet brune, teglrøde eller, mere sjældent, hvide.

Tagmaterialer

Tagsten

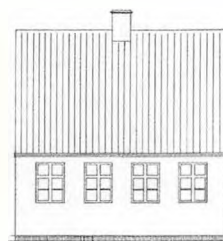
Det røde tegltag er et af den danske bygningskulturs mest markante kendetegn og har været brugt som tagdækning gennem flere århundreder. Derfor

halvvalmet tag

helvalmet tag

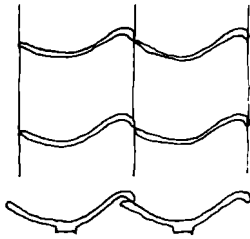
saddeltag

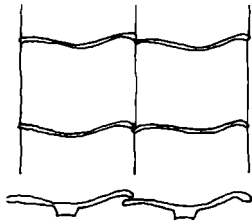
mansardtag

← De samme materialer og farver gentages i husrækken, men gadebilledet gøres levende af variationen i tagformerne, hvilket foreningen lagde stor vægt på.

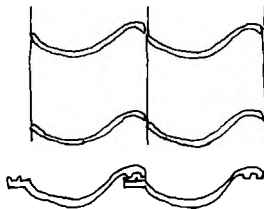
Nykøbing Falster

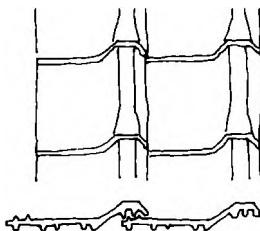
En traditionel dansk vingetagsten har et markant svaj, der gør profilet på tagstenen meget dybere end på udenlandske tagsten. Dette dybe svaj understreger den særligt danske bygningskultur.

En udenlandsk vingetagsten er meget fladere end den traditionelle danske og passer derfor ikke til et traditionelt Bedre Byggeskik-hus.

Falstagsten blev udviklet i slutningen af 1800-tallet for at få en tættere tagflade. Falsen i falstagsten gør, at to sten "låser" bedre til hinanden end vingetagsten. Falstagsten har en meget markant "bølgekam".

Romertegl er en ret flad falstagsten med et kantet profil. Taget får en særlig »jævn«, ensartet flade uden den bølgevirkning, som en vingetagsten giver.

er den mest almindelige tagbeklædning på Bedre Byggeskik-husene teglsten, især den røde danske vingetegl. Sortglaserede teglsten og forskellige former for falstagsten, fx den flade »romertegl«, er ikke helt så almindelige, men ses også.

Cementtagsten blev brugt især på landhuse og husmandssteder, da de var billigere end teglsten. Man begyndte at masseproducere cementtagsten her i landet efter 1. verdenskrig. Cementtagsten er altid falstagsten. Et tag af cementtagsten kan have en ligeså lang levetid som et tegltag (75-100 år), men har ikke den samme stoflighed og ældes heller ikke så smukt. I Bedre Byggeskik-bevægelsen mente man, at cementtagsten kun burde anvendes, hvis økonomien var trængt. Man gik endda så vidt, at der blev eksperimenteret med farver og specialproduktioner i forsøg på at fremskaffe pænere cementtagsten.

Hvis taget er udført i vingetegl, har det oprindeligt været understrøget. Over gavle og gesimser ses også nogle gange overstrygninger eller forskællinger, dvs. tætning med mørtel mellem tagstenene foretaget udefra – i enkelte tilfælde endda efterfølgende hvidtet med hvidtekalk.

Hvis taget er lagt med de oprindelige falstagsten, kan det have været understrøget. På et nyere tag af falstagsten er under- eller overstrygning unødvendig, hvis ellers stenene ligger med korrekt overlæg, dvs. er låst rigtigt sammen.

Et typisk Bedre Byggeskik-tag med halvvalm og smukt detaljeret sparrenkopgesims. Bemærk de traditionelle vingetegl, der med deres dybe svaj giver taget dets markante karakter. Møllebrøndstræde, Stege, tegnet af arkitekt Claudius Hansen i 1931, et yderst velproportioneret hus med nyklassicistiske træk i form af de smalle høje terrassedøre.

Vedligeholdelse

Med omhyggelig årlig vedligeholdelse af understrygningen med en smidig kalkmørtel vil taget kunne ligge meget længe. Det kræver dog, at man kan komme til tagfladen indefra, hvilket normalt kun kan lade sig gøre i skunkrum eller på spidsloftet, dvs. rummet over hanebåndene.

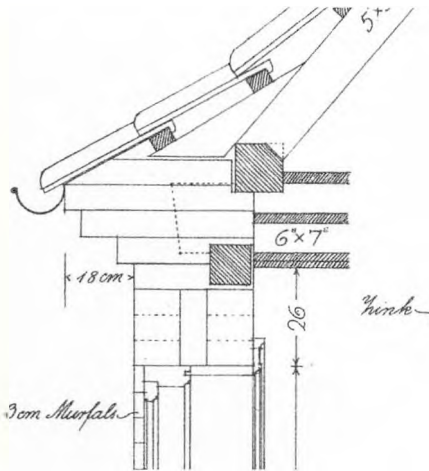
Understrygning har den langsigtede ulempe, at understrygningsmørtlen har tendens til at skubbe stenene længere og længere udad, så det overlæg, der skal være mellem tagstenene, efterhånden ikke er der længere. I det tilfælde vil en omlægning af taget være påkrævet. Da årlig eftergang af understrygningen er ret bekostelig, vil det typisk være mere økonomisk på lang sigt at lægge det nye tag ovenpå et undertag af god kvalitet, fx tagpap på et underlag af brædder. En detalje ved selve tagfladen, som man skal være opmærksom på, når taget udskiftes, er tagets opskalkning, det lille svaj, der typisk er nederst på tagfladen mod gesimsen. Når taget lægges op på et nyt undertag, er det vigtigt at gentage dette svaj.

Et nyt, fast undertag medfører, at taget hæves 7-8 cm, bl.a. fordi der skal være en vis afstand mellem undertaget og lægterne. Dette betyder, at evt. kviste eller tagvinduer skal flyttes tilsvarende, da de ellers vil »drukne« i taget. Problemet forværres, hvis man samtidig vælger at skaffe plads til øget isolering ved at flytte selve tagfladen længere ud. Jo længere tagfladen flyttes ud i forhold til oprindeligt, jo mere vil proportionerne ved tagfoden og på gavlene ændres. Eventuel øget isolering bør derfor altid foretages indvendigt, selvom det kan koste lidt plads.

Husmandsstedet har et ældre tag af cementtegl, pænt patineret og beskedent i udtrykket. Et meget velbevaret statshusmandsbrug, bygget i 1920'erne efter Bedre Byggeskiks anvisninger. Nyvang, Møn.

Et ældre understrøget tegltag, hvor mørtlen har skubbet tagstenene op, og teglene ligger skævt og ujævnt.

Bedre Byggeskik - detalje af en tagkalk -
svajet på den nederste del af taget.

A. 50.

№ 2.

Et eksempel på et sommerhus med
stråtag, tegnet på Bedre Byggeskiks
Bygmesterkursus 1933. Bemærk den fine
lille kvist, der passer perfekt til tagets pro-
portioner. Den 2den Bygmesterbog, 1941.

→ Bedre Byggeskik-bevægelsen anså strå-
taget for at være det smukkeste til land-
bygninger, og især en af grundlæggerne, ar-
kitekten Ivar Bentsen, havde en særlig for-
kærlighed for stråtaget. Stadil, Vestjylland.

Som sagt indledningsvis opfattede Bedre Byggeskik-bevægelsen taget og tagmaterialet som afgørende for husets arkitektur. Derfor bør man ved en udskiftning af taget holde sig til den tagbeklædning, huset har været født med. Hvis huset er opført med et tag af cementtagsten, kan det dog være svært at finde nye tagsten, der har samme farve og udtryk. I det tilfælde kan røde vingetegl eller falsteglst, som i form nogenlunde svarer til de oprindelige, være brugbare alternativer.

Rygninger og grater var altid murede, dvs. at rygnings- eller gratstenene var muret fast til taget med mørtel. Rygninger er meget udsatte for vind og vejr – derfor er det særligt vigtigt at være omhyggelig med vedligeholdelsen hér.

Stråtag

Stråtaget er, ligesom tegltaget, en århundreder gammel dansk byggetradition. Mange sommerhuse og nogle få mindre landbrugsejendomme fra tiden er opført med stråtag. Stråtaget er et af de få tagmaterialer, der nemt kan »formes«, så skævheder ved vinkler, skotrender eller kviste kan optages. Ulemperne er stråtagets forholdsvis korte levetid på 20-40 år og høje udgifter til brandforsikring.

Vedligeholdelse

Et stråtag holder altid kortere tid på sydsiden end nordsiden, da sollyset nedbryder fibrene i tækkerørene. De sammenskæringer, hvor tækkerørene danner skotrender, er også udsatte pga. den øgede vandmængde. Der er en lang tradition for kun at skifte dele af et stråtag, i takt med at det bliver for tyndt eller hullet på nogle partier. Der er ingen grund til at udskifte et helt tag, bare fordi fx nogle meter på den ene tagflade har det dårligt. På den måde kan udgiften spredes over mange år. Huller i et stråtag, typisk efter angreb af husmår, kan også lukkes relativt enkelt. Husk dog at få jaget måren væk!

Andre tagmaterialer

På udhuse og skure samt en del kolonihavehuse blev ofte brugt tagpap. Det samme gjorde sig gældende på de såkaldte bungalows med en fladere taghældning, der hører den senere del af perioden til. Også på sommerhuse blev tagpap til tider anbefalet som et billigere alternativ til stråtaget. Tagpappen blev som regel lagt i baner på langs af tagfladen.

Til landbrugsejendommenes udlænger så foreningen helst, at der blev benyttet 2. sorterings-teglsten (ofte falstagsten) – men et mere økonomisk og dermed mere almindeligt forekommende alternativ var bølgeeternit eller pandeplader.

Tagdetaljer

Et hus uden skorsten er som bekendt ikke et rigtigt hus! Skorstenene på Bedre Byggeskik-husene står ofte i blank mur, men kan også være pudsede eller berappede. Skorstenene er tit helt enkle uden udkragninger. Skorstenen var rent funktionel og skulle ikke tiltrække sig unødigt opmærksomhed. En klassisk regel siger, at der skal være overensstemmelse mellem facadernes og skorstenens overflade. Hvis huset fx er hvidkalket, skal skorstenen også være det.

Til gengæld var der i de oprindelige tage ikke andre forstyrrende elementer, ud over måske nogle kviste eller tagvinduer. Aftræk fra badeværelser eller køkkener var enten ført op gennem særlige kanaler i skorstenen eller ført gennem riste ud i facademurværket.

Tagrender og nedløbsrør har fortrinsvis været udført i zink. Adskillige muremestervillaer er opført med en lille karnap på facaden, hvor inddækningen over karnappen ligeledes er udført i zink – nogle gange dog også i kobber.

Som ved rygninger og grater er det ved et tegltag vigtigt, at teglene mures ind i skorstenen. Hvis skorstenens inddækning mod taget udføres i zink, fremhæves skorstengennembrydningen unødigt.

Det røde tegltag og de hvidkalkede mure er et dansk særkende i kulturlandskabet – et særkende, der desværre er ved at forsvinde med de sorte tages indtog. Kågården, Langeland.

Vedligeholdelse

Lad for alt i verden være med at rive skorstenen ned! Et tag uden skorsten ser ufærdigt og bart ud. Lad den blive siddende på taget, også selvom den ikke længere har en funktion. Det er bedre at bruge skorstenen til eksempelvis ventilation eller en brændeovn end at fjerne den.

Taggennembrydninger som fx taghætter og ventilationsafkast på taget vil altid være en kilde til utætheder og pynter ikke på en tagflade. For mange forskellige gennembrydninger gør tagfladen urolig. Forsøg hellere at føre afkast ud gennem en rist i muren på gavlen eller facaden, hvor de vil sidde meget mere diskret.

Øverst: En tagflade kan hurtigt skæmmes, hvis gennembrydningerne bliver for mange og for forskellige.

Nederst: Tagfladen er rolig og smuk uden forstyrrelser i form af ventilationsafkast og andre gennembrydninger.

Ved en omlægning af taget på nyt undertag er det vigtigt at være opmærksom på tagets øgede tykkelse – her ses et dobbelthus, hvor det ene hus har fået et nyt og »løftet« tag. Forskellen i højderne ses tydeligt ved både rygning og tagfod.

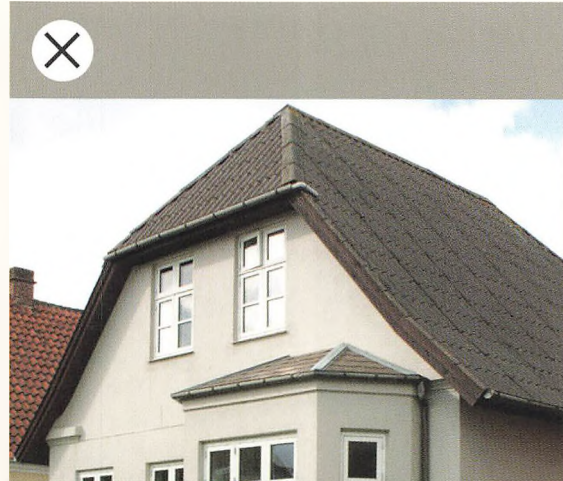
To nabohuse, der er »født« ens – efter 80 år er det kun selve bygningskroppen og vindueshullerne, der er de samme. Tagmaterialer, vinduer og detaljer er vedligeholdt og fornyet på to vidt forskellige måder.

GODE OG DÅRLIGE EKSEMPLER

Der ses desværre alt for mange uheldige eksempler på tagudskiftninger, hvor taget enten er søgt gjort »finere« end huset kan bære, eller hvor der er brugt billige alternativer, som helt mangler det oprindelige tags farvespil og smukke detaljer.

Et originalt tegtag har en fin stofflighed, og tagets detaljer gør det velegnet til Bedre Byggeskik-husene, (også hvis der er tale om falstagsten som her). Den yderst vigtige detaljering ved facadernes gesimser og gavle ses smukt udført her.

Det nye eternittag er klodset og mangler fuldstændigt tegltagets smukke detaljering. Rygninger og grater er »flade« og huset har fået et uklædeligt udhæng. Resultatet er blevet en »built-up effekt«, der sammen med den indpakkede gesims skæmmer husets detaljering ved tagfoden.

Hvis det oprindelige tag har sortglaserede tagsten, skal man ved en udskiftning prøve at finde en tagsten, der i form og glans ligger så tæt på den oprindelige som muligt. Dette princip gælder ved udskiftning af ethvert oprindeligt tagmateriale.

Huset ser billigt ud, fordi de importerede tagsten hverken i form, overflade eller detaljering følger traditionen. Har huset oprindeligt haft røde teglsten, og skal taget udskiftes, må man aldrig som her vælge sortglaserede tegl. Det er et alt for prangende tagmateriale til de fleste murerestervillaer.

Grat- og rygningsten bør altid lægges i mørtel for at følge den særlige danske håndværkstradition, som Bedre Byggeskik-bevægelsen gjorde et stort arbejde for at bevare og styrke. Tagets afslutninger ser »færdige« og robuste ud.

I det traditionelle danske stråtag var der næsten aldrig kviste, og hvis der var, var de ret små.

Nok er det noget billigere at bruge »skruemetoden« end at mure rygninger og grater på traditionel vis, men til gengæld ligner det også det, det er, nemlig en billig løsning. Ved nyoplægning af tegltage ses ofte som her, at rygninger og grater skrues til en underliggende lægte.

I forbindelse med, at tagetagen er blevet udnyttet til beboelse, har huset fået en alt for stor, skæmmende kvist i stråtaget.

Taget slutter fint og enkelt mod gav-
lens gesims. Tagstenene er blot lige an-
tydet over gavlkanten. En typisk Bedre
Byggeskik-detajle, hvor tagets knappe
afslutning forstærker huskroppens klare
form.

Tagrender har oprindeligt altid været ud-
ført i zink. Her ses en ny zinktagrende, der
med årene vil patinere smukt.

Her ses en østeuropæisk byggetradition,
der er helt uhørt i Danmark! På dette hus
er brugt en moderne afslutningstagsten,
der går et stykke ned over gesimsen. Med
danske øjne ser det ud som om, huset har
fået »nathue« på.

Moderne plasttagrender ældes uskønt
og får huset til at se »billigt« ud.
Galvaniserede ståltagrender kan være et
alternativ, hvis økonomien ikke tillader an-
vendelsen af zinktagrender.

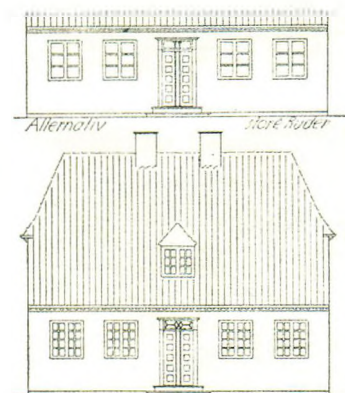
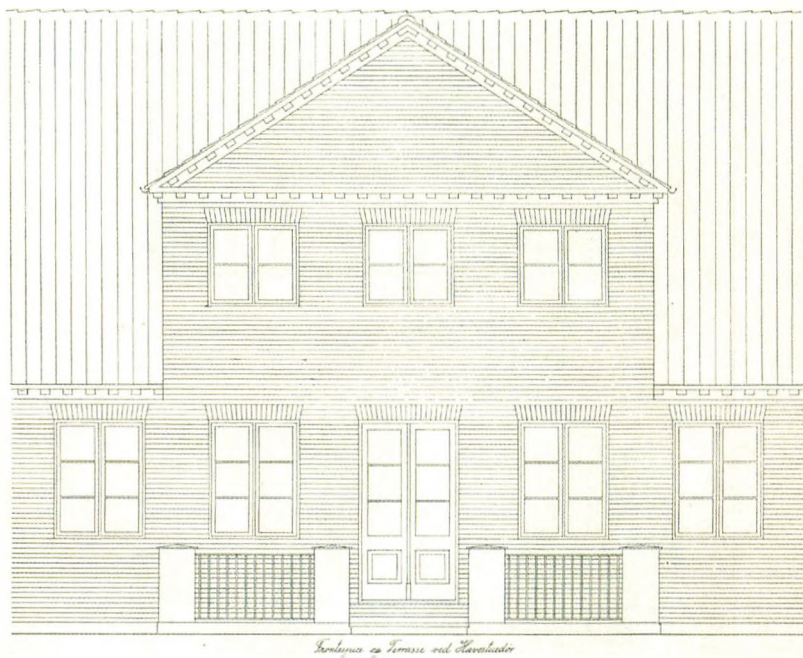

5 · Vinduer, døre og kviste

I Bedre Byggeskik-husene var vinduer og døre taktfast anbragt for at give husene et regelmæssigt og roligt udtryk. Det var desuden vigtigt, at åbningerne havde den rette størrelse i forhold til facaden. Bedre Byggeskiks regel om at »ro og orden må være det uafviselige krav til enhver bygning« omfattede både inddelingen af de symmetriske og de asymmetriske facader. Symmetri var godt, men ikke altafgørende, hvis symmetrien gik ud over bygningens funktioner.

Vinduer

Det var gammel tradition, at alle vinduers ruder skulle være lige store. Ifølge Bedre Byggeskik burde alle vinduesbredder være ens i stue- og tagetage og murpillerne mellem vinduerne gennemgående, hvis huset var udstyret med en frontkvist eller var i flere etager. På et ideelt Bedre Byggeskik-hus skulle stueetagens og tagetagens vinduer fx i gavle eller i kviste indbyrdes stå i et egnet forhold til hinanden. Hvis stueetagens vinduer havde overrammer, burde tagetagens vinduer have en højde, der svarede til underrammerne i stueetagens vinduer. Ellers skulle tagetagens vinduer have et bestemt antal rudehøjder i forhold til stueetagens. Hvis stueetagens vinduer var fem ruder høje kunne tagetagens vinduer være fx tre ruder høje.

Facade med småsprossede vinduer med små ruder (nederst) og et alternativt forslag til samme facade med store ruder (øverst), Bedre Byggeskiks årsberetning 1921.

Modstående side:

En taktfast inddelt facade med velproportionerede åbninger i facaden og små under-spillede kviste skabte ifølge foreningen en rolig og ideel arkitektur. Marius Pedersens hus, Holbæk – nu Museum for Bedre Byggeskik.

Facadeudsnit med åbninger, der har samme bredde, gennemgående murpiller (murstykket mellem åbningerne) lodret og vandret og ens rudeformater. Stueetagens vinduer og havedør er tre ruder høje, og frontkvistens vinduer er to ruder høje. Bedre Byggeskiks Årsberetning 1925.

Et typisk småsproset, firerammed vindue med tværpost og overrammer.

Et firerammed vindue med tværpost, overrammer og tofarvede vinduer med et såkaldt liggende rudeformat.

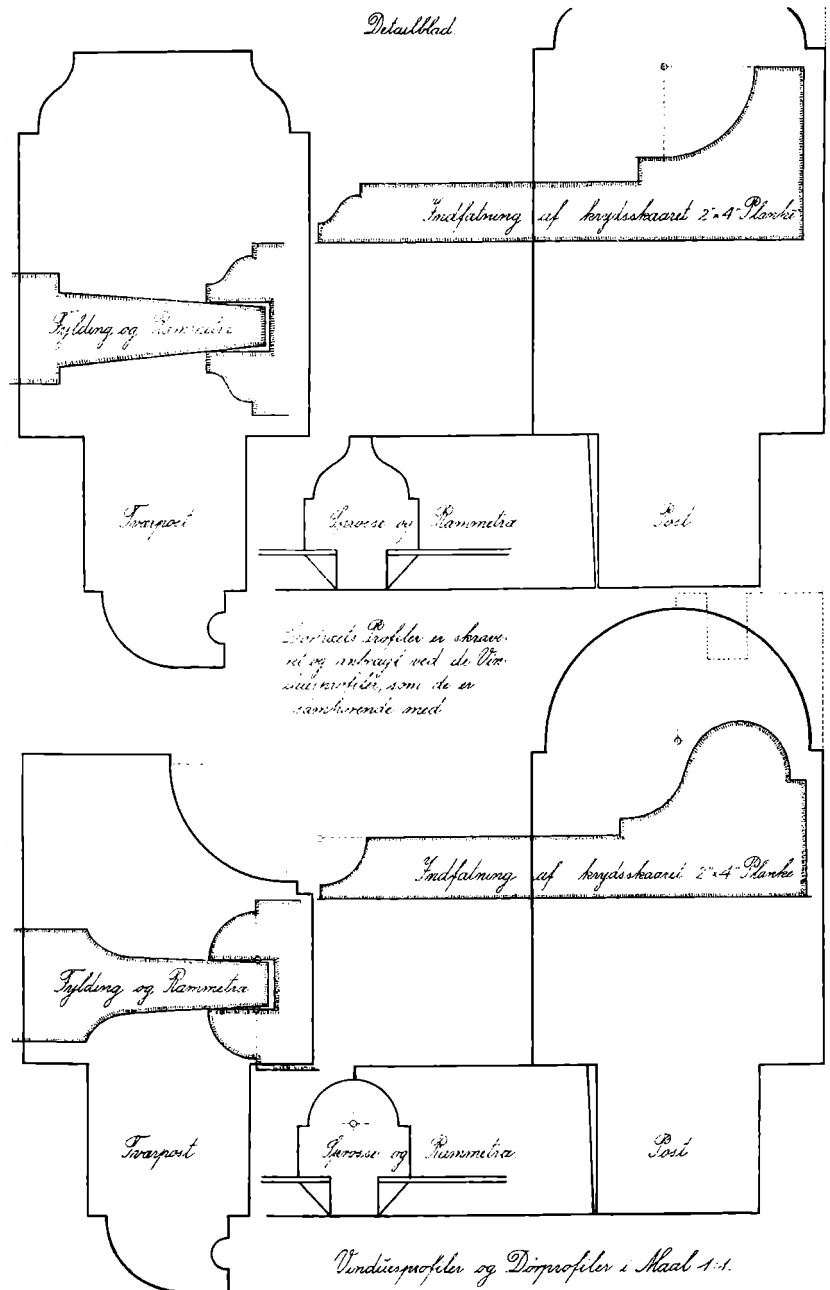

På karnapperne var vinduerne ofte trerammede på fronten og enkeltrammede på siden, her et af de sjældne eksempler på originale vinduer af dannebrogstypen.

→ Snittegning af vindues- og dørprofiler med et såkaldt karnisprofil (øverst) og et kvartstafprofil (nederst). Harald Nielsen, Boligbogen, 1926.

Bedre Byggeskik brugte en del forskellige vinduesformater – de fleste er torammede med eller uden overrammer, med opdelinger, der spænder lige fra småsprosede såkaldte palærunder til rammer, der er opdelt med tre, fire eller fem ruder. I meget få tilfælde ses et egentligt dannebrogsvindue. Halvandetfags vinduer var ikke populære, da: »en lille bygning vil syne mindre – og to mindre vinduer giver som regel mere lys end et stort«.

Ruderne var enkeltglas monteret i kitfalse, og der anvendtes for det meste traditionelle hjørnebåndshængsler. I den senere periode indførtes indvendige, indadgående forsatsrammer, der enten kunne være med en enkelt hel rude eller en todelt rude.

Karme og rammer var som regel lavet af fyrretræ. Der var egnsbestemte variationer i profileringen, men på rigtig mange af eksempeltegningerne ses det såkaldte karnisprofil anvendt.

Vinduerne var som oftest malet i lyse farver som lysegrå, hvid eller dueblå, men mørkere farver som dodenkop, mørk grøn eller svenskrød sås også. Nogle gange kunne vinduerne også være tofarvede, karmen i en mørk farve og rammerne i en lys.

Skodder

Mange villaer og sommerhuse var forsynet med skodder, primært af dekorative årsager. Skodderne var ofte malet i en mørkere farve end vinduerne, fx grøn i forskellige nuancer eller gråblå, alt efter, hvad der harmonerede med facadens øvrige farveholdning.

↑ Vindue malet i en mørk farve, hvor sprosser bliver næsten spindelvævsagtige.

← Skodderne havde ofte en lille rudeformet eller hjerteformet udskæring, så en lille smule lys kunne slippe ind, når skodderne var lukkede.

Vedligeholdelse

Et ældre vindue er som regel altid udført i en træ kvalitet, som man sjældent finder nu til dags – det er derfor *altid* bedre at reparere sine vinduer end at skifte dem ud. Man kan blot nøjes med at skifte det angrebne træ ud med noget nyt og regelmæssigt eftergå kit og maling. Med omhyggelig vedligeholdelse vil vinduerne kunne holde flere generationer endnu.

Hvis vinduerne er så dårlige, at de må udskiftes, er det vigtigt, at de nye vinduer og rudeformater kommer så tæt på de oprindelige vinduer som muligt. Vinduesfabrikanterne laver i dag vinduer efter mål, og der er derfor ingen grund til at anvende et standardformat, der måske ikke passer til husets oprindelige vindues- eller dørdimensioner.

Moderne fabriksvinduer med to-lags ruder duer ikke! Problemet er, at både sprosser og rammer bliver alt for klodsede, fordi de skal holde på den tykke og tunge to-lags rude. Hverken brede sprosser eller alternativt »snydesprosser« er særligt kønne eller energieffektive og kan derfor generelt ikke anbefales, heller ikke til et Bedre Byggeskik-hus. De første ser for overdimensionerede ud, og de sidste har oven i købet en tendens til at falde af.

↓ Et ældre og smukt vedligeholdt vindue med kitfals og hjørnebånd.

↑ Koblet vinduesramme.

→ En murer mestervilla med det oprindelige vindues elegante sprosser (til højre) og en ommuret åbning med et nyt fabriksvindue med tykke klodsede sprosser (til venstre) – forskellen er slående.

Modstående side:

Vindue med forsatsramme.

↓ Det ser uheldigt ud med en plade eller lignende over vinduet, eller som her døren, fordi det nye vindue ikke lige passede til vinduesåbningen.

Hvis husets oprindelige vinduer på et tidspunkt er udskiftet med fx ældre termovinduer med hele ruder, gælder det om at finde nye vinduer, der passer til husets stil, enten ved at kigge på ældre fotos eller at overholde ovenstående regler om rudeformater.

Hvis det gamle vindue egentlig ikke fejler noget, men varmeregningen er for stor, er det bedre at montere forsatsrammer med energiglas end at skifte hele vinduet. Varmetabet gennem et vindue med et præcist tilsluttet forsatsvindue er typisk mindre end gennem et vindue med termoruder!

På bevaringsværdige huse kan man vælge at bruge vinduer med koblede rammer i stedet for en forsatsramme (et koblet vindue har to rammer tæt på hinanden, hvor den yderste ramme har enkeltlagsglas og den inderste kan være monteret med en to-lags rude eller et enkeltlags energiglas). På freddede huse vil Kulturarvsstyrelsen som regel ikke acceptere koblede rammer. Her må man i stedet anvende indadgående forsatsrammer.

Linoliemaling er en af de bedst egnede malingstyper til vinduer og døre, især udvendigt. Malingen indkapsler ikke fugten og lader derfor træet ånde. Linoliemaling er ret nem at vedligeholde: Man maler rigtigt ca. hvert femte – syvende år, og hvert andet år kan man overtrække fladerne med linolie uden farvepigment. Plastmaling lader ikke træet ånde, når vinduet har været behandlet med mere end ganske få lag maling.

Døre

Hoveddøren var ofte det mest dekorerede element på facaden. Hoveddøren var vigtig, fordi den var det første, den besøgende mødte. Døren skulle udsmykkes med særlige detaljer for at give den sin helt egen karakter. Dekorationerne skulle ikke overdrives, men blot vise det dygtige murerarbejde eller, for selve dørens vedkommende, snedkerens håndværksmæssige kunnen.

Hoveddøren kunne være opdelt med fine fyldinger og et mindre vindue, der enten var placeret i selve døren eller som et overvindue. Overvinduet var tit udformet som et halvrundt vindue med fx en opdeling i et »guirlandemønster«. Hoveddøren kunne også være beklædt med skråtstillede, høvlede brædder, typisk med et lille rudeformet vindue, et af de særlige Bedre Byggeskik-kendetegn. Døren kunne evt. også være flankeret af et par pilastre (flade søjler) med reliefdekorationer.

Hoveddøren var som regel malet i en mørk farve i blank maling efter engelsk forbillede, nogle gange også to- eller trefarvet med stafferinger eller fremhævelser på profilleddene omkring fyldingsfeltet.

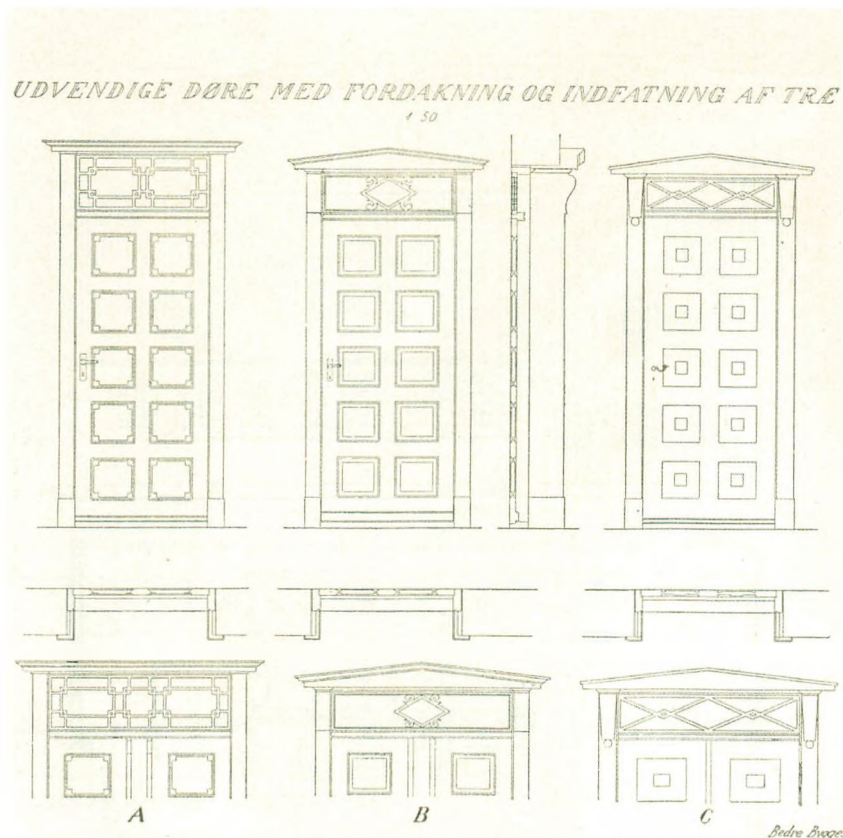
Mod terrassen eller haven kunne der være en tofløjet terrassedør, opdelt i rudeformater, der harmonerede med vinduesformaterne. Døren kunne være helt i glas eller med en større eller mindre fylding forneden. Ruderne kunne også have diagonaltstillede sprosser, igen med en fylding forneden.

En fin tofarvet hoveddør med overvindue, flankeret af træpilastre.

← Eksempler på en række hoveddøre fra Bedre Byggeskiks Årsberetning 1924.

↓ En smuk og elegant dobbelt glasdør forneden og en fin velproportioneret fransk altandør foroven. Studiebyen, Hellerup.

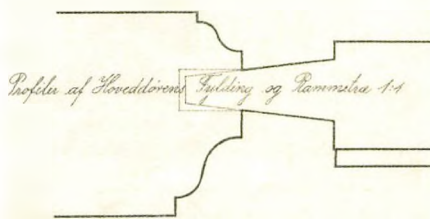
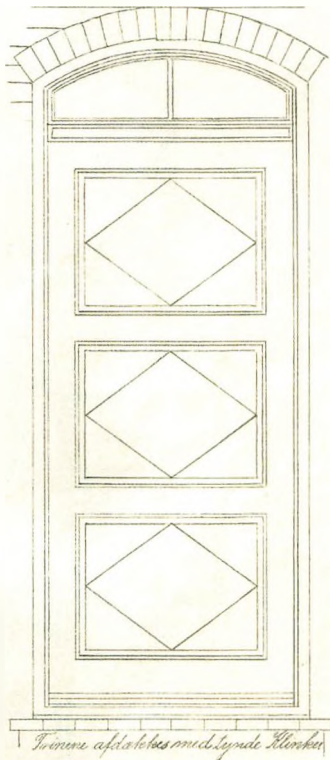
Vedligeholdelse

Det er vigtigt at overholde Bedre Byggeskiks intentioner om klarhed og taktfasthed i facaderytmen. Derfor hører store moderne dørpartier med hele ruder eller skydedørspartier ikke hjemme i Bedre Byggeskik-huse. De vil bare forringe husets arkitektoniske kvalitet og helhedsindtryk.

Hvis hoveddøren skal udskiftes, kan man vælge at isolere den nye dør med en tynd isoleringsplade mellem den ud- og indvendige dørbeklædning. Døren bliver i dette tilfælde lidt tykkere, men dette har ingen praktisk betydning. Det afgørende er, at dørens detaljering (profiler og feltinddeling) passer til huset.

Er hoveddøren eller terrassedøren blot angrebet af råd i bunden, er der ingen grund til at skifte hele døren. Man kan sagtens nøjes med at udskifte det angrebne træ og så efterfølgende male døren. Ældre fyrretræ er, som i vinduernes tilfælde, af en langt bedre kvalitet end nyt fyrretræ.

Med hensyn til maling gælder som for vinduer, at linoliemaling er den mest egnede malingstype.

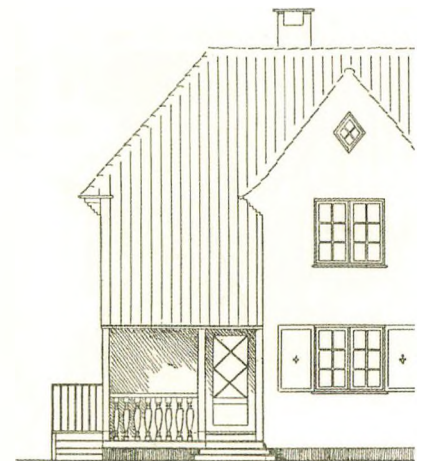
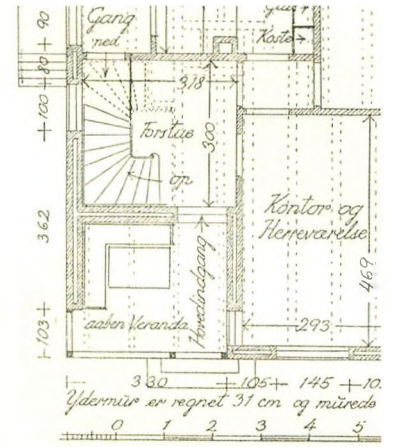
En fin og enkel hoveddør med fremliggende diamantfyldinger, der vil passe godt til de fleste mindre, beskedne villaer. Opstalt og detalje af fyldingsprofil. Harald Nielsen, Boligbogen, 1926.

En smuk, original hoveddør med meget fine snedkerdetaljer. Den ret overdådige, pudse- de indfatning omkring døren og den buede fordakning over døren er barokinspireret. Bøgely, Fjelstrup.

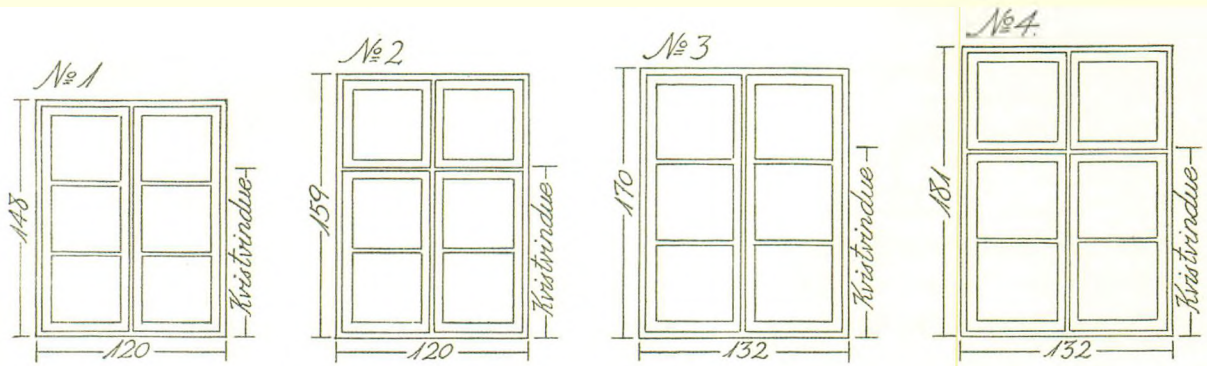
Verandaer

Flere huse havde fra begyndelsen en overdækket, åben veranda eller en mindre havestue (vinterstue), omkranset af smukke vinduer. Disse små bygningsdele er altid udført med fine detaljer. Brystningerne kan være murede eller i træ. Træbrystninger var ofte udført med profilerede brædder, enten opsat lodret eller vandret. Verandaen havde som regel adgang til entréen og var understøttet af fine detaljerede træstolper. Verandaen eller havestuen kunne være placeret indenfor husets sluttede grundform eller være bygget på huset med sit eget lille tag af fx tagpap.

Plan og facade af en overdækket veranda ved indgangspartiet. Den 2den Bygmesterbog, 1941.

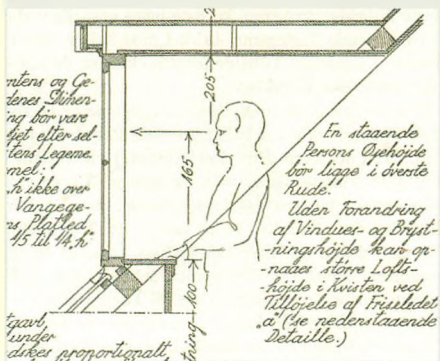
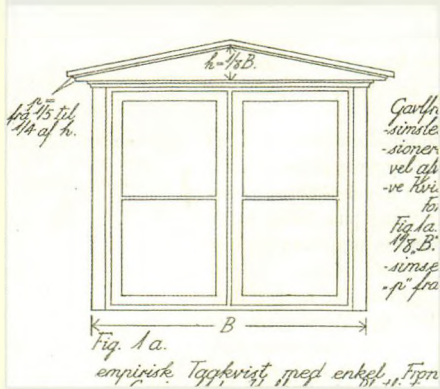
En villa, hvor en smukt detaljeret overdækket veranda indgår som et fint arkitektonisk og håndværksmæssigt element. Goldschmidtsvej, Vordingborg.

De traditionelle danske Vinduer hvor efter Højde og Bredde af den lavere Tagetages Kvistvinduer bestemmes. (tegnét i $\frac{1}{2}$ Maal.)

„R.B.'s Bygmesterkursus. 1934.

Bedre Byggeskik havde helt klare regler for kvistvinduernes størrelse i forhold til stue-etagens vinduer, som det ses på denne principtegning, Den 2den Bygmesterbog, 1941.

Principtegning af en meget brugt kvisttype. Den 2den Bygmesterbog, 1941.

→ En kompakt hustype med en enkelt, smukt proportioneret pultkvist. Nyråd, Sydsjælland.

Tagkviste

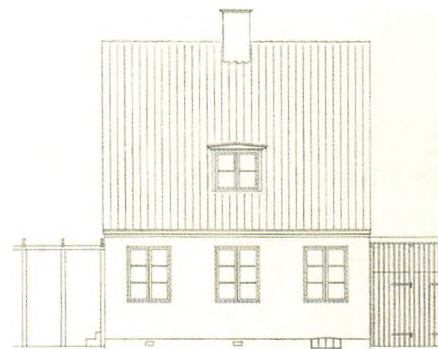
Tagkvisten eller »det individuelle bygningslegeme«, som foreningen lidt hånligt omtalte den, er et lille selvstændigt element på taget, der til alle tider har voldt en del besvær, både konstruktivt og formmæssigt. Man tilstræbte, at tagkvistene skulle harmonere med huset, dvs. at kvisten fik den rette proportion og konstruktion, og at form og materialer udgjorde en helhed sammen med husets ydervægge og tagbeklædning.

Da den almindelige Bedre Byggeskik-villa var en ret kompakt hustype med udnyttet tagetage, var det ofte tilstrækkeligt med vinduerne i gavlene og måske et eller to små tagvinduer. Hvis huset var udstyret med et badeværelse i tagetagen, kunne der være en enkelt tagkvist i dette rum. Et større længeformet hus som fx et stuehus, en præstegård eller en lille skole var almindeligvis udstyret med enten en frontkvist eller et par mindre tagkviste.

Tagkvisten på et Bedre Byggeskik-hus har som regel et saddeltag med en ret flad hældning, dækket med pap eller zink. Kvisttaget kan dog også være buet, og på huse med afvalmet tag kan tagkvisten have et valmet tegtag. Pult- eller taskekviste, hvis tag er en forlængelse af selve husets tag blot med en lavere hældning, ses også ind imellem. Flunkerne kan være murede, enten pudsede eller i blank mur, eller de kan være beklædt med træ eller zink. Kvistfronten er af træ og har et eller flere profilerede led langs med tagkanten. Tagkvisten er næsten altid placeret symmetrisk på tagfladen og, hvis der er mere end én kvist, ofte i flugt med stueetagens vinduer.

Hvis huset har mansardtag, er der som regel altid placeret flere tagkviste i den nederste stejle tagflade, der næsten fungerer som en ekstra ydervæg.

Tagkvistene var tit malet i mørke farver for at kunne indgå så naturligt som muligt i tagfladen. Vinduesrammerne kunne dog være hvide eller lyse.

Træk ved By

Opstalt af en kompakt hustype med en enkelt lille kvist centreret på tagfladen. Harald Nielsen, Boligbogen, 1926.

Et længehus med en smuk, rolig tagflade med en lille, beskeden kvist og et par diskrete, små tagvinduer. Brandstrup Præstegård, Lolland.

Tagkviste med valmet tag.

Typisk tagkviste med tre vinduesrammer.

Et lille originalt tagvindue i støbejern.

Nye ovenlys bør være små for ikke at virke for dominerende i tagfladen.

Ombygning og vedligeholdelse

Hvis man vil forsyne sit hus med en ny kvist, er det vigtigt, at man holder sig til en kvisttype, der blev brugt af Bedre Byggeskik. Meget brede eller i øvrigt store kviste skal til enhver tid undgås, da de bliver alt for dominerende i tagfladen. Hvis man skal følge Bedre Byggeskiks egne retningslinier for tagkviste, skal man være meget omhyggelig med at placere den nye kvist rigtigt i forhold til facaden.

Kvistkarmenes dimension må ikke være for kraftig, da det vil gøre kvisten klodset. Trekanten eller flunken behøver ikke mere isolering end den, der skal til for at bryde kuldebroen mellem flunken og den indvendige beklædning (fx 20 mm polystyren), da arealet af flunken er meget lille og derfor ikke betyder ret meget for det samlede varmetab.

Kvistfronterne var aldrig klædt ind i zink. Hvis der var zink på flunkerne, sluttede zinken med en såkaldt blindfals præcis ud for selve fronten. I nyere tid er det blevet moderne at dække fronten helt eller delvist ind med zink. Dette giver kvistene et alt for voldsomt og iøjnefaldende udtryk.

Ovenlys

Oprindeligt havde man slet ikke de store ovenlys, som vi kender i dag, men kun enkelte små tagvinduer i støbejern. Disse var placeret, hvor der var mest brug for dem, fx over trappeopgangen eller på den uudnyttede del af loftet, hvis der var en sådan.

Vedligeholdelse

Hvis man vælger at sætte ovenlys i taget, må det anbefales at bruge en af de mindre typer ovenlysvinduer. De helt store ovenlysvinduer virker som forstyrrende fremmedelementer i et ellers roligt Bedre Byggeskik-tag. Jo flere gennembrydninger, man sætter i tagfladen, jo mere urolig bliver den, og jo mindre tagfladen er, jo mere vil gennembrydninger virke forstyrrende. Sæt derfor kun tagvinduer i, hvor det er strengt nødvendigt rent funktionelt. Det er vigtigt at holde sig til den samme størrelse tagvindue og ligesom på facaden holde en taktfast orden.

Evt. nye ovenlys bør inddækkes med zink snarere end i eloxeret letmetal, som i dag er det normale. Denne løsning er lidt dyrere, men klart den smukkeste, da den patinerer pænere.

GODE OG DÅRLIGE EKSEMPLER

Vinduer og yderdøre er husets »øjne«. Alt for ofte skiftes de gamle vinduer ud med moderne vinduer med en klodset detaljering, selvom de nemt kunne have været istandsat og stået mange år endnu, uden at det havde kostet mere af den grund. Resultatet er, at huset som helhed kommer til at fremstå forfladiget og uden raffinement. Husenes oprindelige, fine detaljering er udtryk for en håndværksmæssig kvalitet, som det gælder om at bevare.

De oprindelige vinduer er holdt smukt ved lige gennem årene med maling og kit. Uregelmæssighederne i det gamle glas giver et smukt spil sammen med husets facade.

En oprindelig og fint dekoreret hoveddør er indbydende og har til formål at invitere gæsten ind. En dygtig håndværker har brugt mange timer og tanker på at projektere og udføre denne smukt forarbejdede hoveddør.

Vinduer med snydesprosser kan ikke anbefales! Den spejlende to-lags rude har slet ikke det samme nuancerede spil som enkeltlags glas og snydesprossen er endda faldet af.

Nye utilpassede snedkerdetaljer kan helt ændre husets karakter og helhedsindtryk. Huset mister meget stemning, hvis man som her har monteret en ny »citronmåne-dør« med standardiserede og flade detaljer, der slet ikke blev brugt af Bedre Byggeskik.

En smuk ny terrassedør, der er udformet som en kopi af den oprindelige dør, højner facadens og dermed også husets helhedsindtryk. Dørens detaljer passer fint sammen med de ældre vinduer.

En fin velbevaret havestue med en smuk detaljering er en fryd for øjet. Den typiske havestue fra perioden har ofte en »drivhusagtig« karakter. Ved en udskiftning af vinduerne er det meget vigtigt, at vinduer og sprosser får den rette, spinkle dimension.

Den viste dør hører ikke hjemme i dette hus! Der gælder de samme regler for terrassedøre som vinduer: En forkert proportioneret ny dør med grove detaljer trækker helhedsindtrykket ned

Hele huset bliver mere klodset, hvis man som her har udskiftet havestuens vinduer med nye grove vinduer, der slet ikke passer til havestuens fine og lette udtryk. Vinduernes mørke farve gør det heller ikke bedre!

Kvisten har de rette proportioner i forhold til tagfladen og facaden. Siderne er slanke, og inddækningerne er udført korrekt med et elegant og behersket udtryk til følge.

Kvistens form har intet med Bedre Byggeskik at gøre! Kvisten er overdimensioneret i forhold til den lille tagflade og dominerer husets arkitektur. Detaljeringen er klodset, da der er brugt zink overalt.

Tagets store flade er bevaret på en ideel måde. Kvisten og de to små nyere tagvinduer er placeret symmetrisk og med stor omhu og indgår harmonisk i helheden. Både kvist og tagvinduer underordner sig facadetakten og passer fint til husets øvrige proportionering.

Ovenlys og kvist er placeret fuldstændigt tilfældigt. Kvisten er overdimensioneret, pakket ind i zink og uden sammenhæng med Bedre Byggeskik-arkitekturen. Tagfladen bliver meget urolig, hvilket slet ikke passer til det ønske om arkitektonisk orden, der ellers kendetegner det meget velbevarede hus.

6 · Udvendige detaljer og de nære omgivelser

Bedre Byggeskik tog efterhånden også haven og bygningens nære omgivelser med i deres betragtninger.

Foreningens grundholdning var, at hus og beplantning »næsten kan sidestilles«.

Man havde endnu ikke tradition for en decideret havekultur i de nye villakvarterer, og tendensen blev da også, at selve byggeriet kom til at overskygge haveinteressen. Alligevel lagde foreningen vægt på, at visse haveelementer tæt på huset som låger, belægninger, trapper m.m. blev udført i en god kvalitet og tilpasset husets karakter. Disse skulle indgå i den helhed, som omgivelser og bygning tilsammen dannede. Havelåger med egnet hækbeplantning og stakitter blev udarbejdet og udgivet i årshæfterne.

Trapper

Udvendige trapper som hovedtrapper ved indgangen eller kældertrapper var for det meste udført af beton. Trapperne kunne dog også være murede, ud fra et ønske om en sammenhæng mellem trappen og facadernes materiale. Trinene på trappen kunne være belagt med klinker eller hårdtbrændte mursten på trinfladen og på reposen, og nogle gange også på stødtrinet (den lodrette del af trappetrinet). Klinkerne på reposen var ofte lagt i et fint mønster.

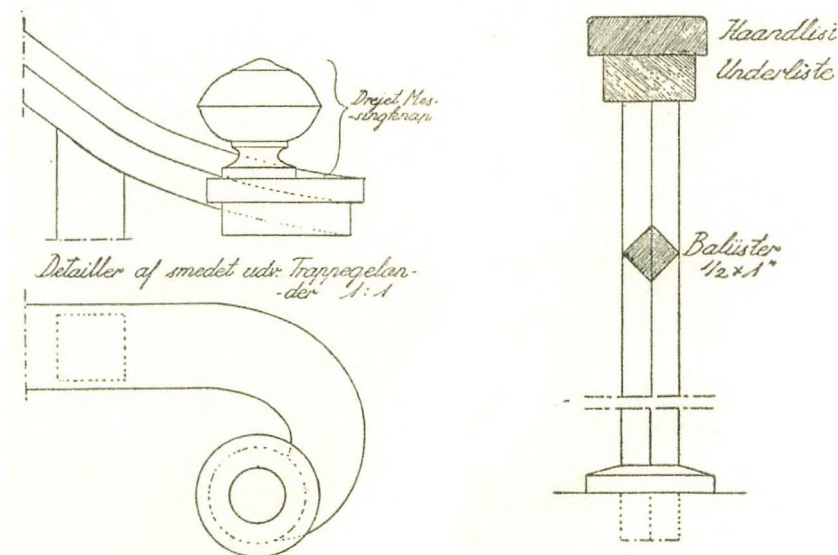

Trappe med gule teglklinker på trinfladen og et simpelt sortmalet smedjernsgelænder.

Modstående side:

En havelåge, man har lyst til at åbne!

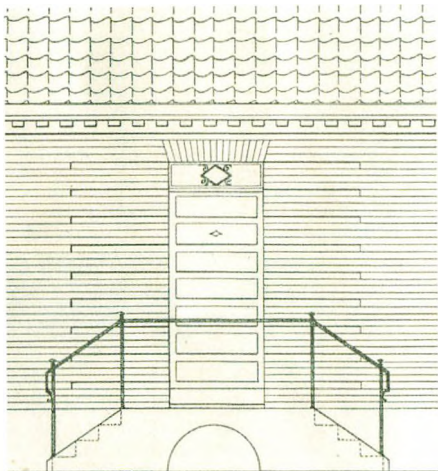
*Enfamiliehus projekteret til Opførelse på Linde
marken ved Præstø. Skiftegang, Trappegang m.m. 1:20, Detaljer*

Til venstre: Detaljer af smedjernsgelænder af håndliste med messingkugler.

Til højre: Håndliste og balustrer.

Tegnet 1936 af en bygmester. Den 2den Bygmesterbog, 1941.

↑ Trappe til en muremestervilla med et helt enkelt gelænder af jern. Bedre Byggeskiks Årsberetning 1922.

→ Havegangen er belagt med naturstensbrud og trappen er udført med gule hårdtbrændte tegl.

↓ Et fint og enkelt udformet trægelænder på en balkon.

Gelænderet var ofte et simpelt smedejernsgelænder med lodrette balustre, sjældnere med vandrette balustre. Gelænderet kunne evt. være udsmykket med messingkugler over de lodrette hjørnestænger. Gelændere i træ med lodrette lister ses også, men for det meste ved hævede terrasser eller som balkonværn.

Vedligeholdelse

Ud fra en arkitektonisk betragtning er det altid en god ide at bevare eller evt. kopiere det oprindelige gelænder, der er tegnet til at passe til husets arkitektur. Er det eksisterende gelænder udført i smedejern, kan en dygtig smed sagtens lave et tilsvarende. Det samme gælder et gelænder i træ – få tømreren til at fremstille en ny, tro kopi. Specialfremstillede produkter er som regel noget dyrere end standardløsninger, men de er af stor betydning for husets samlede udtryk.

Hvis klinkerne på trappetrinene er meget ødelagte, vil det være bedst at følge traditionen og forny klinkerne med nogle, der ligner de eksisterende klinker mest muligt.

Belægninger

På terrasser i tæt forbindelse med huset brugte man ofte hårdtbrændte teglsten. Gruspartier og større fliser af beton eller natursten blev brugt til forpladsen, havegange eller foran husets hovedindgang. Ved sommerhuse var læpladsen ofte belagt med sandstensbrud (større naturfliser, der er utilhuggede), nogle gange sammen med grus.

Vedligeholdelse

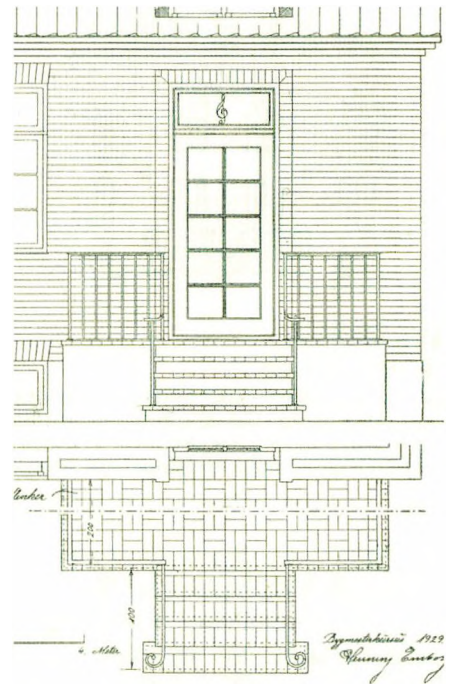
Hvis belægningerne er ujævne, kan den eksisterende, ældre belægning som regel tages op og lægges om. Kun hvis belægningsstenene er frostsprængte, vil det være nødvendigt med en egentlig fornyelse.

Hvis der skal etableres en ny terrasse, er materialevalget vigtigt. Et trædæk er fx fremmed for en murermestervilla, men passer bedre til et sommerhus. Ved brug af tegl eller brosten sammen med fx store betonfliser kan man opnå smukke, enkle mønstre i materialer, der går godt sammen. Store fliser er generelt bedre end små, da de danner en roligere flade.

Det er vigtigt ikke at overdrive de faste belægninger – alt for mange steder har man belagt alt for store arealer med fliser. Husets nære omgivelser fremstår som en stenørken og virker ikke særlig indbydende. Regnvand har desuden svært ved at trænge ned gennem et flisebelagt areal. Fliser er ikke nemmere at renholde end en græsplæne, da ukrudtsfrø nemt sætter sig i fugerne.

Havelåger, hegn og stakitter

Foreningens årshæfte havde i 1923 et tema om haven og bygningens nære omgivelser med adskillige eksempler på havelåger, mindre porte og hegn. Foreningen mente, at havelågerne udformning, ligesom hoveddørene, var stærkt bestemmende for husets karakter, da det jo var den første detalje, den besøgende mødte. Det var derfor vigtigt, at havelågerne fik et udtryk,

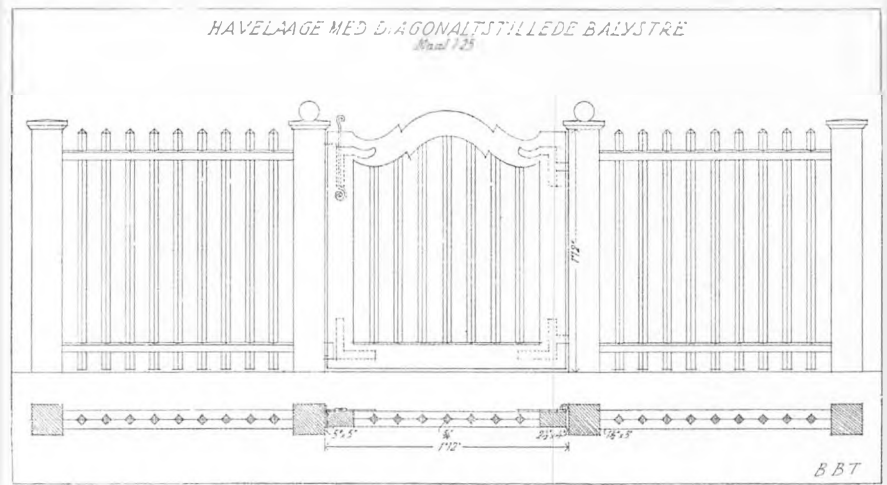

En trappe med et smedejernsgelænder og en belægning af teglklinker, lagt i et fint fletmønster. Bedre Byggeskiks Årsberetning 1928.

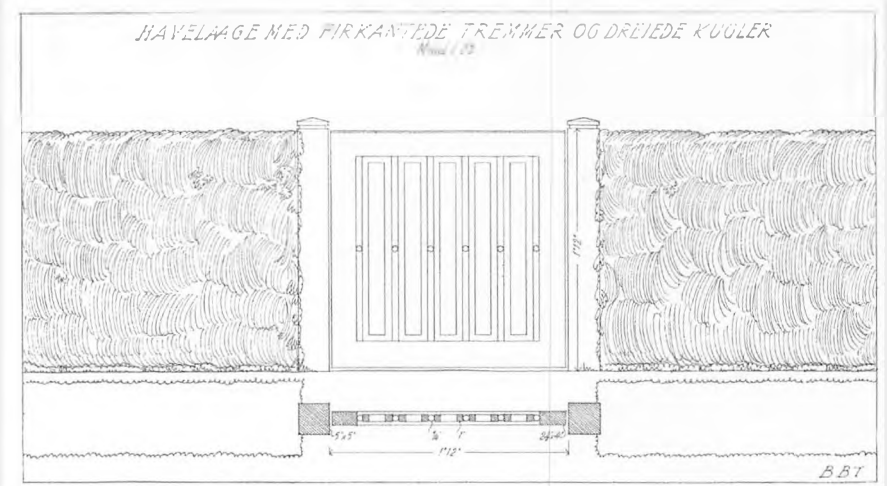

Betonfliser og grus er en klassisk materialeresammensætning – her brugt på havegangen foran arkitekten Marius Pedersens eget hus i Holbæk – nu Museum for Bedre Byggeskik med både hus og have som fint bevarede eksempler fra perioden.

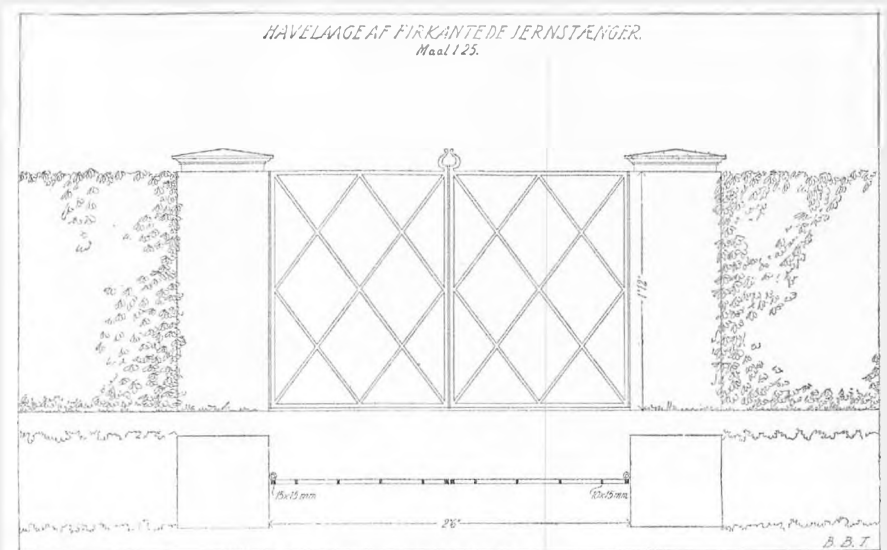
Låge og stakit udført i træ med diagonalstillede balustre og kugler på stolperne.

Enkel låge i træ og stolper med en fin og traditionel afslutning.

En dobbelt jernlåge med murede piler, der er afsluttet med en profileret natursten.

De tre viste havelåger er alle fra Bedre Byggeskiks Årsberetning 1923.

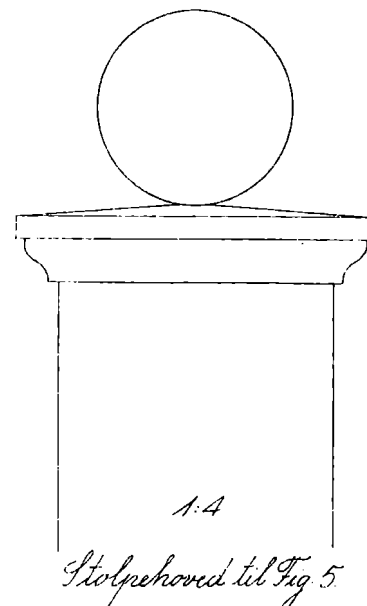
der harmonerede med husets stil og indgik i helheden. Mange af de viste låger er meget smukke og vil passe næsten til ethvert hus fra perioden.

Havelågen kunne være udført i træ eller evt. i jern. Lågen kunne enten sidde fastgjort til træstolper eller være placeret mellem murede piller. Ved murede eller støbte piller var lågen som regel todelt og udført i fladjern. Pillerne var afsluttet med en enkel afdækning enten i støbt beton eller af natursten.

Hvis lågen var placeret i en hæk, var lågen som regel hvidmalet som kontrast til den mørke hæk. Evt. kunne lågen være tofarvet, stolper og ramme malet i en mørk farve og balustre i en lysere farve.

En hæk eller et stakit i træ var efter Bedre Byggeskiks mening det smukkeste til villahaven. For de fleste af eksemplerne fra årshæftet 1923 gjaldt, at havelågerne var smukkeste i en »velklippet og velplejet hæk«.

Det mest udbredte stakit var af træ med lodretstillede balustre, måske diagonaltstillede, eller det helt klassiske stakit med spidsede lægtestave. Stolperne kunne enten være spidsede eller afsluttet med en kugle. Stakitter kunne også være udført i sortmalet jern.

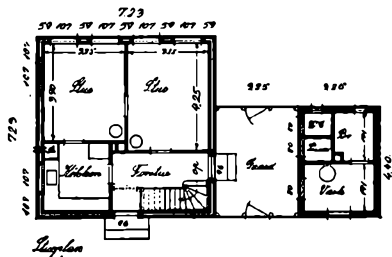
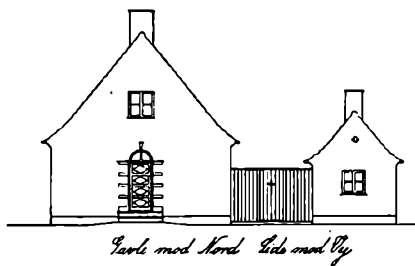

↑ Detalje af toppen på en typisk træstolpe til en havelåge. Harald Nielsen, Boligbogen, 1926.

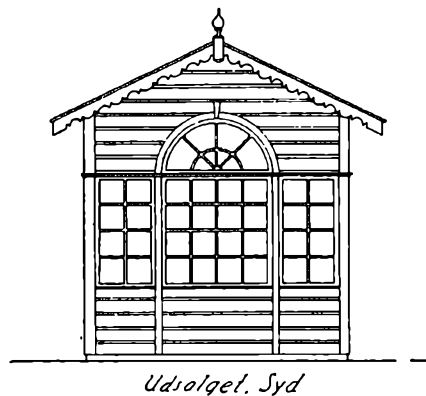
← Et virvar af forskellige plankeværk langs en villavej er ikke noget kønt syn, mens forskellige typer hækplanter blot giver en rolig variation i grønne farver. Møllevangen, Holbæk.

Et originalt sortmalet stakit i jern virker let og spindelvævsagtigt, samtidig med at det fungerer godt sammen med en grøn bevoksning.

Det murede udhus er placeret således, at der dannes et lille gådrum (Tegnehjælpen 1927). Bygmesterbogen, 1932.

Beskrivelse: Byggeskik med i det hvidmalede, det Beklædnings, fulninder implet.

Eksempel på en lille salgsbod projekteret af Tegnehjælpen i 1922. Bygmesterbogen, 1932.

Vedligeholdelse

Findes den gamle låge endnu, er det en rigtig god ide at få snedkeren til at reparere den hvis muligt, alternativt at lave en kopi.

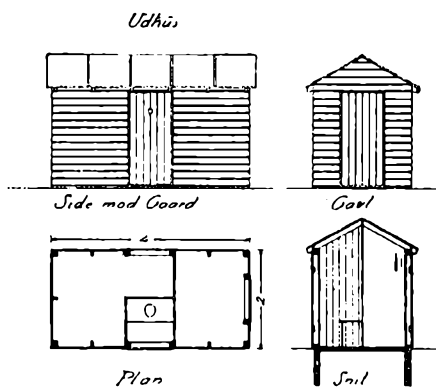
Trænger hækken til fornyelse, vil plantering af en ny hæk være at foretrække frem for et moderne plankeværk, også selv om det tager nogle år førend hækken er fuldt etableret. Den grønne »mur« giver læ og danner en smuk ramme om haven, især ud mod vejen.

Skure, carporte m.m.

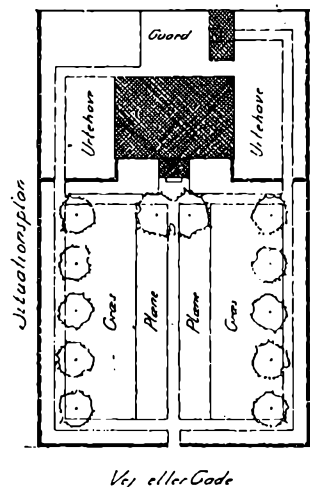
På trods af at en af grundstenene i foreningens arbejde er helhedsindtrykket, findes der ikke mange tegnede eksempler på skure eller garager (privatbilismen var ikke så udbredt endnu). De mindre men ganske nødvendige småbygninger som skure skulle naturligvis også passe til resten. De små murede eller træbeklædte huse var ydmyge og underordnede sig villæen. Taget var af tegl eller tagpap. Skurene var som regel placeret tæt på huset, således at der blev dannet et lille gådrum i forbindelse med haven.

Der findes endvidere eksempler på små, fine pavilloner eller havehuse i træ, der er udført med stor omhu.

»HJEMMET» HAVEBOLIG

Eksempel på et træskur med tagpaptag fra Bedre Byggeskiks Årsberetning 1923. Tegningen blev bragt i »Hjemmet« sammen med et typehus.

GODE OG DÅRLIGE EKSEMPLER

Hvis det enkle og rolige helhedsindtryk skal bevares, skal man være meget omhyggelig med at placere skure eller carporte på det rigtige sted. Alt for mange tilfældigt placerede elementer tæt på huset skaber bare rod. Fabrikproducerede låger og plankeværk egner sig ikke til et Bedre Byggeskik-hus, da de typisk vil fremstå standardiseret og alt for unuanceret i forhold til selve huset.

En helt enkel belægning af røde hårdbrændte teglsten i et traditionelt fletmønster virker smukt underspillet og er altid en god løsning. Belægningen fungerer godt sammen med en grøn bevoksning.

Et typisk hvidmalet stakit hørte naturligt sammen med mange af periodens huse. Et stilfærdigt stakit er et godt alternativ til hækken og i tråd med Bedre Byggeskiks tilgang til det almindelige hus.

En stor flade af ensartede, mindre fliser uden nogen form for variation bliver bare en stenørken. Forhaverne var tænkt med grøn og frodig bevoksning, der kunne harmonere med husets arkitektur.

Muren i pudset gasbeton med fremhævede piller som afgrænsning mod vejen er alt for tung og bombastisk til den enkle murrermestervilla, der pludselig har fået »fine fornemmelser«. Bemærk også stakitet!

En ældre, smukt udformet og forarbejdet låge i en klippet hæk inviterer gæsten indenfor i forhaven. Hus og have opleves som en helhed, hvilket netop er i Bedre Byggeskiks ånd.

Både stakit og havelåge er opsat uden forståelse for, at hus og haveelementer skal hænge sammen – detaljeringen er grov og passer bedre til en hestefold end et Bedre Byggeskik-hus.

Et enkelt plankeværk i en farve, der harmonerer med huset, indgår fint i et tæt bymiljø.

Hverken dette plankeværk eller balkonens gelænder er udført med omhu eller tanke for helhedsindtrykket.

Skure, der er udformet og indpasset fra begyndelsen i et ydmygt materialevalg, indgår som et ganske naturligt element i den arkitektoniske helhed – skurene er placeret i baghaven.

Roligt og indlysende rigtigt! En oprindelig fritstående garage, der er opført samtidig med huset og i de samme materialer, er med til at forstærke den betydningsfulde helhed, der dannes mellem hus og have.

Skuret er placeret på grundens mest synlige sted i forhaven. Hvorfor skal naboer og uskyldige forbipasserende belemres med denne udsigt?

En sammenbygning som her vil næsten altid mislykkes. Hellere opføre en ydmyg, fritstående bygning end at forsøge sig med en påklistret løsning. Også en garage eller fritstående carport bør i udformning og placering respektere og underordne sig Bedre Byggeskik-arkitekturen.

7 · Indvendige overflader

De indvendige overflader som lofter, vægge og gulve blev ikke tildelt den samme opmærksomhed som bygningens ydre fremtræden og planløsningerne. Man kan dog læse i årshæfterne, at »De hjemlige byggetraditioner skulle indgå i både det ydre og indre«, således at helhedsindtrykket forblev roligt.

Det er generelt for de indvendige overflader, at man bedst bevarer husets sjæl ved at anvende og respektere de traditionelle materialer og fremgangsmåder. Når overfladerne behandles nænsomt, medvirker deres naturlige patinering til at understrege husets historie.

Lofter

Lofterne var for det meste pudsede på et underlag af forskalling og rørvæv og hvidtede med kalk eller limfarve. Lofterne var som regel plane, da man anså stuk for et udansk fænomen. Alligevel findes der en del eksempler på stukdekorationer, især i huse af en vis status som præstegårde, større villæer og stuehuse. Dekorationerne bestod af stukkanter og rosetter med enkle profileringer. Stukken kunne enten være i gips eller i træ. I sjældne tilfælde findes eksempler på hvælvede lofter, især i entréer, forhaller og lignende mere repræsentative rum.

I sommerhuse og i sekundære rum som fx bryggers kunne lofterne være beklædt med brædder, enten med glatte eller profilerede brædder, fx perle-staf (en dekoreret bræddebeklædning med et lille halvrundt profil på hvert bræt). Træbeklædningen kunne både stå ubehandlet, lakeret eller malet i lyse farver som hvid, lysegrå eller pasteller.

Vedligeholdelse

Hele det pudsede loft eller dele af det kan løsne sig, fordi de søm eller kramper, der holder rørvævet (underlaget for pudsen), er rustet over. En metode til istandsættelse er at holde loftet på plads med rustfri stålskruer, ført gennem en lille stålplade og derefter give hele loftet et tyndt lag puds eller gipspuds. Alternativt må hele loftet bankes ned og pudses om. Hvis loftet blot har enkelte revner som følge af sætninger m.m., kan revnerne kradses ud og pudses efter med puds eller gipspuds inden loftet malerbehandles.

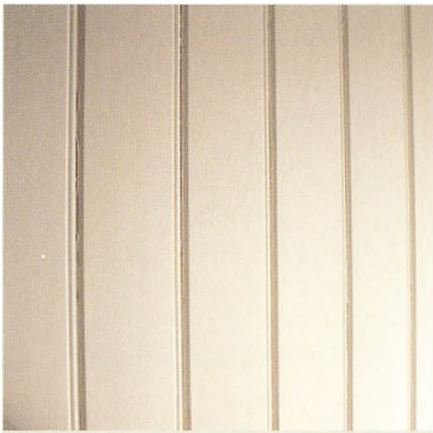
Derimod skal man undgå at opsætte filt på lofterne. Det er en udbredt misforståelse, at filten holder sammen på loftet og i øvrigt ikke kan ses. Det ses tydeligt som en lidt »ulden« overflade, særligt hvis loftet males med mællerrulle snarere end kost – og revnerne viser sig alligevel med tiden i form af folder i filten. Typisk kan det ikke lade sig gøre efterfølgende at fjerne filten, uden at store dele af loftspudsen følger med.

Pudset loft og loftsgesims.

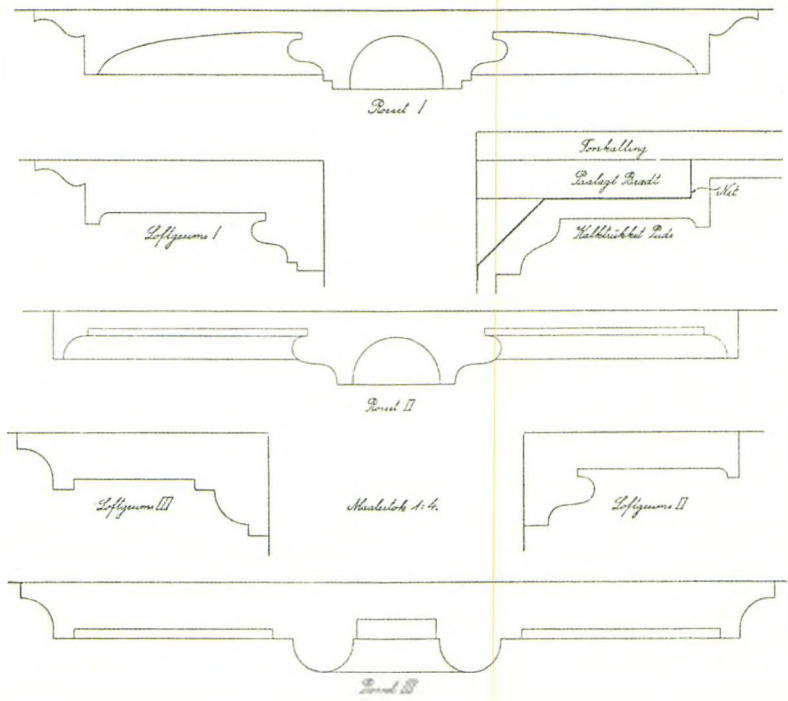
Enkelte steder har man i kældre anvendt såkaldte »monier-hvælv«, flade, murede hvælv, der er opmuret mellem jernbjælker og efterfølgende kalket. Disse hvælv var i øvrigt helt almindelige i landbrugets driftsbygninger.

Bræddebeklædning med perlestafprofil.

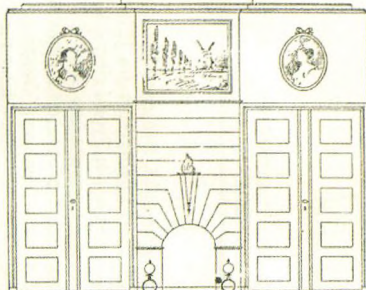
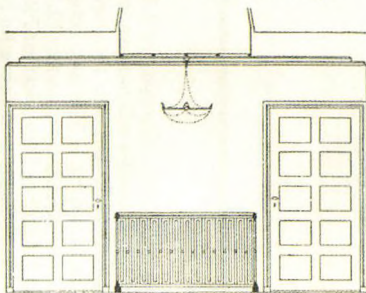
Et malet bræddeloft i et sommerhus.

↑ Eksempel på stukprofiler til både gesimser og rosetter. Ifølge Bedre Byggeskik er de skarpe profiler meget velegnede sammen med snedkerdetaljernens enkle profilering. Bedre Byggeskiks Årsberetning 1925.

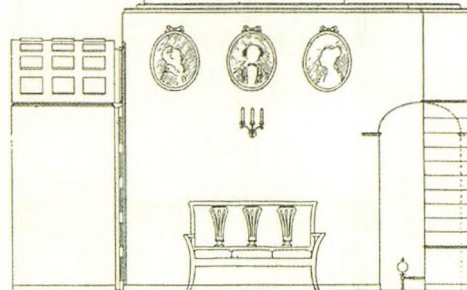
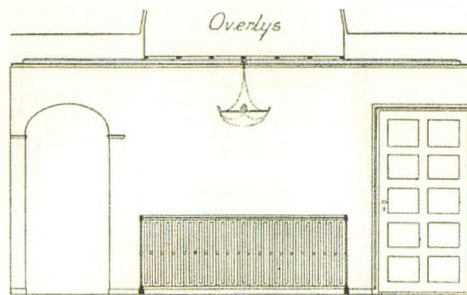
↓ Opstalter af en forhal til en herskabelig villa, hvor det på tegningen foreskrives, at væggene skal stå i en gullig kalkpuds, at lofter hvidtes, og gulvet er olieskurede ølandsfliser. Tegning fra 1920, gengivet i Den 2den Bygmesterbog 1941.

Overlysskæften hvidmales indvendig

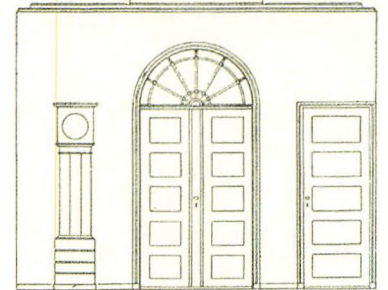
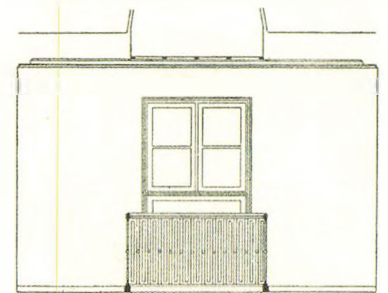
Indervæggen med Kamnen

SKITSE AF FORHALLEN

Sidevæggen med Opgangen

Der lægges grønlig-gult Glas i Loftsræmmer.

Ydervæggen med Hovedindgang.

Vandskjolder eller andre pletter kan forsegles med shellak, inden loftet malerbehandles. I vore dage vil de fleste nok være tilbøjelige til at vælge en plastmaling til at male loftet med i stedet for limfarve eller mosfarve (en tyk limfarvemaling), som kan være mere vanskelig at have med at gøre. Et nemmere alternativ er loftshvidt eller kridt. I alle tilfælde bør malingen påføres med kost snarere end med rulle, da det giver en glattere og kønere overflade.

Stukdekorationernes form bliver tit slørede efter mange lag maling. Det vil ofte pynte at afrense stukken, så de fine profiler kommer til deres ret igen. Afrensingsmetoden afhænger naturligvis af den malingstype, loftet er behandlet med.

Der findes flere forskellige metoder til både at fastslå malingstypen og til at afrense loftet. En af de letteste metoder er at smøre brun sæbe på de områder, der skal afrensnes og derefter lade det stå et døgn, før man renser den gamle maling af med en spatel. Metoden egner sig godt til plast- eller alkydmaling. Den afrensede stuk kan ikke males med mosfarve, da denne er for tyk. I stedet anvendes almindelig limfarve.

Hvis gipsstukken er ødelagt, skadet eller har løsnet sig fra selve forankringen, der måske er rusten, tages den løse stuk ned. Man kan derefter evt. fastgøre den løse stuk igen med rustfrie stålskruer. Hvis selve stukken eller dele af den er skadet, kan man vælge at få trukket en ny stuk efter en skabelon af den gamle. Her må man have professionel hjælp fra en stukkatør eller en dygtig murer.

Moderne stuk af polystyren har slappe og upræcise profileringer og kan absolut ikke anbefales.

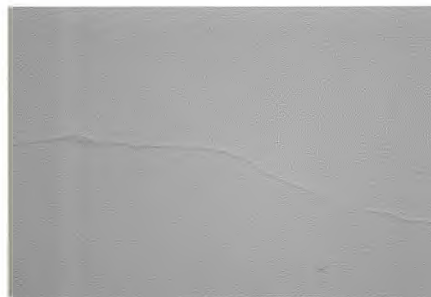
Hvis lofterne er glatte, er det bedst at lade dem være, som de er, og som de er tænkt oprindeligt. Bedre Byggeskik var netop fortalere for det enkle udtryk uden unødvendig dekoration.

Selvom det som grundprincip altid vil være bedst at holde sig til de eksisterende materialer, kan det være ret bekosteligt at nypudsede et loft, der er ødelagt af revner eller har sluppet forskallingen, fx fordi sømmene er rustet. I det tilfælde kan det være et alternativ at opsætte to lag gipsplader med forskudte samlinger i stedet for. Det er vigtigt at samlingerne mellem pladerne spartles grundigt og jævnt ud, så samlingerne ikke efterfølgende kan anes.

Vægge

De indvendige vægge stod som regel finpudsede. Overfladen var behandlet med limfarve, kalk eller tapeter, som var ganske udbredt. Skillevægge var for det meste enten murede og pudsede eller opbygget som dobbelte bræddewægge med rørvæv og pudslag. Visse huse kunne have skillevægge opført i koksplader. I de finere rum kunne der være opsat brystnings- eller vægpaneler (se kapitlet om indvendige detaljer nedenfor).

Generelt har væggene stået med en helt glat overflade, og de forskellige rum har været malet i forskellige pastelfarver eller tapetserede. Netop variationen i behandlingen af de forskellige rum, alt efter deres funktion, er en af de fine oplevelser i et velbevaret Bedre Byggeskik-hus.

Filten kan på lang sigt ikke holde sammen på loftsrevnerne, men folder i stedet.

En stuk, der er udført til stedet af en dygtig stukkatør, er altid at foretrække frem for polystyren.

En loftsroset med helt enkle profilered.

Støvede pastelfarver var meget brugt.

Limfarvens overflade har en dybde og et farvespil, som plastmaling aldrig kan få.

I sommerhuse har der været brugt træ til beklædning af vægge, enten som høje træpaneler eller på hele væggen. Man har brugt glatte, notede brædder dekoreret med forskellige profiler (fx perlestaf).

Vedligeholdelse

Overfladen på væggen skal være glat, derfor er rustikke overflader som grov puds eller en grovkornet maling ikke noget godt valg. Maling direkte på den glatpudsede væg eller på grundpapir giver det smukkeste resultat. Som med lofterne bør man undgå filt eller glasvæv pga. den lidt uldne overflade, som disse materialer giver.

Heldigvis er mønstret tapet igen ved at få en opblomstring. Tapetsering med papirtapet kendes tilbage fra begyndelsen af 1700-tallet. Et rigtigt papirtapet med et ikke for stort eller dominerende mønster vil løfte interiøret i en »ægte« Bedre Byggeskik-ånd. Vælg ikke retro-mønstre i 1970'er-design eller lignende, stormønstrede tapeter. Rustikke tapeter som savsmuldstopet passer heller ikke til et Bedre Byggeskik-hus. Vinyltapet kan ikke anbefales, heller ikke til et Bedre Byggeskik-hus, da det nærmest forsejler vægoverfladen, så rummet ikke kan afgive fugt med følgeskader som skimmel og kondens.

Limfarve med pigmenter er det smukkeste til malede vægge, om end det i praksis er en besværlig overflade at have i sit hus. Limfarve kan have en tendens til at smitte af, hvis limindholdet er for lavt. Hvis man vil skifte farve, skal hele det underliggende malingslag desuden vaskes

ned først. Olieemulsionsmaling er et rigtigt godt alternativ til limfarven. Akrylplastmaling giver overfladen et dødt udtryk, som dog kan minimeres, hvis malingen påføres stærkt fortyndet å tre-fire gange med kost. Med denne fremgangsmåde kan til en vis grad opnås limfarvens farvedybde.

Til de indvendige trævægge har man sandsynligvis oprindeligt brugt alkyd- eller linoliemaling. Alkydmaling er stort set taget af markedet i dag, så linoliemaling er det bedste alternativ. Den kan ganske vist være lang tid om at tørre op, men den er meget vedligeholdelses- og miljøvenlig. Det samme kan ikke siges om plastmaling, der kan være svær at afrense og ikke har en særlig god vedhæftning på træ.

Mens det på lofter kan være et alternativ til nypudsning at opsætte gipsplader, kan dette ikke anbefales på væggene. Den ekstra tykkelse medfører, at paneler og dørindfatninger »drukner«, og på ydervægge vil gipspladerne have en tendens til at holde på fugten i ydervæggen, hvilket medfører stor risiko for fugtskader.

Gulve

Man har brugt gulvbelægninger af træ som planker og parket i de finere rum som stuer og værelser, og naturstens-, tegl- eller klinkegulve i entré, bryggers og badeværelser. Korkfliser begyndte at vinde indpas i 20'erne og blev også brugt i disse rum, ligesom linoleum var et yndet materiale, især i køkkenet.

Gulvplankerne var som regel ikke særligt brede, sjældent over 15 cm. Dette var til dels økonomisk betinget, men der var også et forhold mellem bræddernes bredde og rummets størrelse. Jo mindre rummet var, jo smallere var brædderne. Parketgulve var lagt i et smukt mønster som fx sildeben eller et andet fletmønster. Teglgulve har været kendt i Danmark siden middelalderen. Teglene kan være lagt på fladen eller stillet på kant og være lagt i mørtel med fuger, eller i sand, sten mod sten (knasfuge).

Vedligeholdelse

Det er naturligvis smukkeste, hvis man kan bevare de gamle gulve, især når det drejer sig om træ, sten eller klinker. Linoleum og kork har en lidt kortere levetid, men er nemt at udskifte og fås i mange varianter. Et smukt gammelt plankegulv af fyr eller et massivt parketgulv kan med den rette vedligeholdelse holde mange år.

Hvis de gamle gulvbrædder har tilstrækkelig tykkelse, kan gulvet afslibes. Hvis gulvbrædderne er for tynde, bliver man nødt til helt at skifte dem. I det tilfælde bør man, af respekt for huset, holde sig til de oprindelige materialer og ikke lægge et nyt gulv af fx et syntetisk eller lamineret materiale. Man skal også være sig for at lægge et nyt gulv i planker, der er for brede, i et misforstået forsøg på at gøre gulvet »flot«. Det vil se malplaceret ud i et nedtonet Bedre Byggeskik-hus. Plankegulvene har været skuret og sæbebehandlet for at forlænge deres holdbarhed. Oliering kan ikke anbefales. Gulvet slides ujævnt, hvis efterbehandlinger ikke foretages jævnlige, hvilket er langt mere vedligeholdelsestungt end sæbeskuring.

Tidstypisk tapetmønster med guldtryk.

Et gulv eller som her trappetrin behandlet med fernis er smukt og slidstærkt.

Parketgulv lagt i et typisk sildebensmønster.

Et parketgulv af eg med indlagte korkstave.

Teglgulv lagt på fladen i et sildebensmønster og med knasfuger.

Teglgulv lagt på fladen i et fletmønster.

Gulvplankernes dimension var tilpasset rummets størrelse.

Plankegulvene kan også have været behandlet med fernis (linolielak), der gør gulvene mørke, men slidstærke og rengøringsvenlige. Moderne vandbaserede og klare lakker bliver ikke mørke, så her vil træets naturlige gulning efterhånden træde igennem.

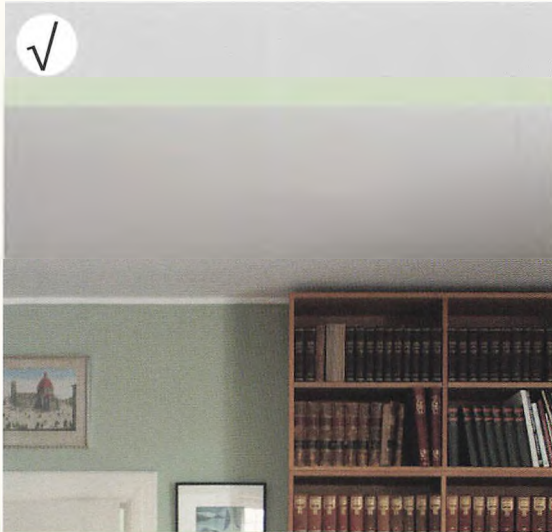
Parketgulvet har sandsynligvis været smukt bonet med bonevoks. Parketgulvet kan også have været lakeret, men i princippet behøver gulve i en hård træsort som eg ikke nogen overfladebehandling. Gulvene har ofte været lagt i et fint mønster. Derfor hører mere moderne parketgulve, med stavene lagt fortløbende, ikke hjemme i et Bedre Byggeskik-hus.

Hvis man skal udskifte klink- eller stengulvet, er det ligeledes vigtigt ikke at indføre alt for mange importerede materialer, især ikke såkaldte »forpatinerede« fliser, men holde sig til tegl eller klinker i naturfarver som oprindeligt.

GODE OG DÅRLIGE EKSEMPLER

Der er desværre i dag en tendens til, at man lader sig rive med af byggemarkedernes mangfoldige udbud af nye materialer. I Bedre Byggeskik-husene er det vigtigt at begrænse sig til de traditionelle teknikker og materialer, som huset er født med.

Lofter, der står enkle og plane skal man bevare og lade stå som oprindeligt tænkt.

Et smukt tapet giver rummet en fin stemning. Mønstrede eller farvede vægge giver variation til rummene.

Man skal ikke romantisere unødigt ved at sætte fx plasticstuk eller pyntelister op, eller som her lave et nedhængt pladeloft – det vil nærmest være et overgreb mod selve Bedre Byggeskik-grundtanken!

Et strukturtapet af glasvæv er alt for rustikt i forhold til de forfinede, glatte vægflader, som Bedre Byggeskik foretrak.

Et sæbebehandlet og skuret ældre plankegulv har en smuk overflade, der holder i mange år.

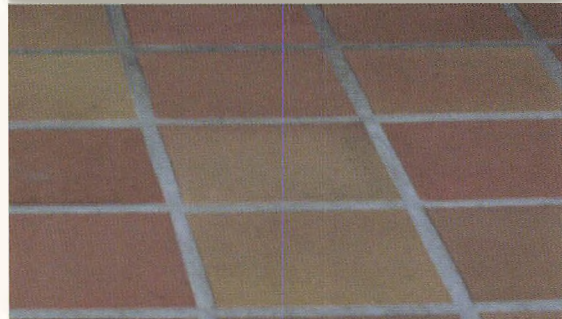
Et teglgulv lagt i et smukt mønster er en slidstærk belægning, der har rod i den danske tradition.

Det mønstrede parketgulv er med til at give rummet karakter. Samtidig er gulvet meget slidstærkt.

Et oliebehandlet plankegulv ældes ikke kønt, med mindre man sørger for at genbehandle gulvet ret ofte.

En moderne rustik flise, lagt med en meget bred fuger, vil virke fremmed og grov i sammenhæng med Bedre Byggeskik-stilen.

Et moderne parketgulv med fortløbende stave underbygger slet ikke rummets karakter, men virker groft og unanceret.

8 · Snedkerdetaljer

Snedkerdetaljerne var yderst vigtige i et Bedre Byggeskik-hus. Da et af hovedformålene var at højne den håndværksmæssige kunnen, var snedkerdetaljerne i et bedre Byggeskik-hus ofte meget gennemarbejdede og fint udførte. Princippet var stadigvæk, at man skulle holde detaljerne på et funktionelt niveau.

Der var mange variationer, og der er derfor her kun medtaget de mest anvendte detaljer. Derudover er der også mange egnsforskelle, da mange arkitekter og bygmestre etablerede sig med egen virksomhed i provinsen i disse år.

Snedkerdetaljer og inventar måtte godt være dekorerede og profilerede, hvis udførelsen fulgte Bedre Byggeskik-tankens om enkelhed i alle led. Generelt passede alle snedkerdetaljer sammen, og de valgte profiler blev gennemført i hele bygningen. Det foretrukne materiale var fyrretræ. Normalt var snedkerdetaljerne malet i lyse nuancer af hvid eller grå. I sommerhuse kunne detaljerne også være malet i fx en lys pastelfarve som grågrøn, lyse- eller okkergul eller måske blågrå.

Døre og indfatninger

Bedre Byggeskik-dørene er som regel altid fyldingsdøre. Dørene kunne have mange forskellige feltinddelinger, med fire eller fem lige store fyldinger som det mest almindelige. Senere i perioden ses også døre inddelt i tre, to eller en enkelt stor fylding. Udformning af dørindfatningerne eller gerichterne varierer meget, men generelt var de i Bedre Byggeskik-tiden mere afdæmpede i profilering og dimension, end tilfældet havde været tidligere. Indfatningerne er altid bredere omkring dørene end omkring vinduerne. Profileringen på døre og indfatninger er tit helt enkel uden ret mange profiler. Ligesom på vinduerne var karnis-profilen det foretrukne. Dørgrebene kunne være af messing eller af drejet træ og var ikke så store som mange af de greb, man ser i dag.

Døre og indfatninger var almindeligvis malet i hvide eller forskellige lysgrå nuancer. Dørene kunne også være ådrede, dvs. malet i en mørk farve med træliggende penselstrøg, således at døren lignede mørkt træ. I de allerfornemste, store villaer ses dog også eksempler på fyldingsdøre, udført i mahogni med guldstafferinger på indfatningerne – men dette hører til sjældenhederne.

Ombygning og vedligeholdelse

En fin gammel fyldingsdør signalerer kvalitet og er tit udført med stor håndværksmæssig omhu. Man skal derfor ikke bare udskifte dørene i huset

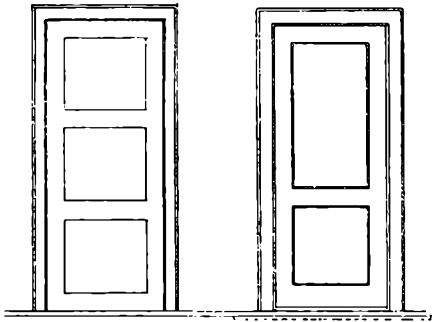
En indvendig dør med en enkelt fylding.

Modstående side:

Et originalt indbygget skab og skuffemøbel er værdifuldt for helheden.

↓ *En indvendig dør i bejdet fyrretræ med guldstaffering.*

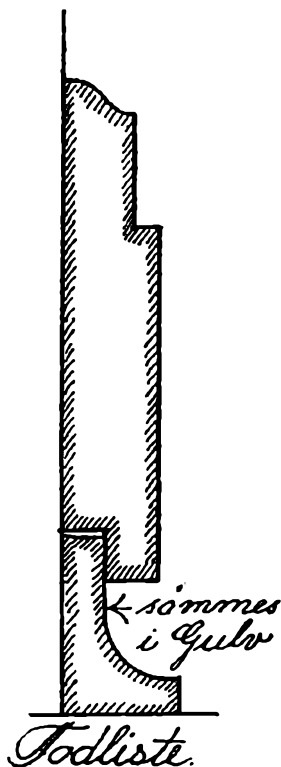

Eksempler på fyldingsdøre med forskellige inddelinger. Den 2den Bygmesterbog, 1941.

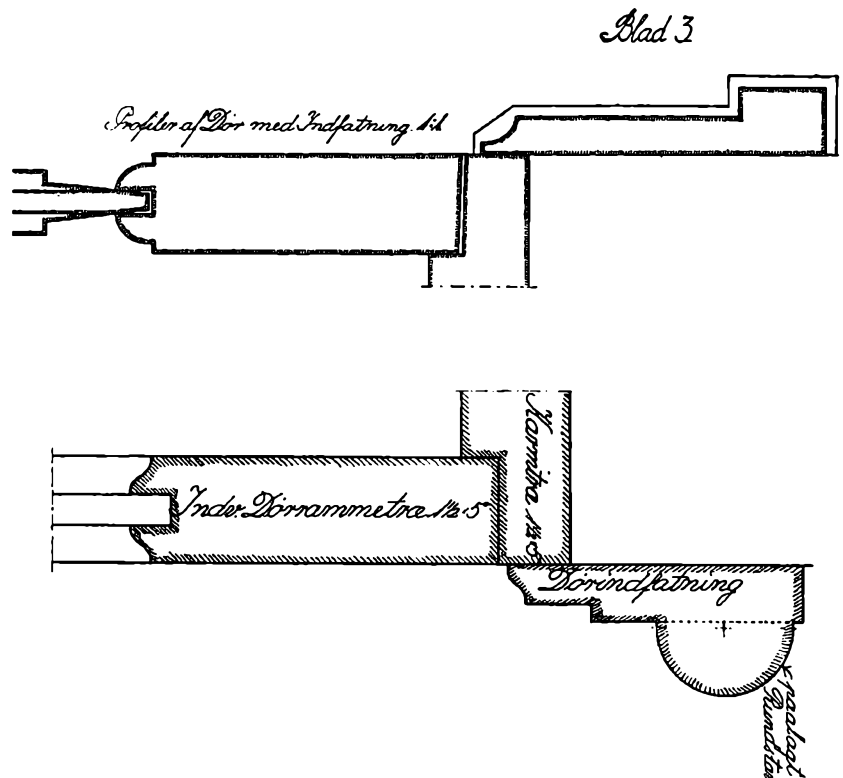
uden videre, men i stedet få en dygtig snedker til at reparere de eksisterende døre. Er en dør for ødelagt til at kunne repareres (eller måske blevet udskiftet i tidens løb), bør snedkeren lave en tro kopi af en af husets øvrige, oprindelige døre. Fabrikproducerede døre lavet af mdf-plade eller lignende med udfræsede fyldinger kan aldrig få det samme gedigne udtryk. Hvis man har flyttet en dør eller lavet en ny døråbning, kan indfatningerne let genanvendes.

De gamle fyldingsdøre havde ofte fine dørgreb, der passede til dørens stil. Hvis dørgrebet skal fornyes, må man prøve at finde et nyt eller genbrugt dør-greb, der passer til døren. Der findes efterhånden flere virksomheder, der har specialiseret sig i handel med genbrugte byggematerialer. Vælg ikke et moderne rustfrit stålgreb, der signalerer modernitet og vil skille sig ud fra Bedre Byggeskik-stilen.

Hvis døren trænger til afrensning af mange lag gammel maling, skal man ikke afsyre døren, da denne afrensningstype er alt for hård og kan opløse limen. Hvis døren allerede er blevet afsyret, skal man ikke lade den stå ubehandlet, men i stedet male den. Prøv i første omgang at afrense døren nænsomt for løs maling, slibe og male. Linoliemaling vil være den mest egnede malingstype. Det gør ikke noget, at døren har lidt patina – det er med til at fortælle om husets historie. Disse retningslinier gælder for alle indvendige snedkerdetaljer.

Et eksempel på en detalje af et fodpanel med det meget brugte karnisprofil. Den 2den Bygmesterbog, 1941.

Principsnit i indvendige fyldingsdøre og dørindfatninger med kvartstafprofil (øverst) karnisprofil (nederst). Den 2den Bygmesterbog, 1941. Se endvidere detailtegning side 46.

Paneler

I de finere rum fandtes ofte brystnings- eller vægpaneler. Brystningen er det stykke mur, der er mellem vinduet og gulvet. Panelerne kunne være udført med simple fyldingsfelter eller som en glat profileret bræddebeklædning, enten opsat vandret eller lodret og afsluttet med en lille liste foroven. Ligesom hoveddøren var meget fint detaljeret, var entréen eller hallen ofte også de mest detaljerede rum og var tit dekoreret med paneler, for at gæsten skulle føle sig velkommen.

Fodpanelet danner afslutning mellem væg og gulv og skal dels skjule gulvets afslutning mod væggen, dels beskytte væggen mod skrammer. Fodpanelerne kunne have forskellig højde og tykkelse, altid med en profilering øverst.

Ombygning og vedligeholdelse

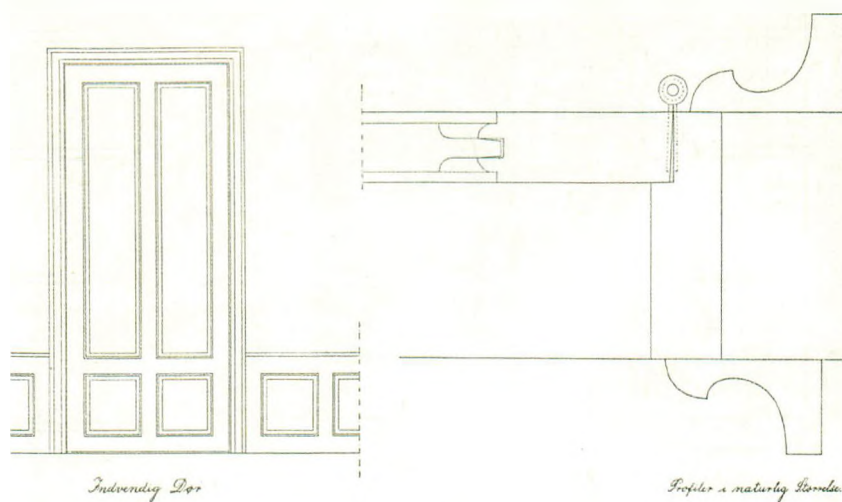
Snedkerdetaljerne i rummene er med til at gøre rummet til noget særligt. Et specielt eller karakteristisk interiør fortæller en vigtig del af husets historie. Snedkerdetaljerne skal behandles på samme varsomme måde som andre vigtige bygningslementer.

Skal man ombygge et rum med høje paneler, er det vigtigt, at panelernes inddeling efter ombygningen går op på en tilfredsstillende måde, så hverken paneler eller helhedsindtryk ødelægges.

For alle indfatninger og paneler gælder, at man får det mest helstøbte udtryk ved at kopiere de allerede eksisterende profiler. De fleste dygtige snedkere har de mest almindelige profjlern, således at man nemt kan supplere dørindfatninger eller fodpaneler med nye tilsvarende.

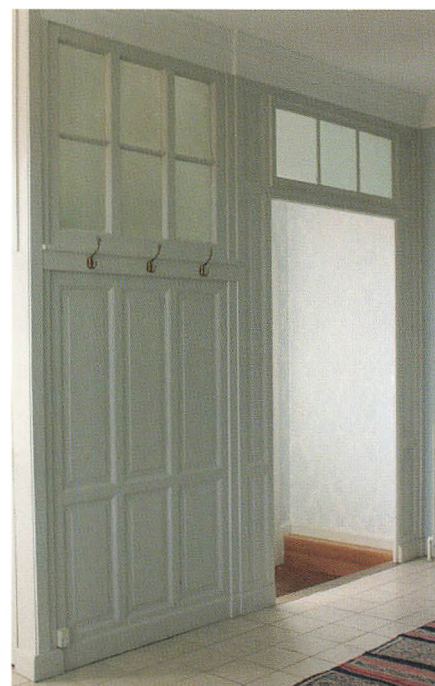
Er økonomien ikke til en »håndlavet« dør, er det bedre at isætte en helt regulær, glat dør snarere end en fabriksproduceret dør med forkert proportionerede fyldinger og profiler. Evt. kan de oprindelige indfatninger kopieres.

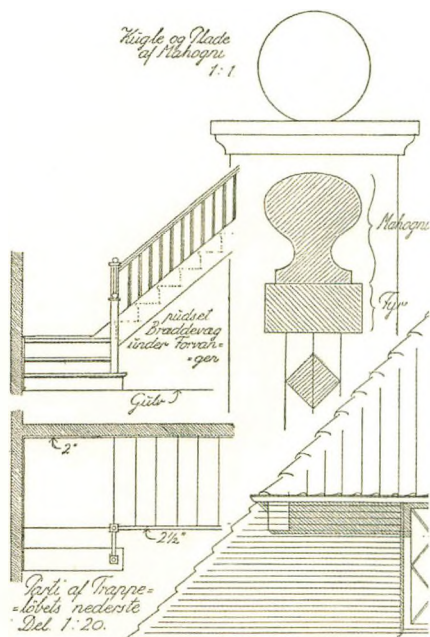
Husforslag til en Formidlingsbygning paa Hjørnet af Adalgade og Torrisgade i Træstø (Detaljer)

Vinkelhuset
1925

I rum med brystningspaneler kunne dørene også være inddelt i en stor fylding foroven og en mindre forneden, der passede til panelernes feltinddeling. Dobbeldør, brystningspaneler samt detaljer af profiler. Bedre Byggeskiks Årsberetning 1925.

En fint udført paneleret væg signalerer omhu og kvalitet.

Kvartsvingstrappe med detaljer af mægler, håndliste og diagonalstillede balustre, 1936. Den 2den Bygmesterbog, 1941.

Mægler afsluttet med en rund drejet trækugle.

Trappen var malet i samme farveskala som de øvrige snedkerdetaljer, men håndlisten var som regel fremhævet med en mørk farvetone eller kunne være ådret, bejdsset eller lakeret i en mørk farve.

Trapper

På mange af de detailsnit, der blev udført af håndværkerne på Bedre Byggeskik-kurserne, blev den indvendige trappe tegnet med. For Bedre Byggeskik-bevægelsen var den rette placering af trappen afgørende for husets plan – på mange af tegnehjælpens korrektioner af indsendte projekter ses, at trappens placering er rettet, således at planen kunne fungere optimalt. Trapperne var som resten af snedkerdetaljerne udført med stor håndværksmæssig kunnen og omhu.

Trappen var som regel en kvartsvingstrappe, men ligeløbstrapper og halvsvingstrapper med reposer forekom også. Trin, balustre (stiverne på gelænderet) og håndlister var udført med den største omhu og på mange forskellige måder og med forskellige former for profileringer. En typisk trappe vil have en symmetrisk håndliste med diagonalstillede kvadratiske balustre. Håndlisten løber fornedet af på en fint udformet mægler (endestolpe), ofte afsluttet med en drejet trækugle. Trappen var for det meste pudset på undersiden og kunne være afskærmet med en brædde- eller panelvæg med en lille dør ind til et depotrum eller måske en garderobe.

Ombygning og vedligeholdelse

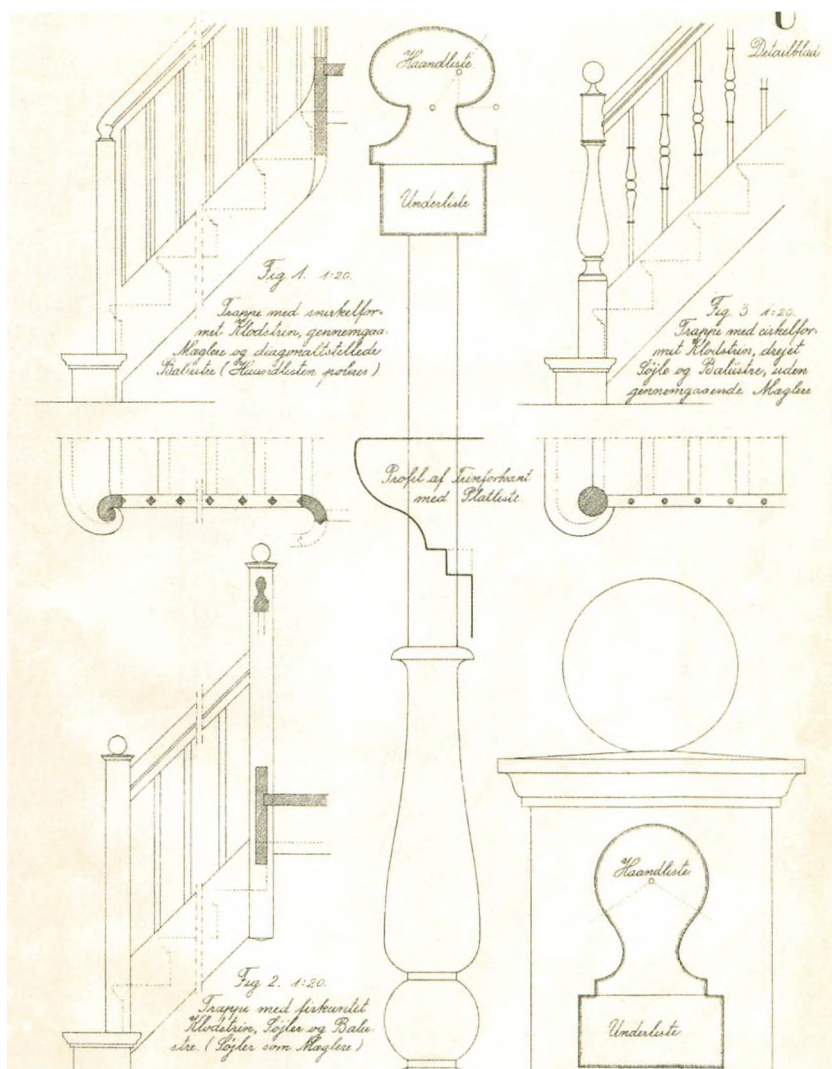
Trappen er en af de vigtigste bygningsdele, og Bedre Byggeskik-bevægelsen gjorde meget ud af, at håndværkerne skulle forstå de nødvendige regler, der gjorde en trappe funktionel og smuk på det rette sted i huset. Det vil derfor være ret omkostningstungt, såvel økonomisk som arkitektonisk, at ændre på trappens udseende uden dermed at fratage huset en af dets mest bevaringsværdige detaljer.

Planløsningen i et Bedre Byggeskik-hus er både gennemtænkt og helstøbt. Det er derfor næsten umuligt at flytte en trappe til et andet sted i huset, uden at det vil få en ødelæggende og omfattende effekt på selve husets arkitektur og helhedsindtryk.

Hvis trappen trænger til istandsættelse (trinene kan fx være nedslidte eller skæve), kan trinene repareres ved at udluse det nedslidte træ. Beklæd ikke trinene med linoleum eller vinyl, hvis dette ikke har været gjort fra begyndelsen. Balustre og håndlister holdes ved lige med maling som andre bygningsdetaljer.

Den fint forarbejdede håndliste er bejdset og lakeret.

↑ En smuk trappe i en smuk entré - hvad mere kan man som gæst forlange?

← Forskellige detaljer til trapper med balustre, mæglere, håndlister m.m. Harald Nielsen, Boligbogen, 1926.

Et skab, der er tegnet til huset fra begyndelsen, hører sammen med dette. Desuden er sådanne skabe yderst praktiske og kan rumme rigtig meget.

Inventar

Inventar som indbyggede skabe, reoler, butiksinventar, skunklemme (små døre i skunkvæggen) og radiatorskjulere blev opfattet som en naturlig del af helhedsløsningen og indgik derfor ofte i det samlede projekt. Disse bygningsdele blev generelt udført med den samme detaljering som de øvrige snedkerdetaljer, dvs. man brugte de samme materialer og profiler gennem hele huset. Meget af dette inventar er fint og unikt, tegnet specielt til det enkelte hus, og hører derfor sammen med huset og dets historie.

Ombygning og vedligeholdelse

Har huset bevaret sit fine, gennemførte inventar, er det vigtigt ved en evt. ombygning at tage hensyn til disse detaljer og ikke fx flytte en døråbning eller andet, der kan forårsage, at inventaret må fjernes.

Hvis man overvejer at indføre nyt indbygget inventar, er det vigtigt, at man viderefører traditionen med de enkle og rolige profileringer og ikke indfører fx nye skabslåger i mdf-plade med udfræsede, slappe profiler i en såkaldt »gammel stil«. Vær hellere konsekvent og vælg helt enkle, glatte låger i stedet. En anden mulighed er at få lavet »nyt« inventar af genbrugte ældre låger. Få snedkeren til at bygge en skabsramme, der passer til lågerne og mal det hele i en smuk farve.

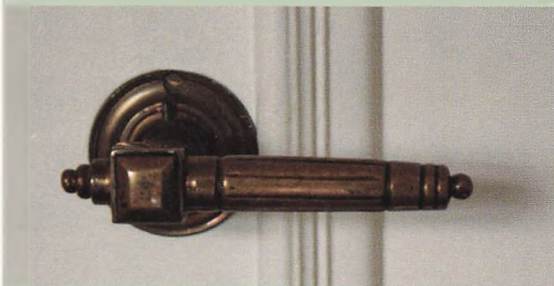
En smuk og unik, indbygget reol, der er projekteret til huset fra begyndelsen.

GODE OG DÅRLIGE EKSEMPLER

Snedkerdetaljerne tegner mere end noget andet bygningens indvendige udtryk. De fine kvaliteter ved et brystningspanel viser en detaljeringsgrad, som det nu til dags er svært at gøre efter, uden at økonomien løber løbsk. Det oprindelige inventar repræsenterer en meget stor værdi, såvel arkitektonisk som økonomisk.

En smuk, ny dobbeltdør er her udført med et kendt dørmotiv fra perioden. Det er smukke, hvis indfatningerne rundt om dørene og vinduer gentages med den samme profilering som de eksisterende døre. Et fint stykke håndværk, der er med til at forme husets sjæl.

Periodens fine håndværk og sans for detaljen går igen i greb og hængsler. Fint forarbejdede greb af messing eller drejet træ skal man passe på.

En ny pseudo-profileret fabriksdør ser fattig ud i sammenligning med en oprindelig dør. Bemærk desuden det nye »antikke« dørgreb, det røgfarvede glas og ikke mindst standardindfatningerne! En forkert mindre detalje kan trække helhedsindtrykket betragteligt ned.

Sæt ikke et rustfrit stålgreb fra bygge markedet op på en ældre fyldingsdør. Find hellere et gammelt messinggreb på et loppemarked, i en genbrugsbutik eller få evt. lavet en ny kopi hos en gørtler.

Det originale vægpanel understreger rummets karakter og er et eksempel på det fine håndværk, der kendetegner Bedre Byggeskik-husene.

Brystningspanelet er ganske vist udført i eg, men med en meget grov detaljering uden rammepanelets skarpe, præcise profiler og ser alt for rustikt ud.

En original trappe er ofte udført med det rigtige forhold mellem trappens grund (trinfladen) og stigning, så trappen er god og behagelig at gå på, samtidig med at detaljeringen er i orden.

En ny fabriksproduceret, åben trappe med grove standarddetaljer passer ikke til et Bedre Byggeskik-hus! Trappen ser alt for simpel, billig og rustik ud uden nogen sans for sammenhængen.

Et skab, der er bygget til huset og smukt udført i samme gennemførte stil som resten af snedkerdetaljerne. Oprindeligt inventar er med til at fortælle om husets historie.

Snedkerdetaljerne i et Bedre Byggeskik-hus er som regel yderst gennemførte. Her er vinduespladen og tilsætningen under denne smukt udført og detaljeret.

Fjern ikke det oprindelige inventar! Et moderne skab fra fabrik med falske fyldinger vil aldrig kunne give den samme stemning af hygge og funktion som et gammelt skab, der er skabt til huset fra starten.

Som nævnt mange gange før: Billige materialer og dårlige detaljløsninger trækker helhedsindtrykket ned – vælg derfor ikke som her den billigste løsning med en lamineret vinduesplade, der bare ser plasticagtig ud!

9 · Køkken og bad

Køkken og badeværelse var funktionelle rum, der var lige nøjagtigt tilstrækkeligt store til at indeholde de nødvendige funktioner. Der er ingen eksempler hverken i årshæfterne eller bøgerne på materialer eller aptering af disse rum.

Køkkenet var altid et separat rum i et Bedre Byggeskik-hus. Her skulle husmoderen kunne arbejde i fred uden forstyrrelser. Datidens kvinder var ikke som nu udearbejdende, men deres arbejde lå i høj grad i at forsyne familien med gode og nærende måltider. »Take-away« og færdigretter var ikke opfundet.

De allerfleste huse var fra begyndelsen forsynet med et decideret badeværelse, enten i stueetagen eller i tagetagen. Nogle huse havde endda også et gæstetoilet med adgang fra entréen.

Køkken

Køkkenets indretning og køkkenelementerne kan betragtes som en slags løst inventar. Der findes nok ikke mange huse med et oprindeligt køkken fra 1920 tilbage. Vi har i dag helt andre krav til indretningen med pladskrav til elektriske hvidevarer, køleskabe, komfurer og emhætter.

De oprindelige køkkenelementer var for det meste udført som et »forramme-køkken«. De massive køkkenlåger var sat op udenpå et gennemgående stel (rammen). Bag ved lågerne var der individuelle skabe, opdelt af vægge. Køkkenet var malet eller også var lågefronterne blot lakeret. Både køkkenelementer og bordplade var generelt udført i fyrretræ i en ret tyk dimension. Bordpladerne kunne også være beklædt med linoleum. På væggen sad væg- eller vitrineskabe. Lågerne havde enten et enkelt fyldingsfelt, der ofte var uden profiler, eller også var de helt glatte, især senere i perioden. Mellem bordplade og vægskabe kunne der være et malet felt, en lakeret plade eller lyse glaserede fliser.

Ombygning og vedligeholdelse

Med den moderne livsførelse ser familiemønstret anderledes ud i dag, og man vil helst ikke stå alene i køkkenet og føle sig isoleret fra resten af familien. I et Bedre Byggeskik-hus må man gå på kompromis med nogle af de moderne krav. Det kan være svært at lave et køkken-alrum uden at ødelægge bevaringsværdierne. En god løsning til at opnå mere kontakt mellem køkken og spiseafdeling kan være at lave en større åbning mellem køkken og spise-stue, måske i form af en dobbelt glasdør eller lignende. På den måde har man foretaget et nænsomt indgreb uden at forstyrre selve rumdelingen, der er et af de mest bevaringsværdige og kulturhistorisk vigtige elementer i et Bedre Byggeskik-hus.

Tykke bordplader i fyrretræ var det mest almindelige i køkken og spisekammer.

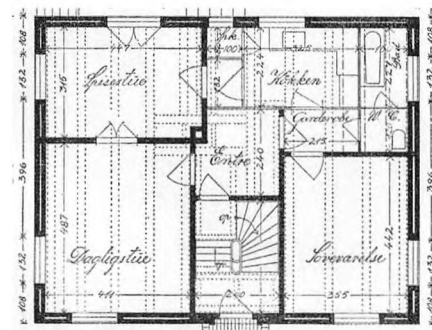

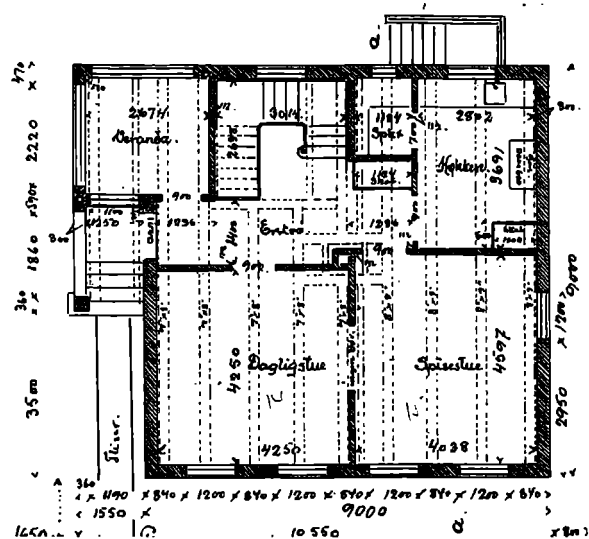
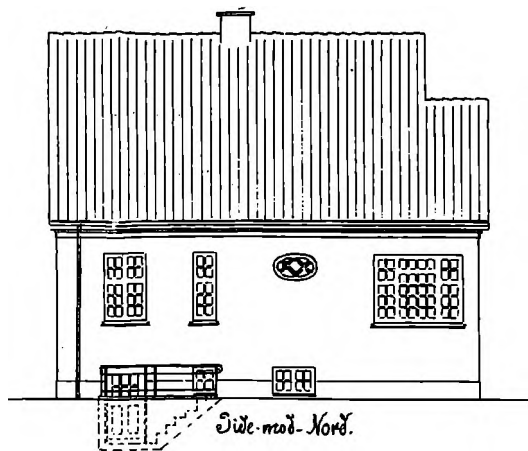
I forbindelse med køkkenet havde man ofte et meget praktisk og køligt spisekammer.

Modstående side:

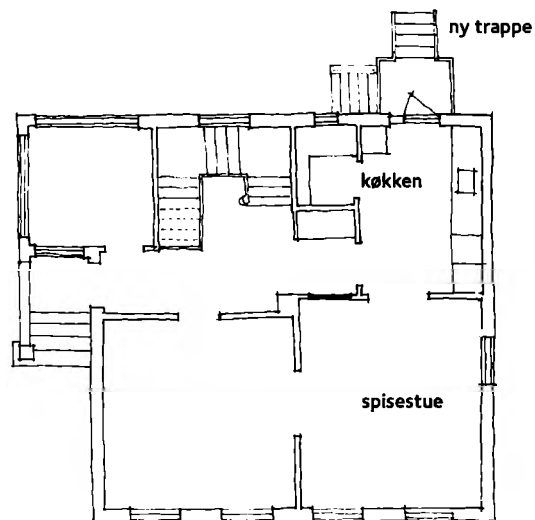
Et forramme-køkken fra 1929 med lakerede låger i fyrretræ, Museum for Bedre Byggeskik, Holbæk.

↓ Plan med typisk indretning af køkken og bad.

ny facade mod nord

plan efter ombygning

Øverst: Et Bedre Byggeskik-hus, som det så ud inden en ombygning, med den oprindelige havefacade og en planløsning, hvor det oprindelige køkken ikke har direkte forbindelse til spisestuen.

Nederst: Det samme hus efter en ombygning: Døren fra entréen til spisestuen er blændet, og der er etableret en større døråbning mellem køkkenet og spisestuen, svarende til åbningen mellem stuen og spisestuen. Vinduesåbningen mod haven er forlænget og erstattet af en glassdør, og de nye køkkenelementer er flyttet hen på gavlvæggen. Alt i alt et behersket indgreb med respekt for husets eksisterende rum.

← Køkkenet har bevaret sin rumfunktion, men glassdøren og elementerne er nye og har ændret plads.

Hvad enten det nye køkken er et snedkerkøkken eller et elementkøkken, kommer man længst med et enkelt design og naturmaterialer. En enkel og ligetil indretning af køkkenet gør sig også på den lange bane. Ved at vælge holdbare og tidløse materialer og løsninger af en god kvalitet undgår man et »køb og smid væk« køkken.

Hvis man vil udskifte de ældre køkkenelementer med nye fabriksproducerede køkkenelementer, kan det være en god ide at vælge et klassisk køkken med glatte låger i en neutral farve eller dansk træsort. På den måde tiltrækker det nye køkken sig ikke alt for meget opmærksomhed. Bordpladerne bør ligeledes være neutrale og helst i naturmaterialer for at følge stilen i et Bedre Byggeskik-hus. Fabriksproducerede såkaldte »landkøkkener« virker altid lidt uægte, og der er ikke meget landsted over en murermestervilla. Supermoderne køkkenfronter i en eksotisk træsort er heller ikke det optimale, hvis man vil være trofast overfor Bedre Byggeskik-stilen.

En noget dyrere løsning er at få udført et skræddersyet snedkerkøkken med inspiration fra periodens køkkener. Det vil se naturligt ud og være specifikt tilpasset husets stil og kan evt. males i en smuk pastelfarve, der passer til periodens farveskala.

De eksisterende køkkenelementer er blot blevet malet og man har kun investeret i en ny bordplade af stavlimet egetræ – dette køkken kan holde et godt stykke tid endnu.

← *Et nyere skræddersyet køkken med enkle låger i birkefiner og en bordplade af ahorn virker ganske tidløst – en moderne udgave af et ældre snedkerkøkken.*

Hvide fliser er opsat bag håndvasken. Fliserne er nye, og håndvasken er den oprindelige, der blot er sat op igen med nye armaturer.

Et gæstetoilet, hvor de fine, gamle fliser, opsat forskudt for hinanden med knasfuge (helt tæt), er bevaret.

Bad

Badeværelset var et funktionelt rum, hvor man ikke opholdt sig længere end højest nødvendigt. Badeværelserne var ikke overdådigt indrettede med spa-badekar eller udstyret med marmorfliser. Bedre Byggeskik stod jo netop for det afdæmpede og særegne danske udtryk. Man havde ikke tid til wellness og heller ikke plads eller råd til store spabade.

Badeværelserne var enkelt indrettede. I begyndelsen af perioden var væggene blot malede og badekarret var fritstående. Senere i perioden begyndte man at importere glaserede vægfliser fra bl.a. Sverige. Gulvet kunne være klinker, træ eller linoleum og senere i perioden terrazzo. Lakerede korkfliser blev også brugt, både som gulv og vægfliser.

Ombygning og vedligeholdelse

Badeværelset er, ligesom køkkenet, et af de rum, der oftest bliver fornyet eller flyttet om på. Udover placeringen af selve badefunktionerne er det ved en nyindretning af badeværelset vigtigt, at materialerne ikke bliver for modeprægede. Som ved køkkenet kommer man længst ved at vælge klassiske og naturlige materialer og helst holde sig til en naturlig farveskala.

Man kan evt. vælge kun at sætte fliser op, der hvor det faktisk er nødvendigt, fx over håndvasken og i brusenichen eller bag badekarret. På den måde kan man male væggen i en smuk farve, der giver et fint spil sammen med de neutrale vægfliser. Det er også både hurtigere og billigere at ændre på vægfarven end at udskifte nogle fliser, man alligevel bliver træt af efter et par år. Klassiske hvide fliser i et 15x15 cm format kan man holde ud at se på også om 10 år.

Meget store fliseformater er ikke velegnede til et Bedre Byggeskik-hus. Dels er de for modeprægede, dels kan det være svært at undgå revner i de store fliseformater, specielt hvis undergulvet udstøbes på et træbjælkelag, der kan finde på at sætte sig.

Ved valg af håndvaske, toiletkummer og blandingsbatterier er det mest holdbare design også det enkle og klassiske, især i et gammelt hus.

GODE OG DÅRLIGE EKSEMPLER

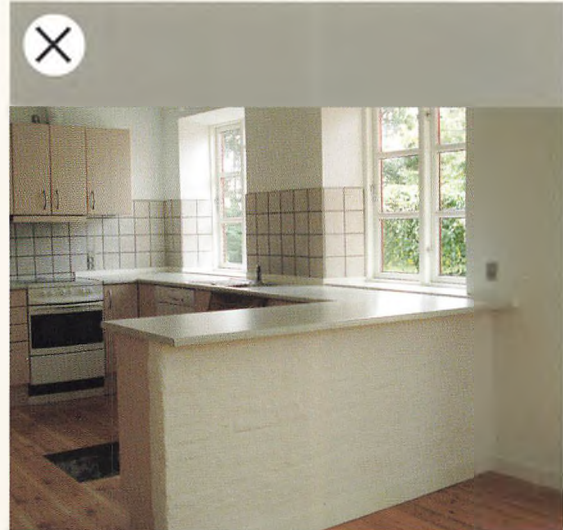
Et oprindeligt køkken eller badeværelse vil typisk være det rum, der har sværest ved at opfylde moderne krav, fordi vi i dag bruger begge dele på en anden måde, end man gjorde tidligere. Ikke desto mindre er det også i disse rum vigtigt at tage stilling til materialernes karakter og udtryk, således at rummene virker naturlige i en Bedre Byggeskik-sammenhæng.

Det er smukt, hvis køkkenelementerne er i familie med stilen i resten af huset. Her ses et nyt snedkerkøkken, der er bygget til stedet med overfalsede låger, malet i en smuk grålig farve.

Køkkenet har beholdt de gamle køkkenelementer. Fronterne er blot blevet malet i en svag lysegul pastelfarve. Gulvet har fået ny linoleum i en flot blå farve, og væggene er malet. Resultatet er hyggeligt og charmerende.

Billige materialer og køkkentrends er ikke i tråd med Bedre Byggeskiks tanker om enkelhed i både det ydre og indre. Den ferske farveholdning og en meget rustik halvæg er ikke det bedste valg.

Alt for standardiserede fronter med runde hjørner og rustikke stenbordplader ser ofte meget ensartede ud. Dette køkken kan, med sine fabriksproducerede elementer og bordplader, være placeret i et hvilket som helst moderne parcelhus.

Er en eller flere af de eksisterende vægfliser knækkede, kan man som her blot nøjes med at udskifte de fliser, der er gået stykker, med en flise i en anden farve.

På billedet ses et helt neutralt, nyt badeværelse, der er moderniseret med materialer, der er i pagt med husets stil. Et badeværelse i et Bedre Byggeskik-hus skal ligesom resten af huset holdes i en afdæmpet tone, så man også kan holde ud at se på det efter mange år.

Store fliseformater hører ikke hjemme i et Bedre Byggeskik-hus. Dels er de for grove, dels kan de nemt revne.

Her ses et badeværelse, der ikke overholder Bedre Byggeskik-reglerne! Vægfliserne er meget store, og et alt for overdimensioneret spa-badekar er nærmest mast ind i skunken. Man vil have, at rummet skal opfylde nogle krav, det ikke kan tilbyde.

10 · Tekniske installationer

Bedre Byggeskik-bevægelsen gik ikke synderligt op i de tekniske installationer, der hører til et hus. I periodens begyndelse var el-nettet endnu ikke fuldt udbygget og fjernvarmeanlæg i byerne endnu ikke etableret. De tidligste huse, særligt landhusene, var oprindeligt tænkt opvarmet med brændeovne.

Det er derfor ikke altid lige let at installere eller supplere de tekniske installationer, der følger med moderne krav til komfort, uden at antaste bevaringsværdierne. Føringsveje til vand- og varmerør eller til stærkstrøm og datakabling, antennesignal osv. kan tit være besværlige, særligt hvis ikke huset har en kælder, hvor der er plads til alt dette.

Endnu vanskeligere er det at integrere mange af de helt moderne installationer, der er beregnet til udvendig montage: Solpaneler, solceller, luftvarmepumper, parabolantennener osv. I takt med at bygningsreglementets krav til energioptimering stiger, vil sådanne anlæg blive mere og mere påkrævet, fordi der er ret snævre grænser for, hvor meget et Bedre Byggeskik-hus kan energioptimeres ved efterisolering og forbedring af vinduer osv., uden at det går ud over bevaringsværdierne.

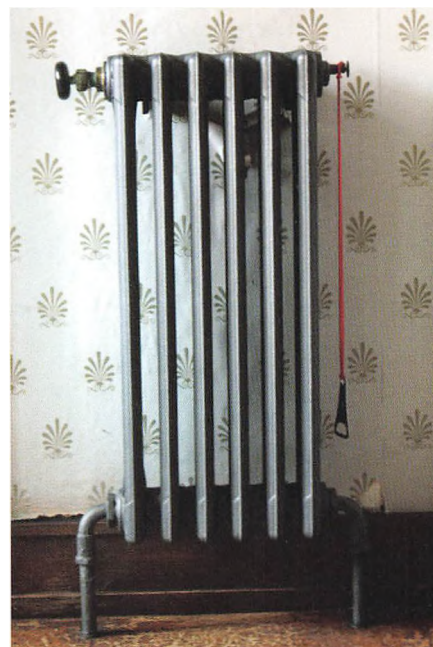
Indvendigt

Har huset kælder, er føringsveje til rør og kabler ikke så vanskelige at etablere: De kan simpelthen fastgøres synligt til loftet og tilsluttes direkte til den enkelte installation. Tilsvarende er det relativt enkelt at føre rør og kabler i en tagetage. Her kan de som regel trækkes i skunkrummene eller på spidsloftet. Man skal blot sikre sig, at der er let adgang til skunkrummene gennem skunklemme, hvilket under alle omstændigheder er en god idé, da det letter jævnlig inspektion af taget indefra.

Er der ikke kælder i huset, kan det være nødvendigt at føre kabler og rør under gulv. Hvis huset endnu har bevaret sine bræddegulve, kan det som regel lade sig gøre at løsne det yderste eller næstyderste gulvbræt og etablere en føringsvej herunder. Det løse gulvbræt kan gøres fast igen med skruer, så der er let adgang til føringsvejen efterfølgende. Kan dette ikke lade sig gøre, fx hvis gulvet ikke er et bræddegulv på strøer, må fx varmerør føres synligt ned fra loftet. Hvis radiatorerne sidder under et vindue, vil rørene i praksis være skjult af gardinerne.

Lodrette føringsveje kan som regel etableres i nogle af husets mindre fine rum, fx badeværelse eller bryggers.

El- og datakabler føres ofte synligt i plastkabelkanaler af varierende størrelse. Undgå dette! Kabelkanalerne er alt for ofte overdimensionerede og

En ældre radiatorstype.

Modstående side:

Interiør fra et af de tidlige Bedre Byggeskik-huse fra ca. 1910. Søgaard, Lolland.

Det er enkelt at føre rør og kabler i kælderen.

Den indvendige del af varmepumpen pynter ikke på et fint interiør – placer derfor varmepumpen med varsomhed!

Paraboler pynter ikke og bør anbringes med megen omtanke på facaden.

Solfangere fungerer ikke godt på et Bedre Byggeskik-hus og vil især på et rødt tegltag se alt for iøjnefaldende ud – det går galt med for mange fremmedelementer på taget.

langt mere dominerende end et enkelt kabel, der måske føres langs et fodpanel, hvis det ikke kan lade sig gøre at føre det skjult i en føringsvej.

Udvendigt

Helt generelt skal udvendige installationer på et velbevaret Bedre Byggeskik-hus undgås. Ofte er fx telefonkabler ført udenpå husene. I forbindelse med en større istandsættelse bør disse trækkes om i indvendige føringsveje.

Et særligt problem er de nye metoder til opvarmning, som er markedsført i løbet af de seneste år, varmepumper, solfangere osv. Der er grænser for, hvor meget et Bedre Byggeskik-hus kan isoleres, uden at det går ud over bevaringsværdierne. I en tid med stigende energipriser vil mange af disse nye opvarmningsmetoder derfor med tiden give god økonomisk mening.

Men de er for det meste meget grimme! Fx vil solfangere på taget være fuldstændig fremmed for et Bedre Byggeskik-hus. Prøv hellere at finde et afskærmet hjørne i haven eller et nyere skur til dem, så slipper man også for gennembrydninger i taget, som alt andet lige altid vil medføre risiko for fugtskader. Det samme gælder parabolantenner, som ikke har samme behov som traditionelle antenner for at sidde højt.

Varmepumper, der henter energien fra luften, er heller ikke kønne. En varmepumpe består af en udvendig del, der opsamler energien fra luften, og en indvendig del, der afgiver energien igen, enten direkte i form af opvarmet luft (såkaldte luft-luft varmepumper), eller ved at opvarme vandet i radiatorerne (såkaldte luft-vand varmepumper). De fleste varmepumper leveres i dag med 2-3 meter forbindelsesslanger mellem den udvendige og den indvendige del. Har man fx en garage eller et udhus tæt på selve huset, kan det i nogle tilfælde lade sig gøre at »gemme« den udvendige del fx på bagsiden af udhuset. Man skal dog være opmærksom på, at der er et vist transmissionstab: Jo længere væk fra hinanden de to enheder sidder, jo mindre effekt har varmepumpen.

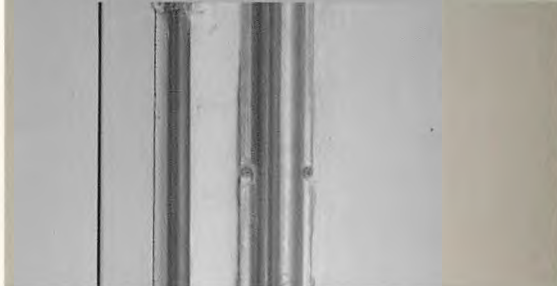
Alternativt kan man bygge en »skjuler« omkring den udvendige del, fx formgivet som en lille bænk. Også her skal man dog være opmærksom på, at lysningen (det frie areal) ikke må begrænses for meget, da det så igen går ud over effekten.

GODE OG DÅRLIGE EKSEMPLER

Både teknik- og varmeinstallationer er helt nødvendige for at sikre moderne krav til komfort. Har man et ældre bevaringsværdigt hus, kan man med forholdsvis små tiltag undgå, at de dominerer.

Lad interiøret stå så intakt som muligt og forsøg at føre de indvendige kabler under gulvbrædderne eller som her under et nyt frisebræt sammen med parketgulvet.

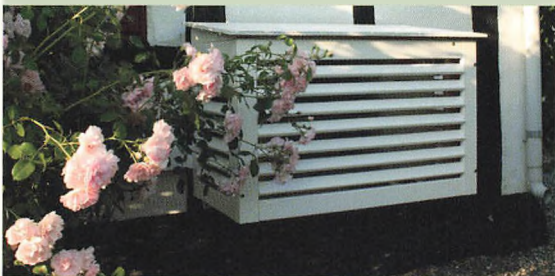
Ledninger og kabler, der føres synligt, skæmmer ethvert interiør!

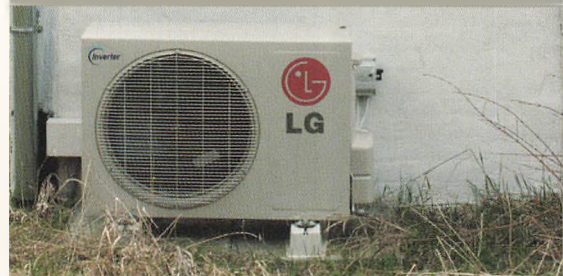
Hvis man fører kablerne indvendigt, kan facaden holdes urørt.

Kabler på facaden pynter ikke, som det tydeligt ses her.

Det kan nemt lade sig gøre at camouflere varmepumpens udvendige del ved at bygge et lille skjul til den.

Varmepumpen i sig selv pynter ikke på facaden.

Efterskrift

Denne bog er udgivet som et led i Bygningskultur Danmarks overordnede formål, at skabe øget fokus på og viden om bygningsbevaring. Foreningens arbejde må derfor siges at være lykkeligt forbundet med Landsforeningen Bedre Byggeskiks store arbejde, der begyndte for snart 100 år siden.

Gamle huse som Bedre Byggeskik-huse er særdeles sårbare. Et eneste forkert indgreb kan skade husets bevaringsværdi og arkitektur mange år frem. Skal der foretages ændringer i det bestående hus, skal ændringerne tænkes ind i forhold til husets samlede arkitektur, både udvendigt og indvendigt. På den måde kan helhedsindtrykket bevares, og materialer og detaljer svare til husets specielle arkitektur og alder. Dermed ikke sagt, at man behøver at gøre det hele på én gang.

Husets »sjæl« bevares altid bedst ved en nænsom og forsigtig tilgang til restaurering eller ombygning. De materialer og detaljer, som et Bedre Byggeskik-hus er født med, er beregnet til at kunne holde i mange hundrede år. De traditionelle og efterprøvede metoder holder som regel længst og er oven i købet også tit de billigste. Selvom husets overflader måske er lidt patinerede eller slidte, behøver man ikke starte forfra hver gang. Originale materialer, inventar og særligt fine detaljer samt en vis naturlig aldersrelateret patina er med til at tilføre huset dets helt egne træk og stemninger.

Hvis man som ejer betragter sit hus som »til låns« og er tro mod husets stilart og særlige træk, vil også nye husejere kunne glæde sig over husets originalitet og oprindelighed fra en tid med bedre byggeskik.

Tak til bogens følgegruppe, der med stor indsigt og entusiasme har kommenteret og suppleret materialet løbende:

- Birthe Luel, formand for Bygningskultur Danmarks Præsidium
- Johan Hage, projektleder, Bygningskultur Danmark
- Claus M. Smidt, kunsthistoriker, leder af Samlingen af Arkitekturtegninger
- Mogens Victor Andersen, projektleder, Center for Bygningsrestaurering, Odense
- Leif Hansen, arkitekt MAA
- Torben Lindegaard Jensen, formand for Foreningen Stråtag
- Jens Østergaard, arkitekt MAA, direktør, Fonden BYG-ERFA
- Eskil Vagn Olsen, museumsleder, Holbæk Museum

En varm tak til Torben Lindegaard for supplerende fotos og fornemt detektivarbejde og til bogens grafiske tilrettelægger Sille Jensen Elslo for stor tålmodighed og indlevelse. Endelig stor tak til de ejere, der har åbnet deres huse i forbindelse med fotografering til bogen.

Ordforklaringer

a

affaldsskaller: den buede ydre del af en træstamme, der normalt er et affaldsprodukt i træindustrien

akrylplastmaling: vandbaseret maling tilsat akryl som bindemiddel

alkydmalning: oliemaling tilsat alkyd og en tørrende olie som bindemiddel

aptering: montering af indvendigt fast inventar

b

baluster: lodret eller vandret stav i et gelænder, rækværk el.lign.

barok: stilart ca. 1660-1730, hvor store svungne former er dominerende sammen med voldsomme gesimser, store vinduer, *mansardtag* – pompøse ornamentik med blomster, bånd, muslingeskaller m.m.

bastardmørtel: mørtel af en blanding af kalk og cement

bejdse: en farvet væske, der gør træværket mørkere

berapning: et tyndt lag mørtel, der påføres det blanke murværk og udjævnes med kost

blank mur: mur i teglsten uden overfladebehandling

blødstrøgen sten: en maskinproduceret mursten, der er behandlet, så den efterligner en *håndstrøgen sten*

brystning: vægstykket mellem vinduets underkant og gulvet

brystningspanel: vægbeklædning af træ, der stopper ved underkanten af vinduet

built-up tag: et fladt tag, der er bygget op af mange lag materialer og derved bliver ret tykt

bungalow: mindre, fritliggende villa i ét plan og med et pyramidetag med lav hældning

c

cementholdig mørtel: mørtel med portlandcement som hydraulisk bindemiddel

cementtagsten: her brugt om formpressede *falstagsten* af cement

d

dannebrogsvindue: korspostvindue, hvor »korset« (*lod- og tværpost*) har samme facon som korset i dannebrogsflaget

dodenkop: farve med brunviolet *pigment* af jernoxid

e

eloxeret: metal, der er overfladebehandlet med elektrolyse i et særligt syrebad

én-på-to: bræddebeklædning, hvor brædderne ikke er sat helt sammen, men hvor mellemrummet dækkes af et lige så bredt eller smallere bræt

f

fag: her en betegnelse for vindues- eller dørinddelingen i længderetningen

falstagsten: formpresset tagsten, hvis kanter på begge sider låser til hinanden med »false«

filt: glat »tapet« lavet af glasfibre

finpuds: det yderste lag afsluttende puds med fin sandkornskonsistens på en pudset facade eller væg

fjer: smalt fremspring langs fx et gulvbræt – på brættets anden side vil der være en tilsvarende langsgående rille, en *not*, der passer sammen med nabobrættets fjer

flunke: lodret, trekantet side af kvisten
forbandt: et opmuringssystem, hvor murstenene danner et mønster og de lodrette fuger ikke er direkte over hinanden
fordakning: et trekantet eller buet fremspring over en dør eller et vindue
forsatsramme: indvendig oplukkelig vinduesramme, der forhindrer træk og virker isolerende
forskalling: det lette bræddelag, der opsættes som underlag for pudsede lofter og vægge
frisebræt: et gulvbræt, der er lagt vinkelret på de gennemgående gulvbrædder langs væggen eller til opdeling af gulvet i afsnit
frontkvist: en større kvist placeret i plan med facaden
funktionalisme: stilart ca. 1925-1950, var et opbrud med den traditionelle by- og bygningsdannelse; husene placeres nu i parker – alt praktisk er smukt og alt overflødigt uskønt – træ og mursten afløses af jern og beton, og arkitekturen er upyntet og præget af enkelhed, store glaspartier, flade tage m.m.
fylding: plade mellem *rammestykkerne* i fx døre og paneler

g

gericht: indfatninger af træ omkring en dør eller et vindue
gesims: et udkraget, profileret led, der danner overgang mellem mur og tag
gesimsbånd: uprofileret mindre fremspringende og gennemgående vandret dekoration på facaden
grat: her skæringslinie, der danner et udadgående hjørne mellem to tagflader
gratsten: afslutningssten af tegl, der lægges på graten
grovpuds: det inderste grove lag mørtel på murfladen på en pudset facade
grund: trinenes overside på en trappe
guirlandemønster: et buet og sammenbundet kædemønster med fx blomster- og bladdekorationer

h

halvsvingstrappe: trappeløb, der svinger 180 grader
halvvalm: taget skråner ned mod gavlen og er »skåret« af midt på gavltrekanter

hanebånd: en kort tværbjælke, der et stykke over tagetagens gulv forbinder tagkonstruktionens spær
helvalm: gavlens tagflade skråner ned mod gesimsen helt uden gavltrekanter
historicisme: stilart ca. 1850-1925, der sammenblander af tidligere tiders arkitekturstilarter – især det murede byggeri med brug af formsten og romantiske dekorative elementer var fremherskende
hjørnebånd: et metalbeslag, der er fastgjort til et hjørne i en snedkersamling fx på en vinduesramme
hjørnebåndshængsel: et hjørnebånd, som er udstyret med et hængsel
håndliste: den liste ovenpå trappegelænderet eller rækværket, som man holder på
håndstrøgen sten: håndbearbejdede mursten, der inden brænding støbes i forme, hvorefter det overflødig le stryges væk

i

ildhud: det glatte, tætte lag på murstenens overflade, der dannes under brændingen

j

jugendstil: stilart ca. 1900-1910, opstået i kølvandet på de øvrige historicistiske stilarter (en anden betegnelse for stilarten er *art nouveau*) – kendetegnet ved næsten organiske former og udtryk

k

kalk: her brugt om hvidtekalk og indfarvet hvidtekalk (kalkfarve) tilsat *pigmenter* – hvidtekalk er en blanding af læsket kalk (en stiv masse efter bortsivning af vand) og vand, der anvendes både på facader og vægge
kalkmørtel: mørtel af læsket kalk med tilslag af fx bakkesand helt uden cementindhold
karm: den bærende konstruktion i døre og vinduer, fastgjort til den tilstødende muråbning
karnap: fremspringende, selvstændigt bygningselement på facaden med eget tag og vinduer
karnis: s-formet profileret
kehl: her indadgående hjørne ved sammenstødet mellem to tagflader

kit: kridt blandet med linolie til en tyk masse
kitfals: indsnit mellem vinduesrammen og glasruden, hvor kittet påføres

klassicisme: stilart ca. 1770-1850, der efterligner de klassiske forbilleder med en enkel, lys og åben bygningsstil med store vinduesåbninger og pilastre som dekorative elementer sammen med medalje- og urnemotiver

koblet vinduesramme: dobbeltrudesystem, hvor to sammenkoblede rammer med hver deres glas er sat sammen – ved pudning af vinduerne kan rammerne skilles ad

kuldebro: et sted i konstruktionen, hvor kulde udefra har nemt ved at trænge ind

kvartstaf: profil med facon som en kvart rundstok

kvartsvingstrappe: trappeløb, der svinger 90 grader

kvistfront: forsiden eller facaden af kvisten

kvistkarm: traditionelt det samme som kvistens hjørnestolpe

I

ligeløbstrappe: enkel trappe med lige vanger

limfarve: maling fremstillet af en vandholdig lim tilsat farvede pigmenter

linolie: planteolie fremstillet ved presning af frø fra olieheørplanten

linoliefernis: kogt linolie

linoliemaling: maling til både ind- og udvendig brug på træværk, fremstillet af linolie tilsat pigmenter

lodpost: den lodrette stolpe midt i et vindue med to eller flere rammer

M

mansardtag: todelt tag med en knækket tagflade, hvor den nederste del er næsten lodret og den øverste del har en fladere hældning end den nederste – mansardtagets stejle hældning giver en bedre udnyttelse af tagetagen

maskinsten: maskinfremstillet teglsten med en glat og jævn overflade

mosfarve: limfarve til hvidtning af lofter, tilsat et afkog af islandsk mos som bindemiddel

murpille: det lodrette stykke mur mellem åbningerne på en facade eller gavl

mægler: den søjle eller stolpe, hvorpå trappens gelænder gøres fast ved foden af trappen

N

nationalromantik: stilart ca. 1890-1905, kendetegnet ved naturalistiske dekorationer og med ligeværdig inspiration fra både danske og italienske påvirkninger indenfor arkitekturen (fx Københavns Rådhus, Martin Nyrop)

naturstensbrud: en belægning af store uensartede og utilhuggede naturstensfliser fx sandsten

not: en lang, tynd fure i et stykke træ, fx i gulvbrædder – sættes sammen med det modstående bræts fjer

nybarok: stilart ca. 1905-1925, hvor *nationalromantik*'s arkitektur blev kombineret med inspiration fra barokken med dekorationer som vasemotiver etc. – både nybarokken og *nyklassicismen* var samtidig med Bedre Byggeskik-stilen, hvor der ind imellem kan spores visse træk fra disse stilarter

nyklassicisme: stilart ca. 1910-1930, kaldes også for »den nordiske« klassicisme, hvor endnu en nyklassicistisk bølge prægede en del af arkitekturen, især de større bygningsværker som etagebyggeri og offentlige institutioner – rene linier og en underspillet stoflighed i materialevalg og forenklet detaljering var nogle af kendetegnene (fx Politigården i København (1918-23) af Hack Kampmann og Aage Rafn)

O

olieemulsionsmaling: maling tilsat en emulgeret, dvs. meget findelt olie

overrammer: de øverste rammer i et vindue over tværposten

overstrygning: udvendig tætning af tagstenene med mørtel på steder, hvor det er umuligt at komme til indfra som fx over gavle og ved tagfod

overvindue: vinduesparti, der oftest er anbragt øverst i en dørkarm og med fast ramme

P

palærude: lille rektangulær rude

perlestaf: udadbuet halvrundt profil, brugt som udsmykning på et bræt til paneler m.m.

pigment: fint fordelt farvestof i kalk eller maling, fremstillet syntetisk eller af pulveriserede mineraler som fx okker

pilaster: fladt, rektantet lodret fremspring i enten træ eller mur, formet som en søjle

planløsning: husets rumfordeling

profilering: arkitektonisk dekorativ leddeling

profiljern: et fladjern, der sættes på høvlen, med et tværsnit, der tildanner træet efter et ønsket profil

pultkvist: taskekvist med et tag, der ikke går helt op til tagryggen

R

ramme(træ): vinduesrammernes lodrette sider og vandrette bundstykker

rammestykker: her rammen omkring en fylding i fx et panel

reliefdekoration: ornamentering, der er ophøjet i forhold til en flad, fast baggrund som fx facaden

renæssance: stilart ca. 1530-1630, antikkens genfødsel med anvendelse af antikkens proportioner og ornamentik som fx dekorerede gesims, søjler m.m.. Bygningerne er præget af sandstensornamenter, kridtstensbånd, portaler, tårne og svungne gavle.

repos: trappeafsats eller platform, der afbryder trinene

rokoko: stilart ca. 1740-1770, kendetegnet ved en vis form for opløsning af formerne og en overdådig og detaljerig arkitektur med elegant svungen og ofte asymmetrisk ornamentik

romertegl: en maskinproduceret *falstagsten* med et fladt relief

roset: rundt ornament, her brugt om loftstuk

rygning: den vandrette afslutning øverst, hvor tagfladerne mødes

rygningssten: en speciel afslutningssten af tegl, der bruges på det øverste af tagryggen

rørvæv: sammenvævede tagrør, der er formet til måtter og bruges som underlag for pudsede indvendige overflader

S

saddeltag: tag dannet af to skrå flader, der støder sammen i tagryggen

sandblæsning: en afrensningsmetode med fx sand som slibemiddel og ofte også vand

sandkalk: kalk med et tilslag af fint sand, hvilket giver et kraftigere kalklag end almindelig kalk

shellak: gulbrun lak fremstillet af et sekret fra skjoldlusen *Lacifer lacca* – bruges til forsegling og overmaling af vandskjolder, knaster m.m.

sildebensmønster: rækker af korte, parallelle stykker, der skiftevis er placeret skråt den ene vej og skråt den anden vej (90 grader i forhold til hinanden og 45 grader i forhold til rummets retning) – ligner et fiskebensskelet og bruges fx ved lægning af gulvtegl eller parketgulve

silikatmaling: maling til murværk og pudsede overflader, med et indhold af mineralske bindemidler tilsat pigment

skalk: udadgående svaj fornedet på et tag – skalken fører regnvand ud over *gesims*, spærender, facader m.m.

skiftegang: vandret lag af mursten

skorstenspipe: den synlige del af skorstenen over taget

skotrende: afløbsrende, hvor to tagflader mødes i et indadgående hjørne

skræbefuge: fyldt fuge, der ligger i plan med murstenenes forside

skunkrum: trekantet aflangt rum, der dannes i vinklen mellem gulvet og tagets skrå flade langs med den nederste tagkant

skønvirke: dansk stilart ca. 1900-1910 indenfor arkitektur og kunsthåndværk, præget af *jugendstilen*, men også stærkt inspireret af vikingetidens ornamentik

smedejern: jern med et lavt indhold af kulstof – let at smede og bearbejde

småsproset vindue: vindue med små ruder, altid med mindst én lodret sprosse i hver ramme

snydesprosse: sprosse, der ikke fastholder flere små ruder, men er sat uden på fx en stor termorude

sparrenkopgesims: *gesims* med en række tætstillede fremspringende mursten

spidsloft: det øverste trekantede tagrum over *hanebåndene* og under tagryggen – kaldes også for hanebåndsløft

sprosse: en træliste, der opdeler vinduesrammen i mindre felter

staffering: dekorativ malet udsmykning, især som påmalede linjer eller detaljer fx med guld

stigning: det lodrette stykke på et trappetrin
strømskifte: mønstermurværk fortrinsvis på gavle, hvor murstenene lægges diagonalt, således at der fremkommer et savtakket mønster i murfladen
stødtrin: lodret bræt, opsat til at lukke mellem trinene på en trappe
svumning: påføring af murværket med en tyndtflydende »vælling« af fint sand, kalk og vand med kost - murværket børstes af efter hærkning
stik: aflastningsmurværk over en åbning, hvor murstenene er stillet på højkant - et stik kan være vandret eller have forskellige bueformer som fx fladbuet, rundbuget m.m.
ståltegl: en overligger over en åbning i muren, udført som en række armerede mursten, der skal hindre murværket i at trykke på vinduet eller døren

t

tagfod: den nederste del af et tag, hvor taget møder ydermuren
tagkvist: kvist med sit eget lille tag, der kan have form som et *saddeltag* eller buet tag
taskekvist: kvist med ensidig og lidt fladere taghældning end på huset - taskekvistens tag går helt op til tagryggen
tilbageliggende fuge: tilbagetrukket fuge med stor skygge- og reliefvirkning
tilslagsmateriale: materiale, der tilsættes ved blandingen af fx beton eller mørtel for at få en bestemt kvalitet
trukket gesims: *gesims* med profileret puds, trukket efter en skabelon
træbjæ: et lysebrunt harpiksholdigt naturprodukt, kan farves rødt, sort, gult, brunt eller grønt ved tilsætning af *pigmenter*
tværpost: bærende vandret karmkonstruktion til opdeling af fx et firerammed vindue med under- og overrammer (korspostvindue) eller et *dannebrogvindue*

u

udhæng: her tagudhæng, hvor tagets nederste del går et stykke ud over muren langs facaden og på gavlen
udkragning: fremspringende del i forhold til facaden
udskud: en mindre og lavere udbygning, der »skyder«

sig ud fra huskroppen mens husets tag føres ud over udbygningen
underramme: nederste ramme i et vindue med tværpost og *overrammer*
understrygning: tegltagets naturlige utætheder mellem stenene udfyldes med mørtel - »strygningen« foretages indefra
undertag: et »tyndt« tag af brædder og pap eller folie o.l., der anbringes under det rigtige tagmateriale som ekstra sikring

v

valmet: tag, der har skrå tagflader over gavlene
vandafrensning: metode til afvaskning af snavsede, murede facader med vand, der løber ned ad facaden og opløser snavsset - en alternativ metode til afvaskning af snavs på en muret eller pudset facade er vandspray, der med et lille vandforbrug er en skånsom metode
vandfaldsfuge: en skråt afskåret fuge med mindre reliefvirkning
vandskuring: murværket tyndpudses og den våde overflade skures efter med en våd mursten eller sækelærred - murstenenes kontur kan ses gennem pudslaget
vinduesplade: indvendig vandret plade, der dækker oversiden af vinduesbrystningen og er fastgjort til den underste vindueskarm - bliver ofte fejlagtigt forvekslet med og omtalt som »vindueskarm«
vindskeder: kantstillede brædder, der opsættes langs gavlen på yderkanten af et evt. *udhæng*
vingetagsten: bølgeformet tagsten, hvor svajet i den ene side dækkes af det opadgående svaj på den næste tagsten

å

ådre: malerbehandlet træværk, hvor selve penselstrøgene ligner træets årer som på fornemt træ eller finer

Supplerende litteratur og henvisninger

Relevante hjemmesider

www.bakkekammen45.dk
www.bygerfa.dk
www.bygningsbevaring.dk
www.bygningskultur.dk
www.ebst.dk/bygningsreglementet.dk
www.kulturarv.dk/information-om-bygningsbevaring

Kildemateriale

Algreen-Ussing, Gregers: *Bedre Byggeskik – alle steds æstetik, Har de en æstetik?* SBI, Byplanlægning, 1996

Floris, Lene: *Bedre Byggeskik – Bevægelse og bygninger*, Holbæk Museum og Thanning og Appel, 2005

Ganshorn, Jørgen og N. Erik Jensen: *Om byggeskik og vedligeholdelse*, Miljøministeriet, Fredningsstyrelsen, 1984

Millech, Knud: *Danske arkitekturstrømninger 1850-1950*, red. Kay Fisker, Østifternes Kreditforening, 1951

Landsforeningen Bedre Byggeskik: *Danske Landbrugsbygninger*, Alfred G. Hassings Forlag, 1920

Nielsen, Harald: *Boligbogen*, Landsforeningen Bedre Byggeskik, 1926

Nielsen, Harald: *Bygmesterbogen*, Landsforeningen Bedre Byggeskik, 1932

Nielsen, Harald: *Den 2den Bygmesterbog*, Landsforeningen Bedre Byggeskik, 1941

Nielsen, Harald: *Parcelhuse*, Landsforeningen Bedre Byggeskik, 1944

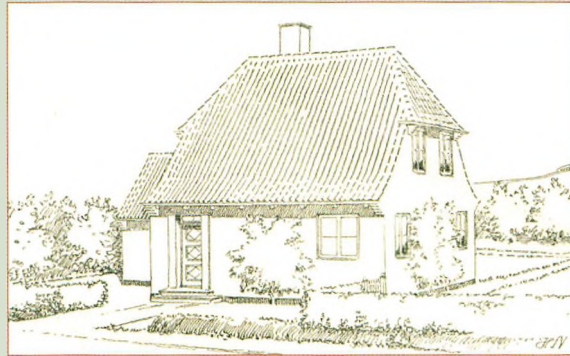
Rasmussen, D.: *Husbygning*, Andelsbogtrykkeriet i Odense, 1937

Vadstrup, Søren: *Bevaringsværdige huse, Sikring af bevaringsværdier*, Socialministeriet 2006

Vadstrup, Søren: *Huse med sjæl*, Gyldendal, 2004

Ørum-Nielsen, Jørn: *Længeboligen*, Kunstakademiets Forlag og Arkitektens Forlag, 1988

Landsforeningen Bedre Byggeskiks Årsberetninger 1918-1936

Bedre Byggeskik er både en indflydelsesrig landsforening og en særlig dansk arkitekturstilart, fra ca. 1915-1945. Bedre Byggeskik repræsenterer »det almindelige lille danske hus« med byggeri som enfamiliehuse, murermestervillaer, landejendomme, præstegårde, skoler m.m., det såkaldte anonyme byggeri.

Bogen henvender sig til ejere, håndværkere og alle interesserede i ældre bygningskultur. Bogen gennemgår overordnet husenes arkitektur, materialer og bevaringsværdier med principforslag til, hvordan man bevarer eller genskaber disse huses særlige karakter bedst muligt for nutiden og eftertiden.

Jeanne Brüel (f. 1965), arkitekt MAA. 1993 afgang fra Kunstakademiets Arkitektskole med speciale i restaurering. Egen tegnestue siden 1995. Har gennem mange år beskæftiget sig med restaurering og istandsættelse af privatejede, fredede og bevaringsværdige huse.

Forfatter til »*energuide for fredede og bevaringsværdige bygninger*«, udgivet af Bygningskultur Danmark, 2010.

